

Вісник

Верховного Суду України

**X позачерговий з'їзд
суддів України**

**Практика застосування
судами запобіжного заходу
у вигляді взяття під варту
та продовження строків
тримання під вартою
на стадіях дізнання
та досудового слідства**

**Критерії оцінювання
ефективності судової системи**

**Конституційна природа
права на доступ до правосуддя
в Україні**

10(122)'2010

ВИХОДИТЬ ДВАНДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Пилипчук П.П. — суддя Верховного Суду України, заслужений юрист України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Барбара В.П. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Бейцун І.В. — начальник управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Бень А.Б. — начальник управління забезпечення видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України;

Волков О.Ф. — суддя Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Губар Л.О. — начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України;

Кіреєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Когут С.П. — (відповідальний секретар);

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кузнєцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік АПРНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Мельник М.І. — керівник служби Голови Верховного Суду України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Міщенко С.М. — суддя Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Ромовська З.В. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Романюк Я.М. — суддя Верховного Суду України, голова Ради суддів України, заслужений юрист України;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік АПРНУ, заслужений юрист України;

Сенін Ю.Л. — суддя Верховного Суду України, секретар Пленуму Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Сердюк В.В. — заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доктор юридичних наук, доцент;

Сірий М.І. — кандидат юридичних наук;

Терлецький О.О. — суддя Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Хавронюк М.І. — заступник керівника апарату—начальник правового управління Верховного Суду України, доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПРНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Шумило М.Є. — доктор юридичних наук, професор;

Ярема А.Г. — заступник Голови Верховного Суду України, заслужений юрист України (заступник голови редакційної колегії)

Х позачерговий з'їзд суддів України

The 10th Extraordinary Congress of Judges of Ukraine

8

Судова практика *Judicial Practice*

8 Рішення у цивільних справах

Decisions in civil cases

11 Рішення в адміністративних справах

Decisions in administrative cases

15 Рішення у господарських справах

Decisions in commercial cases

18 Рішення у кримінальних справах

Decisions in criminal cases

22

У судових палатах *At the Judicial Chambers*

22 Практика застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання та досудового слідства

Practice of use by courts of preventive measure in the form of detaining and extension of the terms of holding in detention at the stages of inquiry and pretrial investigation

30

Проблеми судово-правової реформи *Issues of Judicial-Legal Reform*

30 Москвич Л.М. Критерії оцінювання ефективності судової системи

Moskvych L.M. Criteria for evaluation of judicial system efficiency

36

*Судова практика
і проблеми вдосконалення законодавства
Judicial Practice
and Issues of Evolvement of Legislation*

- 36 Смуригін О.О.** Проблеми з оцінкою доказів у судовому засіданні

Smuryhin O.O. Problems of evaluation of evidence in trial

41

*Точка зору
Opinion*

- 41 Бичкова С.С.** Зустрічний позов як цивільна процесуальна форма захисту інтересів відповідача

Bychkova S.S. Counteraction as a civil form of action to protect defendant's interests

- 45 Лужанський А.В.** Конституційна природа права на доступ до правосуддя в Україні

Luzhanskyi A.V. Constitutional nature of the right to access to justice in Ukraine

*Міжнародні зв'язки
International Co-operation*

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей. За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело

З деякими матеріалами журналу можна ознайомитися на web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

Адреса редакції:

01043 Київ 43, вул. П. Орлика, 4^а,
кімн. 108, 210

Телефони:

голова редакційної колегії (44) 253–3502,
відповідальний секретар (44) 253–1683,
редактори (44) 253–7081, 253–1683,
група технічного забезпечення
(44) 253–0687

E-mail: editor@scourt.gov.ua

Редактори:

**А.В. Гончарук, С.П. Когут,
Н.К. Мартинюк, П.О. Мусяк, Р.В. Парубець**

Верстка:

С.І. Самкова, В.М. Горбченко

Репрографія:

В.М. Горбченко

Фото:

П.О. Мусяк

Переклад англійською:

О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»

04073 Київ 73, вул. Сирецька, 38.

Телефони: (44) 468–3131, 468–0999, 468–5973.

E-mail: istina_book@ukr.net

Віддруковано:

ТОВ Друкарня «Літера»
03038 Київ 38, вул. Нововокзальна, 41.
Телефон (факс): (44) 502–6808

Підписано до друку 20.10.2010

Формат 60×90/8. Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.

Зам. 283.

Наклад 4220 прим. Ціна договірна

X ПОЗАЧЕРГОВИЙ З'ЇЗД СУДДІВ УКРАЇНИ

Як уже повідомлялося у попередньому номері «Вісника...», 16 вересня 2010 р. в Апеляційному суді м. Києва відбувся X позачерговий з'їзд суддів України. Пропонуємо до вашої уваги доповідь на ньому Голови Верховного Суду України Василя Онопенка, а також «кадрові» рішення, прийняті з'їздом.

Вдосконалення правосуддя можна забезпечити лише за рахунок внесення системних змін

(Доповідь Голови Верховного Суду України
Василя Онопенка на X позачерговому з'їзді
суддів України 16 вересня 2010 р.)

Шановні делегати з'їзду та гості!

Дозвольте від імені Верховного Суду України привітати учасників цього поважного зібрання. Так склалося, що практично кожен з'їзд суддів України можна назвати історичним. Цей з'їзд також увійде в історію судової влади. Представники усього суддівського корпусу держави вперше зібралися на свій найвищий форум після прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Прийняттям цього Закону не завершено судово-правову реформу, а зроблено лише перший, хоча й вагомий крок на цьому шляху.

Як відомо, існували різні точки зору щодо судової реформи. Суддівський корпус, безумовно, теж мав своє бачення шляхів реформування, яке ми послідовно та наполегливо відстоювали.

На сьогодні пошук альтернатив реформування судочинства завершено. Вектор розвитку судової системи визначено новим Законом.

Що далі? Якою має бути позиція судової влади, суддів? Думаю, що такою, як і завжди. Маємо зайняти не деструктивну, а державницьку позицію, виходячи з інтересів суспільства і правосуддя. Бо істина народжується у спорах, а помирає — у чварах.

Необхідно працювати у нових правових реаліях, дотримуючись Закону. Оцінювати зміни, що відбуваються, маємо об'єктивно, справедливо і неупереджено, не роблячи поспішних і передчасних висновків. Потрібно без емоцій здійснити серйозний аналіз нового законодавства і тих процесів, що відбуватимуться на його основі в судовій системі.

Безумовно, про наслідки прийняття закону вести мову ще зарано, оскільки є загальна згода, що його окремі положення потребують коригування. І наша позиція в цьому питанні сприйнята. Саме з цією метою на зборах суддів Верховного Суду України було створено робочу групу з напрацювання пропозицій до Закону.

Судді налаштовані на плідну співпрацю і консолідацію зусиль на шляху подальшого розвитку судової системи. Потрібно виходити з того, що високоефективний механізм захисту прав і свобод не створюється миттєво. Він потребує тривалої, кропіткої роботи з його налагодження та подальшої модернізації.

З нашого діалогу з Президентом України я зробив висновок, що така позиція сприймається і підтримується Главою держави, є переконання, що створення незалежного та неупередженого суду — завдання

пріоритетне. І що важливо — є рішучість досягти поставленої мети.

Шановні колеги!

Головним критерієм успішності судової реформи стане оцінка суспільства. Суд має бути доступним для тих, хто потребує судового захисту, а його діяльність — прозорою і зрозумілою.

Ще один ключовий момент, на якому я б хотів акцентувати увагу, — нарешті враховано нашу принципову позицію — вдосконалення правосуддя може бути забезпечене лише за рахунок внесення системних змін. Фрагментарні заходи є неефективними.

Зокрема, ми постійно наголошували, що судоустрій не можна реформувати осторонь, а тим більше — попереду реформування процесу.

Слід зазначити, що новий Закон це передбачає. Значна частина його положень спрямована на вирішення процесуальних проблем. У першу чергу, це стосується впровадження механізмів, що дозволяють забезпечити вирішення судових справ та спрощення судового процесу. Наприклад, вирішено проблему, яку ми неодноразово порушували, — затягування процесу шляхом оскарження ухвал, які не підлягають оскарженню окремо від рішення суду. Недобросовісні учасники процесу

використовували також право змінювати предмет або підставу позову. Тепер це можна зробити лише до початку розгляду справи по суті. Вдосконалено процедуру пред'явлення зустрічного позову.

Усі ці положення — безперечно позитив.

Окремо хочу також відзначити врегулювання проблеми, яку ми намагались вирішити протягом кількох останніх років, — належного виконання апеляційними судами своїх повноважень щодо ухвалення нових судових рішень. Процесуальне законодавство надавало право апеляційним судам направляти справи на новий розгляд до місцевих судів. Це здійснювалось у багатьох випадках з надуманих підстав.

У I півріччі цього року апеляційні суди скасували з направленням справ на новий розгляд до місцевих судів 35 % рішень у цивільних справах.

Верховним Судом було здійснено вивчення цього питання безпосередньо в окремих апеляційних судах. Виявлено випадки безпідставного направлення справ до місцевих судів, вжито відповідних заходів, які дали певний результат. Проте це питання потребувало законодавчого врегулювання.

На сьогодні такі можливості усунуто. Це сприятиме зменшенню навантаження на місцеві суди. Та головне — припинить хибну практику «блукання» справ з першої інстанції до апеляції і затягування строків їх розгляду.

Законом також передбачено низку прогресивних норм щодо спрощення процесу. Це, наприклад, усунення необхідності обов'язкового проведення попереднього судового засідання. Це і можливість надсилання повісток електронною поштою, і відсутність обов'язку фіксування судового процесу за допомогою технічних засобів у разі неявки в судові засідання всіх осіб, які беруть участь у справі.

Удосконалено також процедуру оскарження судових рішень і, що важливо, її уніфіковано у процесуальних кодексах.

Разом з тим слід відзначити, що деякі нові процесуальні норми, навпаки, ускладнили здійснення судочинства і потребують перегляду.

Вважаю, що з наказного провадження безпідставно виключено розгляд вимог, що ґрунтуються на правочинах, вчинених у письмовій формі. А це — понад 80 % судових наказів. Зараз ці справи створять додаткове навантаження на суди, оскільки будуть розглядатися не у спрощеному порядку, а в позовному провадженні.

Судді підтримують ініціативу Глави держави щодо необхідності невідкладного реформування кримінального судочинства.

Практика засвідчила — фрагментарними змінами до застарілого законодавства наявних у ньому проблем не вирішити.

У зв'язку із цим хочу наголосити на тому, що здійснення ефективного та оперативного правосуддя великою мірою визначається діяльністю не тільки суду, але й інших процесуальних осіб — слідчих, прокурорів, захисників.

Змушений констатувати, що на сьогодні досудове слідство залишається найслабкішою стадією кримінального процесу.

У Верховному Суді було вивчено окремі ухвали, постановлені судами в минулому році. З них вбачається, що є випадки умисного зволікання слідчими із розслідуванням справ, внаслідок чого вони закриваються судом у зв'язку із закінченням строків давності, а підсудні, відповідно, уникають покарання. Такі факти були встановлені навіть у справах про особливо тяжкі злочини, в яких процесуальні дії не проводилися понад 10 років. Мали місце випадки, коли з цією ж метою слідчі зупиняли провадження у кримінальних справах з надуманих підстав. Слідчі дії не проводились понад 10, а то й 15 років.

Досить значною залишається кількість кримінальних справ, повернутих судами на додаткове розслідування або відкликаних прокурорами. У I півріччі цього року таких справ було 3,5 тис. При цьому не всі

справи, що поверталися судом на додаткове розслідування, повторно направлялися до суду з обвинувальним висновком. Такі факти є особливо болючими для потерпілих, які нерідко роками чекають на справедливе правосуддя.

Є випадки, коли справи неодноразово (іноді більше 10 разів) повертались прокурору на додаткове розслідування. Однак органи прокуратури направляли матеріали на новий судовий розгляд без усунення недоліків, що зумовлювало чергове направлення справи на додаткове розслідування.

Хочу ще раз підкреслити, що ефективність судової системи визначається не лише її інституційним дизайном, але й функціонуванням всієї системи органів, що забезпечують здійснення судочинства.

Під час нашої зустрічі Глава держави абсолютно справедливо звернув увагу на проблему тривалого перебування людей у тимчасових слідчих ізоляторах до ухвалення остаточного судового рішення.

Проте, як засвідчує аналіз, це якраз, на жаль, приклад тієї ситуації, коли суди самі стають заручниками неналежного виконання обов'язків іншими органами влади. Так, упродовж багатьох років однією з основних причин «тяганини» у цих справах є незадовільне виконання конвойними підрозділами органів внутрішніх справ вимог судів про доставку підсудних. Це зумовлює зриви відповідних судових засідань. Через ці негативні явища справи місяцями не можуть бути розглянуті не з вини суддів, а підсудні тривалий час перебувають у слідчих ізоляторах.

Так, на кінець I півріччя цього року суди не розглянули 3,5 тис. справ, за якими особи трималися під вартою і рахувалися за судами понад шість місяців. З них через нездійснення доставки до суду підсудного відкладено розгляд кожної третьої справи.

Особливо багато проблем із доставкою підсудних у зв'язку з відсутністю власного слідчого ізолятора мали суди міста Севастополя. Через

недоставку підсудних там було відкладено розгляд більше половини справ, за якими особи трималися під вартою.

Верховний Суд України та апеляційний суд ще з 2005 р. постійно порушували це питання. Слід віддати належне — ситуація зрушила з мертвої точки після інформування нинішнього керівництва Уряду.

Аналогічні питання могли б ефективно вирішуватися за допомогою запровадження систем відеоконференцз'язку. Відповідний законопроект розроблено Верховним Судом і ще в березні минулого року через суб'єкти права законодавчої ініціативи внесено до парламенту.

Одразу хочу запевнити, що в жодному разі не слід знімати відповідальність із суддів — звичайно, має місце і неналежна організація судових процесів, й інші суб'єктивні фактори. Нами ведеться постійна робота з подолання цих негативних явищ. Зокрема, Верховний Суд України завершив узагальнення практики застосування судами заповідного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою. На окремі недоліки в роботі судів звернено увагу апеляційних судів. Про порушення, які допускаються у діяльності органів досудового слідства і дізнання, повідомлено Генеральну прокуратуру.

Не можу залишити поза увагою ще одне ключове питання, яке загострилося у зв'язку зі зміною системи судоустрою — питання забезпечення однакової судової практики і єдності судової влади. **Адже купність судів — це ще не судова влада і навіть не судова система.**

Існування відокремлених підсистем судів завжди створює можливість формування ними різних, часто суперечливих і довільних, підходів до застосування законів. Це може призвести до порушення фундаментального принципу рівності всіх перед законом і судом.

Однакове застосування закону є базовим принципом діяльності судової системи і нерозривно пов'язане з принципом правової визна-

ченості, який є одним з основоположних елементів верховенства права.

Застосування судами закону не може змінюватися від регіону до регіону та від випадку до випадку.

Внесеними до процесуальних законів змінами, з одного боку, передбачається перегляд Верховним Судом судових рішень з підстав неоднакового застосування судом чи судами касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права. А з іншого боку — запроваджується процедура допуску заяви про перегляд судових рішень через вищі спеціалізовані суди. Фактично все залежатиме від доброї волі вищих судів, які аж ніяк не зацікавлені у скасуванні своїх судових рішень.

Наведу один лише факт. Якщо раніше протягом одного місяця Судова палата у господарських справах Верховного Суду допускала до провадження близько 26 судових рішень, то за півтора місяці дії чинних процесуальних норм до Верховного Суду не надійшло жодного судового рішення у господарських справах.

Очевидно, що ця норма не працює і потребує коригування в напрямі усунення суб'єктивізму з боку вищих спеціалізованих судів.

Вважаю за доцільне зупинитися ще на одному аспекті, пов'язаному із необхідністю забезпечення єдності судової практики. Я маю на увазі надання методичної допомоги судам нижчого рівня та роз'яснення законодавства постановами Пленуму Верховного Суду України. Цих повноважень за новим законом у Верховного Суду вже немає.

Основна проблема полягає в тому, що з усієї кількості справ, розглянутих судами першої інстанції, лише незначний відсоток оскаржується в апеляційному порядку (близько 13 %). До касаційної інстанції — і того менше, а до Верховного Суду взагалі надходять одиничні справи. Що в неоскаржених судових рішеннях — можна лише здогадуватися. Є, на жаль, окремі справи, у незаконному рішенні щодо яких зацікавлені всі учасни-

ки процесу. Звичайно, такі судові рішення не оскаржуються.

У цій ситуації єдино можливий спосіб реагування — надання методичної допомоги та роз'яснення постанов Пленуму. І ми ефективно використовували ці важелі з метою забезпечення правильного й однакового застосування судами законодавства.

І слід визнати, що в окремих випадках результати вивчення були вражаючими — наприклад, виявлено різноманітні схеми набуття і перерозподілу власності. А суди в цих схемах ставали посередниками.

Верховний Суд оперативним реагував на хибну судову практику, викоринюючи зловживання та надаючи відповідні роз'яснення у постановках Пленуму.

Неодноразово ці питання порушувалися на засіданнях Президії Верховного Суду та Ради суддів України, вживалися адекватні заходи, багатьох суддів було притягнуто до відповідальності. І це дало суттєвий результат!

У судах практично викоринено зловживання у справах про визнання правочинів дійсними, про самопочинне будівництво, про визнання права власності, про спадкування та у земельних спорах.

Я можу назвати ще багато прикладів, коли Верховний Суд вживав системних заходів та коригував судову практику в таких проблемних категоріях справ, як справи про контрабанду, про корупцію, корпоративні спори, банкрутство, про справи, пов'язані з діяльністю третейських судів.

Переконаний, що ці повноваження Верховному Суду мають бути повернені. Більше того, вони мають бути розширені в умовах відсутності у Верховного Суду процесуальних механізмів касації. Крім того, надання на сьогодні такого права вищим спеціалізованим судам і відсутність його у Верховного Суду є, як мінімум, нелогічним.

Ще один важливий аспект цього питання. Законом «Про судоустрій і статус суддів» зроблено великий крок вперед — фактично передба-

чено запровадження прецедентного характеру судових рішень Верховного Суду. Водночас це знівелювало тим, що Верховний Суд не має повноважень ухвалювати судові рішення по суті спору, а лише має право скасувати судові рішення та направити справу на новий судовий розгляд. За такого підходу взагалі нема прецеденту.

Ще одне проблемне питання, яке загострилося у зв'язку з внесенням змін до процесуальних законів — питання розмежування юрисдикцій. На сьогодні Верховний Суд України усунений від розв'язання цієї проблеми. А проблема суттєва. І ми з вами це добре знаємо.

Чинні процесуальні кодекси містять норми, які допускають двозначне тлумачення. У результаті особи звертаються в різні суди і отримують ухвали про непідсудність їх справ цьому суду. Часто позовні вимоги роз'єднуються і окремо розглядаються в судах різних юрисдикцій, хоча за характером правовідносин спір повинен вирішуватися одним судом.

Звичайно, ці питання потребують законодавчого врегулювання. Проте всю сукупність майбутніх правових спорів на рівні закону наперед передбачити неможливо. Я вже не кажу про те, що на сьогодні цілком реальними стали випадки визначення непідсудності справи жодному вищому спеціалізованому суду. А це вже відмова в правосудді, яка зараз не може бути усунена зверненням до Верховного Суду.

Чіткий розподіл повноважень між різними спеціалізованими судами є невід'ємним елементом права на доступ до суду. І саме найвищий судовий орган має вирішувати спори щодо визначення юрисдикції. Вищі спеціалізовані суди об'єктивно не можуть виконувати таку функцію саме тому, що вони спеціалізовані.

Шановні колеги!

Ще одна тема, яку я не можу залишити поза увагою, — незалежність судової влади.

Категорія незалежності має дві складові — внутрішнє переконання судді та зовнішнє середовище, в якому він працює.

Хочу підкреслити, що незалежність — це, насамперед, особиста якість. І ми самі не повинні піддаватися зовнішнім негативним проявам. Незалежність потрібно постійно відстоювати, і не лише судам та органам суддівського самоврядування, але й кожному судді. У нашій системі достатньо важелів для захисту суддів, і ми повинні їх використовувати.

А щодо зовнішніх чинників, то дає надію позиція Президента України щодо рішучого викорінення практики тиску та втручання у роботу судових інституцій з боку будь-яких гілок влади.

Проте незалежність, безумовно, не повинна переходити у безвідповідальність. Тому однією з найважливіших проблем на сьогодні є пошук балансу між незалежністю суддів та їх відповідальністю.

Змушений констатувати, що останнім часом відбувся перекив в сторону посилення відповідальності. Зараз норми Закону «Про Вищу раду юстиції» щодо відповідальності суддів — як дамоклів меч, занесений над головою кожного судді.

Неоднозначні і суб'єктивні критерії порушення суддею присяги надають можливість для їх довільного застосування. Особливо це стосується такої підстави, як порушення суддею строків розгляду справи.

Зараз на одного суддю в окремих судах надходження справ та матеріалів перевищує 250 на місяць! Таке навантаження не залишає суддям шансу не лише на вдосконалення своєї кваліфікації, але й просто на нормальний розгляд справ.

Це може призвести до вибіркового підходу щодо вирішення питання про звільнення судді з посади за порушення присяги.

За таких умов не буде перебільшенням стверджувати, що на сьогодні суддівська робота і, зокрема, ухвалення законних судових рішень, вимагає великої мужності. І, нарешті, хотів би зупинитися на одному з основних факторів, що впливає на рівень судового захисту, — формування професійного суддівського корпусу. Як

б ідеальні закони не приймалися, їх застосування залежить від особи конкретного судді.

Сьогодні відбувається «перезавантаження» всіх органів, які визначають обличчя судової системи. І зараз, як ніколи, є можливість обрати на найвищі посади осіб, які володіють необхідними якостями: як високим професіоналізмом, так і бездоганною репутацією.

Насамкінець, важливе питання авторитету судової влади. Очевидно, що найкращі наші плани так і залишаться планами, якщо не буде досягнуто довіри суспільства до суду.

Повага до суду не виникає сама по собі лише із вимог закону. Репутація створюється довго і потребує постійного підтвердження. Навіть одне порушення закону, вчинене одним суддею, заплямовує репутацію всієї судової системи.

Проте, безумовно, жодні законодавчі норми чи інші заходи не зможуть забезпечити результат у роботі судді, який не має особистої відповідальності за законність ухвалених судових рішень.

Так, за наслідками вивчення Верховним Судом практики розгляду земельних спорів судами Київської області ще у 2008 р., в основному, усунено зловживання у цій сфері. Проте апеляційний суд знову виявив, що окремі судді продовжують хибну практику.

Це вже не недогляд, і не перезавантаження справами, а дещо більше. Безумовно, таких суддівських кадрів ми повинні позбуватися. Проте з одиничних фактів не можна виводити систему. І не можна через це таврувати все правосуддя.

У I півріччі цього року суди по першій інстанції розглянули близько 3 млн справ, а впродовж 2009 р. — близько 6 млн. При цьому судова система справляється з таким колосальним навантаженням, зберігши, а у більшості категорій справ — покращивши показники оперативності та якості розгляду. Хіба ця робота не заслуговує на повагу?

І нам потрібно проаналізувати — можливо, саме закритість судової системи призводить до того, що

одиничні негативні випадки пере-
креслюють всі позитиви роботи су-
дової влади. **Суспільство має от-
римувати повну інформацію про
суди, а суди — справедливу оцінку
суспільства.**

Шановні колеги!
Коли дме вітер змін, потрібно
піднімати не щит, а вітрила.
На цьому етапі досягнення кон-
сенсусу в нас є впевненість, що дум-
ка суддівського корпусу буде вра-

хована. І ми повинні докласти всіх
зусиль, щоб зміни, які відбуваються
в судовій системі, стали дійсно зна-
чимими — не за обсягом, а за досяг-
нутими результатами.

РІШЕННЯ

Х позачергового з'їзду суддів України Про обрання Ради суддів України

16 вересня 2010 р.

м. Київ

Заслухавши інформацію голови лічильної комісії про результати таємного голосування щодо обрання членами Ради суддів України, відповідно до п. 7 ч. 2 ст. 123, ч. 6 ст. 126, ч. 2 ст. 127 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» за результатами таємного голосування з'їзд суддів **вирішив**:

1. Затвердити протокол № 6 лічильної комісії щодо обрання членів Ради суддів України.
2. Обрати Раду суддів України у складі:
  1. **Овчаренка В'ячеслава Андрійовича** — судді Конституційного Суду України.
  2. **Канигіної Галини Володимирівни** — судді Верховного Суду України.
  3. **Амеліна Сергія Єгоровича** — судді Вищого адміністративного суду України.
  4. **Ханової Раїси Федорівни** — судді Вищого адміністративного суду України.
  5. **Джабурії Олександра Валентиновича** — судді Севастопольського апеляційного адміністративного суду.
  6. **Козир Тетяни Павлівни** — судді Вищого господарського суду України.
  7. **Удовиченка Олександра Сергійовича** — судді Вищого господарського суду України.
  8. **Алєєвої Інни В'ячеславівни** — судді Донецького апеляційного господарського суду.
  9. **Гвоздика Павла Олександровича** — судді Апеляційного суду Івано-Франківської області.
  10. **Романюка Ярослава Михайловича** — судді Верховного Суду України.
  11. **Устименко Валентини Євгенівни** — судді Апеляційного суду Харківської області.

Головуючий на з'їзді
Секретар з'їзду

Удовиченко О.С.
Попов О.В.

РІШЕННЯ

Х позачергового з'їзду суддів України Про призначення членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

16 вересня 2010 р.

м. Київ

Заслухавши інформацію голови лічильної комісії про результати таємного голосування щодо призначення членами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 92, ст. 93, п. 5 ч. 2 ст. 123, ч. 2 ст. 127 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» з'їзд суддів **вирішив**:

1. Затвердити протокол № 9 лічильної комісії щодо призначення членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.
2. Призначити членами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України:
  1. **Маслія Володимира Івановича** — суддю Київського апеляційного адміністративного суду.
  2. **Колеснік Галину Антонівну** — суддю Донецького апеляційного адміністративного суду.
  3. **Горбачову Лідію Павлівну** — суддю Харківського апеляційного господарського суду.
  4. **Шаргала Віктора Івановича** — суддю Вищого господарського суду України.
  5. **Марцинкевича Анатолія Миколайовича** — суддю Апеляційного суду Хмельницької області.
  6. **Пінчука Миколу Григоровича** — суддю Верховного Суду України.
  7. **Віхрова Володимира Васильовича** — суддю Апеляційного суду Дніпропетровської області.
  8. **Іванищука Анатолія Петровича** — суддю Апеляційного суду Херсонської області.
  9. **Білугу Сергія Володимировича** — суддю Вищого адміністративного суду України.
  10. **Шевкову Тетяну Анатоліївну** — суддю Донецького апеляційного господарського суду.

Головуючий на з'їзді
Секретар з'їзду

Удовиченко О.С.
Попов О.В.

РІШЕННЯ

Х позачергового з'їзду суддів України Про встановлення черговості включення до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

16 вересня 2010 р.

м. Київ

Керуючись п. 1 ч. 2 ст. 92, ст. 93, п. 5 ч. 2 ст. 123 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», з'їзд суддів **вирішив:**

Встановити таку черговість включення до складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України:

1. **Маслій Володимир Іванович** — суддя Київського апеляційного адміністративного суду.
2. **Колеснік Галина Антонівна** — суддя Донецького апеляційного адміністративного суду.
3. **Горбачова Лідія Павлівна** — суддя Харківського апеляційного господарського суду.
4. **Шаргало Віктор Іванович** — суддя Вищого господарського суду України.
5. **Марцинкевич Анатолій Миколайович** — суддя Апеляційного суду Хмельницької області.
6. **Пінчук Микола Григорович** — суддя Верховного Суду України.
7. **Віхров Володимир Васильович** — суддя Апеляційного суду Дніпропетровської області.
8. **Іванищук Анатолій Петрович** — суддя Апеляційного суду Херсонської області.
9. **Білуга Сергій Володимирович** — суддя Вищого адміністративного суду України.
10. **Шевкова Тетяна Анатоліївна** — суддя Донецького апеляційного господарського суду.

Головуючий на з'їзді
Секретар з'їзду

Удовиченко О.С.
Попов О.В.

РІШЕННЯ

Х позачергового з'їзду суддів України Про призначення членів Вищої ради юстиції

16 вересня 2010 р.

м. Київ

Заслухавши інформацію голови лічильної комісії про результати таємного голосування щодо призначення членами Вищої ради юстиції, відповідно до ст. 131 Конституції України, ст. 10 Закону України «Про Вищу раду юстиції», п. 4 ч. 2 ст. 123, ч. 6 ст. 126 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» з'їзд суддів **вирішив:**

1. Затвердити протокол № 8 лічильної комісії щодо призначення членів Вищої ради юстиції.
2. Призначити членами Вищої ради юстиції:
  1. **Отрош Інну Олексіївну** — суддю, голову Печерського районного суду м. Києва.
  2. **Удовиченка Олександра Сергійовича** — суддю Вищого господарського суду України.

3. Встановити, що член Вищої ради юстиції Отрош Інна Олексіївна набуває повноважень з моменту закінчення повноважень члена Вищої ради юстиції Палій Валентини Михайлівни, призначеної VIII позачерговим з'їздом суддів України.

Головуючий на з'їзді
Секретар з'їзду

Удовиченко О.С.
Попов О.В.

РІШЕННЯ

Х позачергового з'їзду суддів України Про призначення суддів Конституційного Суду України

16 вересня 2010 р.

м. Київ

Заслухавши інформацію голови лічильної комісії про результати таємного голосування щодо призначення суддями Конституційного Суду України, відповідно до ст. 8 Закону України «Про Конституційний Суд України», п. 3 ч. 2 ст. 123, ч. 6 ст. 126 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» з'їзд суддів **вирішив:**

1. Затвердити протокол № 11 лічильної комісії щодо призначення суддів Конституційного Суду України.
2. Призначити суддями Конституційного Суду України:
  1. **Сергейчука Олега Анатолійовича** — суддю Вищого адміністративного суду України.
  2. **Шапталу Наталю Костянтинівну** — суддю Донецького апеляційного адміністративного суду.
  3. **Запорожця Михайла Петровича** — суддю Апеляційного суду Луганської області.
  4. **Гультая Михайла Мирославовича** — суддю Апеляційного суду Харківської області.

Головуючий на з'їзді
Секретар з'їзду

Удовиченко О.С.
Попов О.В.

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Відповідно до ст. 59 ЖК України ордер на жиле приміщення може бути визнано недійсним у судовому порядку у випадках подання громадянами не відповідаючих дійсності відомостей про потребу в поліпшенні житлових умов, порушення прав інших громадян або організацій на зазначене в ордері жиле приміщення, неправомірних дій службових осіб при вирішенні питання про надання жилого приміщення, а також в інших випадках порушення порядку і умов надання жилих приміщень.

При наданні наймачеві, що перебував на обліку як такий, що потребує поліпшення житлових умов, іншого жилого приміщення до нього переселяються і члени сім'ї, якщо вони включені в ордер і дали письмову згоду на переселення в це приміщення (статті 52, 58 ЖК України, пункти 64, 66 Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР).

Оскільки при відмові дати таке зобов'язання за особами, щодо яких приймалося рішення про надання жилого приміщення, зберігається право на раніше займане приміщення, відсутність згоди членів сім'ї на звільнення займаного приміщення є перешкодою для видачі ордера, що може бути підставою згідно зі ст. 59 ЖК України для перегляду рішення про надання ордера

Ухвала

*колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України
від 7 жовтня 2009 р.*

(в и т я г)

У серпні 2007 р. Державне видавництво «Преса України» (далі — Видавництво), М. звернувся до суду із позовом до Шевченківської районної у м. Києві державної адміністрації (далі — Держадміністрація), Б.Т., Б.О., Б.В., Б.М. про визнання недійсним ордера.

Позивачі мотивували вимоги тим, що відповідачі порушили порядок та умови отримання ордера на квартиру № 74 у будинку № 18-ж на одній із вулиць у м. Києві, а також було порушено право М. на поліпшення житлових умов та отримання жилого приміщення, а саме квартири № 13 у будинку № 27 теж у м. Києві. Вони просили суд визнати недійсним ордер № 01717 від 30 грудня 2005 р., виданий Держадміністрацією Б.Т., Б.О., Б.В., Б.М.

Шевченківський районний суд м. Києва рішенням від 5 лютого 2009 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 14 квітня 2009 р., у задоволенні позову відмовив.

У поданій до Верховного Суду України касаційній скарзі Видавництво просило скасувати судові рішення та ухвалити нове рішення, яким задоволь-

нити позов, посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права.

Заслухавши суддю-доповідача, обговоривши доводи, наведені у скарзі, та перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Суди встановили, що Б.Т. працювала у Видавництві та перебувала на квартирному обліку за місцем роботи. У 1989 р. їй була надана однокімнатна квартира № 13 в будинку № 27 у м. Києві без зняття з квартирному обліку.

Спільним рішенням профспілкового комітету й адміністрації Видавництва від 30 червня 2005 р. Б.Т. на сім'ю з чотирьох осіб надано двокімнатну квартиру № 74 в будинку № 18-ж за умови звільнення ними квартири № 13 в будинку № 27.

Відповідачі погодилися з такою умовою і 13—17 жовтня 2005 р. підписали письмові зобов'язання про виселення із зазначеної квартири та зняття з реєстрації.

30 грудня 2005 р. Держадміністрація видала Б.Т. ордер на сім'ю із чотирьох осіб на право зайняття двокімнатної квартири № 74 в будинку № 18-ж. На підставі цього ордеру відповідачі вселились у цю квартиру, однак у квартирі № 13 в будинку № 27 залишився проживати Б.О.

Спільним рішенням профспілкового комітету та адміністрації Видавництва від 5 грудня 2005 року М. надано квартиру № 13 в будинку № 27, а 9 червня 2006 р. їй було видано ордер на цю квартиру, який, однак, втратив чинність.

Оскільки відповідачі не виконали своїх зобов'язань про звільнення квартири, в якій залишився проживати Б.О., спільним рішенням профспілкового комітету та адміністрації Видавництва від 21 вересня 2005 р. рішення від 30 червня 2005 р. в частині надання Б.Т. двокімнатної квартири скасоване.

Відмовляючи Видавництву у задоволенні позову, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, виходив з того, що відповідачі правомірно отримали ордер на квартиру № 74 в будинку № 18-ж, оскільки перебували на квартирному обліку як громадяни, які потребують поліпшення житлових умов, та що немає підстав для визнання зазначеного ордеру недійсним.

Однак з такими висновками погодитися не можна, оскільки їх суди дійшли з порушенням норм матеріального і процесуального права.

Відповідно до чинного законодавства при наданні наймачеві іншого жилого приміщення до нього переселяються і члени сім'ї, якщо вони включені в ордер і дали письмову згоду на переселення в це приміщення (статті 52, 58 ЖК, пункти 64, 66 Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР, затверджених постановою Ради Міністрів УРСР і Української республіканської ради професійних спілок від 11 грудня 1984 р. № 470).

Оскільки при відмові дати таке зобов'язання за особами, щодо яких приймалося рішення про надання жилого приміщення, зберігається право на займане приміщення, відсутність згоди членів сім'ї на звільнення займаного приміщення є перешкодою для видачі ордеру і може бути підставою для перегляду рішення про надання квартири.

У разі відмови членів сім'ї (які дали письмову згоду на переселення у надане жиле приміщення) звільнити займане жиле приміщення, суд вправі виселити їх з мотивів надання іншого жилого приміщення чи ухвалити рішення про визнання недійсним ордеру, виходячи зі змісту заявленого позову.

Враховуючи положення статей 3, 4, 11, 27, 31 ЦПК право визначати предмет і підставу по-

зову та спосіб захисту порушеного права належить позивачеві, у зв'язку з чим висновок суду про наявність у позивача можливості здійснити захист свого права в інший, ніж ним обрано спосіб, не можна визнати обґрунтованим.

Не можна погодитись і з висновком суду про відсутність передбачених законом підстав для визнання недійсним ордеру, виданого відповідачам на підставі спільного рішення адміністрації та профспілкового комітету Видавництва від 30 червня 2005 р.

Давши правильну юридичну кваліфікацію правовідносинам сторін та правильно визначивши правову норму, яка регулює ці правовідносини — ст. 59 ЖК, суд неправильно витлумачив її зміст та у зв'язку з цим зробив неправильні правові висновки, які не відповідають дійсному змісту цієї норми.

Так, відповідно до ст. 59 ЖК ордер на жиле приміщення може бути визнано недійсним у судовому порядку у випадках подання громадянами не відповідаючих дійсності відомостей про потребу в поліпшенні житлових умов, порушення прав інших громадян або організацій на зазначене в ордері жиле приміщення, неправомірних дій службових осіб при вирішенні питання про надання жилого приміщення, а також в інших випадках порушення порядку та умов надання жилих приміщень.

Оскільки умовою надання відповідачам двокімнатної квартири № 74 у будинку № 18-ж було звільнення ними займаної однокімнатної квартири № 13 в будинку № 27, то невиконання ними цієї умови відповідно до ст. 59 ЖК є підставою для визнання виданого ордеру недійсним з наслідками, передбаченими ст. 117 ЖК.

Ураховуючи, що при вирішенні питання про визнання ордеру недійсним має одночасно вирішуватися і питання про застосування наслідків, передбачених ст. 117 ЖК, а для їх застосування необхідне встановлення певних фактів, зазначених у цій нормі, які судом не досліджувалися і не встановлювалися, судові рішення підлягають скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Таким чином, ухвалені судові рішення підлягають скасуванню з підстав, передбачених ст. 338 ЦПК.

Керуючись статтями 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Видавництва задовольнила частково: рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 5 лютого 2009 р. та ухвалу Апеляційного суду м. Києва від 14 квітня 2009 р. скасувала, справу передала на новий розгляд до Шевченківського районного суду м. Києва.

За змістом п. 2 ст. 40 КЗпП України підставою для розірвання трудового договору є виявлена невідповідність працівника займаній посаді внаслідок недостатньої кваліфікації. Тобто неякісне виконання роботи, неналежне виконання функціональних обов'язків можуть вважатися виявленою невідповідністю займаній посаді тільки у разі, якщо вони викликані недостатньою кваліфікацією та за відсутності вини працівника в неналежному виконанні посадових обов'язків.

Разом з тим, якщо працівник був прийнятий на роботу без наявності документа про освіту, передбаченого кваліфікаційними вимогами, він не може бути звільнений з роботи через відсутність такого документа за зазначеною статтею, тому що роботодавцю про таку невідповідність було відомо й раніше — при прийнятті працівника на роботу

Ухвала

*колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України
від 21 жовтня 2009 р.*

(в и т я г)

У серпні 2008 р. Ч. звернувся до суду із позовом до Головного державного управління охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів і регулювання рибальства в Полтавській області (далі — ГУ «Полтавадержрибоохорона») про поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та компенсації за завдану моральну шкоду.

Позивач посилався на те, що 18 травня 2007 р. наказом № 10-к він був прийнятий на роботу дільничним державним інспектором ГУ «Полтавадержрибоохорона». Наказом від 18 липня 2008 р. № 87-к його звільнено із займаної посади з 24 липня 2008 р. за п. 2 ст. 40 КЗпП. Вважаючи, що правові підстави для звільнення за п. 2 ст. 40 КЗпП були відсутні, звільнення проведено без згоди профспілкової організації, просив поновити на роботі, стягнути на його користь середній заробіток за час вимушеного прогулу та компенсацію за завдану моральну шкоду в сумі 10 тис. грн.

Рішенням Комсомольського міського суду Полтавської області від 23 жовтня 2008 р. позов задоволено частково: Ч. поновлено на роботі на посаді дільничного державного інспектора, стягнуто з ГУ «Полтавадержрибоохорона» на його користь середній заробіток за час вимушеного прогулу в сумі 6 тис. 26 грн та компенсацію за завдану моральну шкоду в сумі 1 тис. грн. У задоволенні решти вимог відмовлено. Вирішено також питання про судові витрати.

Апеляційний суд Полтавської області рішенням від 22 грудня 2008 р. рішення суду першої інстанції скасував та ухвалив нове рішення, яким у задоволенні позову відмовив.

Ч. звернувся до Верховного Суду України з касаційною скаргою, в якій просив скасувати рішення Апеляційного суду Полтавської області від 22 грудня 2008 р., посилаючись на неправильне застосування судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права, і залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Заслухавши суддю-доповідача, обговоривши доводи, наведені у скарзі, та перевіrivши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Відмовляючи в задоволенні позову про поновлення на роботі, апеляційний суд виходив із того, що звільнення Ч. з підстав недостатньої кваліфікації є законним, оскільки відповідно до вимог посадової інструкції обов'язковою умовою для прийняття на роботу дільничного державного інспектора є кваліфікаційна вимога про наявність освіти відповідного до роботи напряму та підготовки.

З таким висновком апеляційного суду погодитися не можна.

Згідно з положеннями п. 2 ст. 40 КЗпП трудовий договір може бути розірваний власником або уповноваженим ним органом у випадку виявленої невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи.

Судом встановлено, що 18 травня 2007 р. Ч. був прийнятий на роботу дільничного державного інспектора ГУ «Полтавадержрибоохорона».

Згідно із п. 4 посадової інструкції державний дільничний інспектор повинен мати базову вищу освіту відповідного напряму та підготовки (бакалавр або молодший спеціаліст) без вимог до стажу; повинен мати водійські права та права на водіння маломірних суден.

6 лютого 2002 р. Ч. отримав посвідчення водія на право керування транспортними засобами категорії В та С.; 30 травня 2007 р. йому було видане посвідчення стернового моториста к/р № 752 на право керування маломірними суднами; Ч. має диплом про середню професійно-технічну освіту за фахом слюсар з ремонту автомобілів, виданий 17 липня 1993 р.

Наказом від 18 липня 2008 р. № 87-к Ч. було звільнено із займаної посади з 24 липня 2008 р. за п. 2 ст. 40 КЗпП. Підставою для звільнення став висновок службового розслідування від 17 липня 2008 р., яким встановлено: невиконання Ч. посадової інструкції та функціональних обов'язків, що полягає в ігноруванні протягом двох місяців обов'язку щоденної передачі начальнику ділянки узагальненої інформації про результати роботи за минулу добу; порушення законодавства під час оформлення квитанцій; низькі показники в роботі; і виявлено недостатню кваліфікацію Ч., оскільки він був прийнятий на роботу без належної освіти.

За змістом п. 2 ст. 40 КЗпП підставою для розірвання трудового договору є виявлена невідповідність працівника займаній посаді внаслідок недостатньої кваліфікації. Тобто неякісне виконання роботи, неналежне виконання функціональних обов'язків можуть вважатися виявленою невідповідністю займаній посаді тільки у разі, якщо вони викликані недостатньою кваліфікацією та за відсутності вини працівника в неналежному виконанні посадових обов'язків.

Разом з тим, якщо працівник був прийнятий на роботу без наявності документа про освіту, пе-

редбаченого кваліфікаційними вимогами, він не може бути звільнений з роботи через відсутність такого документа за зазначеною статтею, тому що роботодавцю про таку невідповідність було відомо й раніше — при прийнятті працівника на роботу.

Задовольняючи позов Ч. та поновлюючи його на роботі, суд першої інстанції правильно виходив із того, що встановлені адміністрацією підприємства порушення по суті є загальною оцінкою роботи працівника за відсутності конкретних фактів неналежного виконання ним трудових обов'язків саме через недостатню кваліфікацію.

Оскільки апеляційний суд помилково скасував судові рішення, ухвалені згідно із законом, рішення суду апеляційної інстанції підлягає скасуванню, а рішення суду першої інстанції — залишенню в силі.

Керуючись статтями 336, 339 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Ч. задовольнила: рішення Апеляційного суду Полтавської області від 22 грудня 2008 р. скасувала та залишила в силі рішення Комсомольського міського суду Полтавської області від 23 жовтня 2008 р.

РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ *

Ухвалу Вищого адміністративного суду України скасовано, справу направлено до цього ж суду для вирішення питання про поновлення строку на оскарження, оскільки зазначений суд не дав належної оцінки та не спростував доводи скаржника про те, що він не зміг вчасно реалізувати своє право на подання касаційної скарги

ПОСТАНОВА Іменем України

20 квітня 2010 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши в порядку письмового провадження за винятковими обставинами за скаргою Підріза І.А. справу за його позовом до управління Міністерства внутрішніх справ України в Дніпропетровській області, головного управління Пенсійного фонду України в Дніпропетровській області, управління Пенсійного фонду України в Дніпровському районі м. Дніпропетровська Дніпропетровської області про визнання протиправною відмови, зобов'язання вчинити дії та відшкодування моральної шкоди, **в с т а н о в и л а:**

Ухвалою від 15 липня 2009 р. Вищий адміністративний суд України залишив без задоволення заяву

про поновлення строку на касаційне оскарження та без розгляду касаційну скаргу Підріза І.А. на постанову Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду від 16 жовтня 2007 р.

Ухвалу суду касаційної інстанції мотивовано тим, що скаржник пропустив установлений законом процесуальний строк для подання скарги, а наведені в ній обставини не свідчать про поважність причин такого пропуску.

У скарзі до Верховного Суду України Підріз І.А., пославшись на порушення норм процесуального права, просив переглянути за винятковими обставинами і скасувати ухвалу Вищого адміністративного суду України та направити справу до цього ж суду для вирішення питання про поновлення строку на оскарження.

* Публікується повний текст судових рішень з незначною редакційною правкою.

Перевіривши за матеріалами справи наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що вона підлягає задоволенню з таких підстав.

Однією з основних засад судочинства, визначених п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України, є забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом.

У ч. 2 ст. 212 КАС встановлено, що касаційна скарга на судові рішення подається протягом одного місяця¹ після набрання законної сили судовим рішенням суду апеляційної інстанції, крім випадків, передбачених цим Кодексом, а в разі складення постанови в повному обсязі відповідно до ст. 160 КАС — з дня складення постанови в повному обсязі.

У ч. 3 ст. 212 КАС вказано, що касаційна скарга, подана після закінчення строку, встановленого ч. 2 цієї статті, залишається без розгляду, якщо суд касаційної інстанції за заявою особи, яка подала таку скаргу, не знайде підстав для поновлення строку.

Вищий адміністративний суд України, залишаючи без задоволення заяву позивача про поновлення строку на касаційне оскарження, виходив із того, що, причини, наведені останнім, не є поважними, оскільки позивач був присутнім у судовому засіданні, йому було оголошено судові рішення та роз'яснено строки і порядок оскарження цього рішення до суду касаційної інстанції.

З обґрунтованістю такого висновку погодитися не можна.

Для подання касаційної скарги відповідно до вимог ст. 213 КАС необхідно не лише бути обізнаним зі змістом резолютивної частини оскаржуваного рішення для виконання вимог п. 4 ч. 1 цієї

¹ Зазначена норма була чинною на час розгляду справи.

статті, але й додати копії такого рішення в повному обсязі з метою дотримання припису ч. 5 тієї самої статті. Обов'язку додавати до касаційної скарги, зокрема, копії оскаржуваних судових рішень кореспондує право осіб, які беруть участь у справі, на одержання цих копій у суді (п. 9 ч. 2 ст. 49 КАС).

Як свідчать матеріали справи, копію постанови Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду від 16 жовтня 2007 р. (повний текст якої було виготовлено 22 жовтня цього ж року) Підріз І.А. отримав у суді першої інстанції 22 листопада 2007 р., після неотримання відповіді від суду апеляційної інстанції на його заяву від 21 листопада 2007 р. 11 грудня 2007 р. позивач подав касаційну скаргу із заявою про поновлення строку на касаційне оскарження з посиленням на отримання ухвали суду апеляційної інстанції лише 22 листопада цього ж року.

Касаційний суд не дав належної оцінки цим обставинам і не спростував доводи позивача про те, що він не зміг вчасно реалізувати своє право на подання касаційної скарги з поважних причин.

Враховуючи викладене, ухвала Вищого адміністративного суду України підлягає скасуванню, а справа — направленню на новий розгляд до суду касаційної інстанції для вирішення питання про поновлення строку на оскарження.

Керуючись статтями 241—243 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а:**

Скаргу Підріза І.А. задовольнити.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 15 липня 2009 р. скасувати, справу направити до цього ж суду для вирішення питання про поновлення строку на оскарження.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

Суд касаційної інстанції, оцінюючи обставини, що перешкоджали здійсненню процесуального права на касаційне оскарження, на які заявник посиляється як на поважні, має виходити з оцінки та аналізу всіх наведених у клопотанні доводів, а також із того, чи мав заявник за таких обставин можливість своєчасно реалізувати право на касаційне оскарження.

Не давши оцінки тій обставині, що в судовому засіданні суд апеляційної інстанції оголосив вступну та резолютивну частини рішення, а з повним текстом ухвали сторона мала змогу ознайомитися тільки після її одержання, касаційний суд помилково визнав неможливим поновлення пропущеного строку на касаційне оскарження

ПОСТАНОВА Іменем України

22 червня 2010 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши в порядку письмового провадження за винятковими обставинами за скаргою товариства з обмеженою відповідальністю «Алонж»

(далі — ТОВ) справу за його позовом до Центральної міжрайонної державної податкової інспекції у м. Кривому Розі Дніпропетровської області, відділення Державного казначейства України у м. Кривому Розі Дніпропетровської області, головного

управління Державного казначейства України у Дніпропетровській області про стягнення заборгованості, **в с т а н о в и л а**:

У квітні 2006 р. ТОВ звернулося до суду з позовом, в якому просило стягнути на його користь суми бюджетної заборгованості з податку на додану вартість та відсотків за нею.

Господарський суд Дніпропетровської області постановою від 12 березня 2007 р. позов задовольнив частково.

Дніпропетровський апеляційний адміністративний суд постановою від 12 листопада 2009 р. скасував постанову суду першої інстанції та прийняв нову, якою відмовив у задоволенні позову.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 31 березня 2010 р. повернув касаційну скаргу ТОВ на постанову Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду від 12 листопада 2009 р.

Ухвалу суду касаційної інстанції мотивовано тим, що скаржник пропустив установлений законом процесуальний строк для подання скарги та не заявив клопотання про його поновлення.

У скарзі до Верховного Суду України ТОВ, пославшись на порушення норм процесуального права, просило переглянути за винятковими обставинами і скасувати ухвалу Вищого адміністративного суду України та направити справу до цього суду для вирішення питання про прийняття касаційної скарги.

Перевіривши за матеріалами справи наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України визнала, що скарга є обґрунтованою і підлягає задоволенню з таких підстав.

Однією з основних засад судочинства, визначеною п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України, є забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, установлених законом.

У ч. 2 ст. 212 КАС передбачено, що касаційна скарга на судові рішення подається протягом одного місяця після набрання законної сили судовим рішенням суду апеляційної інстанції, крім випадків, перед-

бачених цим Кодексом, а в разі складення постанови в повному обсязі відповідно до ст. 160 КАС — з дня складення постанови в повному обсязі.

Відповідно до ч. 4 ст. 167 КАС у разі проголошення в судовому засіданні тільки вступної та резолютивної частин постанови суд зобов'язаний повідомити час її виготовлення в повному обсязі.

Як убачається з матеріалів справи, 12 листопада 2009 р. в судовому засіданні було проголошено лише вступну та резолютивну частини оскаржуваної ухвали Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду, а даних про те, коли її було виготовлено в повному обсязі, немає.

Суд касаційної інстанції обставин виконання апеляційним судом вимог ч. 4 ст. 167 КАС не дослідив, правової оцінки цим обставинам не дав, а отже, неповною мірою виконав вимоги положення ч. 3 ст. 212 цього Кодексу при вирішенні питання щодо пропуску строку на касаційне оскарження.

Оцінюючи обставини, що перешкождали здійсненню процесуального права на касаційне оскарження, на які заявник посилається як на поважні, суд має виходити з оцінки та аналізу всіх наведених у клопотанні доводів і з того, чи мав заявник за таких обставин можливість своєчасно реалізувати право на касаційне оскарження.

За таких обставин ухвала Вищого адміністративного суду України від 31 березня 2010 р. не ґрунтується на вимогах процесуального закону, є незаконною і підлягає скасуванню, а справа — направленню до цього суду для вирішення питання про прийняття касаційної скарги.

Керуючись статтями 242, 243 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а**:

Скаргу ТОВ задовольнити.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 31 березня 2010 р. скасувати, справу направити до цього ж суду для вирішення питання про прийняття касаційної скарги.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

Ухвалені у справі судові рішення скасовано, справу направлено на новий розгляд до суду першої інстанції, оскільки суди дійшли помилкового висновку про непоширення на товариство, 43,054 % статутного фонду якого належать державі, ст. 72 Закону України «Про Державний бюджет України на 2004 рік»

ПОСТАНОВА Іменем України

2 березня 2010 р. колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, розглянувши у відкритому судо-

вому засіданні в порядку провадження за винятковими обставинами за скаргою Кременчуцької об'єднаної державної податкової інспекції у Пол-

тавській області (далі — ОДПІ) справу за позовом закритого акціонерного товариства «Транснаціональна фінансово-промислова нафтова компанія «Укртатнафта» (далі — ЗАТ) до ОДПІ про визнання недійсними податкових повідомлень-рішень, **встановила:**

У травні 2005 р. ЗАТ звернулося до суду з позовом про визнання недійсними податкових повідомлень-рішень ОДПІ: від 3 грудня 2004 р. № 0003612301/0/3156; від 10 лютого 2005 р. № 0003612301/1/340; від 25 березня 2005 р. № 0003612301/2/715; від 20 травня 2005 р. № 0003612301/3/1521 та № 0002192301/0/1522, згідно з якими позивачу визначено суму зобов'язання зі сплати частини прибутку (доходу) до Державного бюджету України — 10 млн 597 тис. 161 грн та накладено штрафні (фінансові) санкції в сумі 1 млн 929 тис. 195 грн.

Господарський суд Полтавської області рішенням від 22 липня 2005 р., залишеним без змін ухвалами Київського міжобласного апеляційного господарського суду від 5 грудня 2005 р. та від 17 жовтня 2006 р., позовні вимоги задовольнив.

Вищий адміністративний суд України ухвалою від 17 листопада 2009 р. рішення суду першої інстанції від 22 липня 2005 р. та ухвалу апеляційного суду від 17 жовтня 2006 р. залишив без змін.

У скарзі до Верховного Суду України ОДПІ, пославшись на наявність підстави, встановленої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, просила переглянути за винятковими обставинами та скасувати всі ухвалені у справі судові рішення, у позові відмовити. Обґрунтовуючи скаргу, відповідач додав ухвалу Вищого адміністративного суду України від 25 червня 2008 р. у справі за аналогічним позовом, в якій, на його думку, одні й ті самі норми права застосовано інакше, ніж у справі, що розглядається.

Перевіривши за матеріалами справи наведені у скарзі доводи, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Як установили суди, ЗАТ було утворено відповідно до Указу Президента України від 29 листопада 1994 р. № 704/94 та Указу Президента Республіки Татарстан від 13 грудня 1994 р. № УП-883 «Про створення транснаціональної фінансово-промислової нафтової компанії «Укртатнафта» на підставі Угоди від 27 липня 1995 р. між Урядами України та Республіки Татарстан. Одним із акціонерів ЗАТ є Фонд державного майна України, частка якого становить 43,054 %.

У ст. 72 Закону від 27 листопада 2003 р. № 1344-IV «Про Державний бюджет України на 2004 рік» (далі — Закон № 1344-IV) встановлено, що господарські організації, зокрема, акціонерні, хол-

дингові, лізингові компанії та інші суб'єкти господарювання, у статутному фонді яких державі належать частки (акції, паї), сплачують за результатами фінансово-господарської діяльності у 2003 р. та щоквартальної фінансово-господарської діяльності у 2004 р. до загального фонду Державного бюджету України частину чистого прибутку відповідно до розміру державної частки (акцій, паїв) у їх статутних фондах. Норматив і порядок відрахування частини прибутку (доходу), визначеної цією статтею, встановлюються Кабінетом Міністрів України.

За змістом абз. 3 п. 2 Порядку і нормативу відрахування до загального фонду Державного бюджету України частини прибутку (доходу) господарськими організаціями за результатами фінансово-господарської діяльності у 2003 році та щоквартальної фінансово-господарської діяльності у 2004 році, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 2004 р. № 405 (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), для господарських товариств та інших суб'єктів господарювання, у статутному фонді яких державі належать частки (акції, паї), такі відрахування становлять 15 % чистого прибутку, розрахованого згідно з правилами бухгалтерського обліку, відповідно до розміру цих часток (акцій, паїв).

Приймаючи оспорювані податкові повідомлення-рішення, ОДПІ виходила з того, що на порушення наведених норм права позивач у податкових деклараціях про прибуток за дев'ять місяців 2004 р. не задекларував та відповідно не сплатив до бюджету належні суми відрахувань чистого прибутку.

У свою чергу суди, визнаючи недійсними зазначені податкові повідомлення-рішення, на обґрунтування своїх рішень послалися на приписи БК та Закону від 25 червня 1991 р. № 1251-ХІІ «Про систему оподаткування» (далі — Закон № 1251-ХІІ) і на те, що розподіл прибутку ЗАТ є виключною компетенцією його загальних зборів.

З обґрунтованістю цього висновку погодитися не можна. Він є наслідком порушення правил застосування норм права: суд надав перевагу положенням Закону № 1251-ХІІ та БК, які щодо спірних правовідносин є загальними, у той час як перевагу мають спеціальні норми, за наведених обставин — норми Закону № 1344-IV, крім того, прийнятого останнім у часі із зазначених законодавчих актів, через що йому теж надається перевага при вирішенні судами питання, нормою якого закону слід керуватися під час розгляду справи. Цей Закон не визнано неконституційним.

Касаційний суд також не дав правової оцінки тому, що апеляційний суд помилково переглянув рішення суду першої інстанції за апеляційною скаргою першого заступника прокурора Полтавської

області як законного представника сторони після його перегляду за апеляційною скаргою самої сторони — ОДПІ.

Відповідно до ч. 6 ст. 187 КАС заява про апеляційне оскарження та апеляційна скарга підписуються особою, яка їх подає, або її представником, який додає оформлений належним чином документ про свої повноваження, якщо цей документ не подавався раніше.

За змістом статей 56—61 цього Кодексу прокурор в адміністративному судочинстві здійснює законне представництво, особливість якого полягає у тому, що законний представник самостійно (без доручення), на підставі закону здійснює процесуальні права та обов'язки сторони чи третьої особи, яку він представляє, діючи в її інтересах. Проте зазначена відмінність не впливає на загальні правила представництва. Перегляд судового рішення за скаргою самої сторони виключає можливість його повторного перегляду за скаргою її законного представника.

Так, згідно з пунктами 3—4 ч. 4 ст. 214 КАС суддя-доповідач відмовляє у відкритті касаційного провадження у справі, якщо: є ухвала про закриття касаційного провадження у зв'язку з відмовою цієї особи від касаційної скарги на це саме судове рішення; є ухвала про відхилення касаційної скарги цієї особи

або про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою на це саме судове рішення. При цьому як особу, що відмовилася від касаційної скарги, подавала касаційну скаргу, за змістом наведеної норми слід розуміти як саму сторону, так і її законного представника.

За аналогією закону таке регулювання поширюється і на стадію апеляційного оскарження судового рішення.

З урахуванням наведеного скарга ОДПІ підлягає частковому задоволенню, всі ухвалені у справі судові рішення — скасуванню із направленням її на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись статтями 241—244 КАС, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України **п о с т а н о в и л а**:

Скаргу ОДПІ задовольнити частково.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 17 листопада 2009 р., ухвали Київського міжобласного апеляційного господарського суду від 5 грудня 2005 р. та від 17 жовтня 2006 р., рішення Господарського суду Полтавської області від 22 липня 2005 р. скасувати, а справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції.

Постанова є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВАХ

Вищий господарський суд України, залишаючи без змін рішення суду першої інстанції та постанову суду апеляційної інстанції про задоволення позовних вимог про визнання права власності на павільйон-кіоск, не врахував положень ст. 181 ЦК України про належність до нерухомого майна лише тих об'єктів, що розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливе без їх знецінення та зміни їх призначення, і положень цієї ж норми та п. 1.6 Тимчасового положення про порядок державної реєстрації права власності та інших речових прав на нерухоме майно щодо реєстрації права власності тільки на об'єкти нерухомого майна

ПОСТАНОВА

Судової палати у господарських справах Верховного Суду України

від 16 лютого 2010 р.

(в и т я з)

У травні 2008 р. господарське товариство з обмеженою відповідальністю «Дубенчанка» (далі — ТОВ) звернулося до Господарського суду Рівненської області з позовом до Дубенської міської ради (далі — Міськрада), який в подальшому доповнило та змінило.

Остаточо ТОВ просило визнати за ним право власності на нерухоме майно — торговельний павільйон-кіоск «Сніжинка», введений в експлу-

атацію 1990 р., розміщений за адресою: м. Дубно, майдан Незалежності, 9, площа забудови 0,0025 га (далі — кіоск «Сніжинка»), та на земельну ділянку, яка зайнята цим кіоском і необхідна для його обслуговування; визнати недійсним рішення Міськради від 22 лютого 2008 р. № 1187 «Про надання дозволу на виготовлення технічної документації з надання земельної ділянки у власність об'єднанню співвласників багатоквартирного будинку «Сади-

ба» (далі — рішення Міськради № 1187) в частині надання дозволу об'єднанню співвласників багатоквартирного будинку «Садиба» (далі — ОСББ) на виготовлення технічної документації з надання земельної ділянки у власність для будівництва та обслуговування будинку і господарських будівель площею 0,02 га за адресою: м. Дубно, майдан Незалежності, 9.

У червні 2008 р. Міськрада подала зустрічний позов до ТОВ про усунення перешкод у користуванні та розпорядженні земельною ділянкою комунальної власності площею 0,0025 га, що розташована на майдані Незалежності в м. Дубно (біля будинку № 9), про зобов'язання звільнити зазначену земельну ділянку шляхом демонтажу малої архітектурної форми за власні кошти. До участі у справі третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, залучено ОСББ.

Справа розглядалася судами вдруге.

Господарський суд Рівненської області рішенням від 21 квітня 2009 р., залишеним без змін постановою Львівського апеляційного господарського суду від 30 червня 2009 р., позов ТОВ задовольнив: визнав недійсним рішення Міськради № 1187 в частині надання дозволу ОСББ на виготовлення зазначеної вище технічної документації; визнав за ТОВ право власності на нерухоме майно (кіоск «Сніжинка») і на земельну ділянку площею 0,016 га на майдані Незалежності в м. Дубно, зайняту під зазначений кіоск та необхідну для його обслуговування. У задоволенні зустрічного позову Міськради відмовлено.

Вищий господарський суд України постановою від 5 листопада 2009 р. постанову Львівського апеляційного господарського суду від 30 червня 2009 р. скасував частково, а рішення Господарського суду Рівненської області від 21 квітня 2009 р. змінив, задовольнивши позов ТОВ частково: визнав за ТОВ право власності на кіоск «Сніжинка»; визнав недійсним рішення Міськради № 1187 в частині надання дозволу ОСББ на виготовлення зазначеної вище технічної документації; у частині позовних вимог про визнання за ТОВ права власності на земельну ділянку площею 0,016 га на майдані Незалежності в м. Дубно, а також у задоволенні зустрічного позову Міськради відмовив.

Колегія суддів Верховного Суду України ухвалою від 28 січня 2010 р. за касаційною скаргою Міськради порушила провадження з перегляду в касаційному порядку постанови Вищого господарського суду України від 5 листопада 2009 р.

У касаційній скарзі Міськрада просила скасувати зазначену постанову Вищого господарського суду України та передати справу на новий розгляд до суду першої інстанції з підстав її невідповідності рішенням Верховного Суду України

та Вищого господарського суду України з питань застосування норм матеріального права, неправильного застосування судом норм матеріального та процесуального права.

Перевіривши матеріали справи, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Господарські суди встановили, що в процесі приватизації державного майна 20 грудня 2005 р. між товариством покупців-членів трудового колективу Дубенського державного комерційного виробничо-торговельного підприємства громадського харчування «Дубенчанка» (далі — підприємство «Дубенчанка») та представництвом Фонду державного майна України в м. Дубно було укладено нотаріально посвідчений договір № 32 купівлі-продажу державного майна цілісного майнового комплексу кафе «Українські страви» підприємством «Дубенчанка», що знаходиться за адресою: м. Дубно, вул. Замкова, 1 на земельній ділянці площею 0,04 га.

Згідно з додатком № 1 до акта приймання-передачі майна та приміщення цілісного майнового комплексу підприємства «Дубенчанка» від 29 квітня 1996 р. № 23 до складу основних фондів цілісного майнового комплексу, що приватизувався (по вул. Замковій, 1 у м. Дубно), увійшла будівля кафе «Українські страви» з підсобним приміщенням, кіоск, холодильна камера, три холодильних прилавки, електронагрівач та холодильний агрегат.

У подальшому підприємство «Дубенчанка» було перетворене шляхом зміни організаційно-правової форми та перейменування в ТОВ, яке стало правонаступником усіх його прав і обов'язків.

Міськрада рішенням від 29 грудня 2005 р. № 1543 земельну ділянку площею 0,016 га на майдані Незалежності в м. Дубно, на якій розташований кіоск «Сніжинка», включила в перелік ділянок, які підлягають продажу, а зацікавленим землекористувачам надала право на виготовлення технічної документації та проведення експертної грошової оцінки землі для влаштування дитячого кафе.

Міськрада рішенням № 1187 надала дозвіл ОСББ на виготовлення технічної документації з надання земельної ділянки у власність для будівництва та обслуговування будинку та господарських будівель площею 0,0433 га за адресою: м. Дубно, майдан Незалежності, 9.

Розмір та конфігурація цієї земельної ділянки частково накладається на земельну ділянку, проект відведення якої розроблено ТОВ на виконання рішення Міськради від 29 грудня 2005 р.

Вищий господарський суд України погодився з висновком судів першої та апеляційної інстанцій

про обґрунтованість позовних вимог ТОВ. Він також вважав, що право власності позивача на кіоск «Сніжинка» як на об'єкт нерухомого майна, зданий в експлуатацію у 1990 р., підтверджується договором купівлі-продажу державного майна при викупі від 20 грудня 1995 р., актом приймання-передачі від 29 квітня 1996 р. та свідоцтвом про право власності від 5 травня 1996 р. Не може вважатися законним рішення Міськради № 1187 в частині надання дозволу ОСББ на виготовлення технічної документації з надання земельної ділянки у власність для будівництва й обслуговування будинку та господарських будівель площею 0,02 га за адресою: м. Дубно, майдан Незалежності, 9, оскільки частина зазначеної площі надана ОСББ за рахунок земель, які перебувають у фактичному користуванні ТОВ, проте це товариство не оформило таке право в установленому порядку, що свідчить про порушення органом місцевого самоврядування вимог ст. 153 ЗК.

Проте погодитися з таким висновком судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій не можна з таких підстав.

Відповідно до вимог статей 4³, 38, 43 ГПК господарський суд створює сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, необхідні умови для встановлення фактичних обставин справи і правильного застосування законодавства, зобов'язаний витребувати від підприємств та організацій незалежно від їх участі у справі документи і матеріали, необхідні для вирішення спору, та оцінює докази після всебічного, повного й об'єктивного розгляду в судовому процесі всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом.

Висновок судів про те, що кіоск «Сніжинка» є об'єктом, зданим в експлуатацію у 1990 р., взагалі не підтверджений матеріалами справи.

Висновок про те, що кіоск «Сніжинка» належить до категорії нерухомого майна, суд зробив на підставі «Технічного звіту про стан конструкцій торговельного павільйону «Сніжинка», проведеного Державним науково-дослідним та проектно-вишукувальним інститутом «НДІпроектреконструкція» 3 червня 2008 р. на замовлення ТОВ.

У цьому технічному звіті зазначено, що кіоск влаштований на підмурівці зі звичайної глиняної цегли висотою 40 см, яка заглиблена в землю на 5—10 см. Огороджуючими конструкціями кіоску є металеві профілі, обшиті зовні металевими листами, із внутрішньої сторони — ДСП.

Зазначені обставини та положення ст. 181 ЦК про належність до нерухомого майна лише тих об'єктів, що розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливе без їх знецінення та зміни їх призначення, суд не врахував та належним чином не дослідив обставини щодо наявності у спірного кіоску ознак об'єкта нерухомого майна.

Погодившись із доводами представника ТОВ, суди першої та апеляційної інстанцій дійшли висновку про підтвердження права власності товариства на кіоск «Сніжинка», розміщений за адресою: м. Дубно, майдан Незалежності, 9, як на об'єкт нерухомого майна договором купівлі-продажу державного майна при викупі від 20 грудня 1995 р., актом приймання-передачі від 29 квітня 1996 р. і свідоцтвом про право власності від 5 травня 1996 р. та при цьому не встановили, за захистом якого порушеного права згідно з вимогами ст. 16 ЦК і ст. 20 ГК за таких обставин звернувся позивач.

Відповідно до зазначених документів кіоск був переданий підприємству «Дубенчанка», що знаходиться за адресою: м. Дубно, вул. Замкова, 1 на земельній ділянці 0,04 га.

При вирішенні спору суди не звернули увагу на те, що в користуванні підприємства «Дубенчанка» згідно з рішенням Міськради від 27 липня 1993 р. № 69 будь-якої іншої земельної ділянки, в тому числі й на майдані Незалежності в м. Дубно, не було.

Згідно з рішенням Міськради від 31 січня 2003 р. «Про перелік земельних ділянок, що підлягають продажу в 2003 році» (зі змінами та доповненнями від 24 жовтня 2003 р. № 587) ТОВ «Дубенчанка» для обслуговування кафе «Дубенчанка» було продано земельну ділянку площею 0,0398 га, яка розташована по вул. Замковій, 1 (тепер — Замкова, 19).

Кіоск, який є предметом спору, що розглядається, розташований на земельній ділянці за адресою: м. Дубно, майдан Незалежності, 9.

Відповідно до схематичного плану кварталу № 71 м. Дубно за 1953 р. земельна ділянка загальною площею 436,7 м², в межах якої розміщений кіоск «Сніжинка», була закріплена за жилим будинком № 9 на майдані Незалежності (колишня вул. Ясна, 1), який належить до будинкоуправління № 1. У матеріалах справи відсутні дані про вилучення зазначеної земельної ділянки.

Тому висновок судів про те, що за кіоском «Сніжинка» закріплена земельна ділянка на майдані Незалежності площею 0,01 га, де розташований спірний кіоск, є передчасним та не ґрунтується на наданих сторонами доказах.

Розглянувши спір, суди на порушення вимог статей 4³, 38, 43 ГПК не встановили, чи є тотожними спірний кіоск та кіоск, що перейшов до позивача за основним позовом у процесі приватизації державного майна.

У ст. 181 ЦК встановлено, що права власності на об'єкти нерухомого майна підлягають державній реєстрації.

Згідно з п. 1.6 Тимчасового положення про порядок державної реєстрації права власності та інших речових прав на нерухоме майно (в редакції, чинній на час розгляду справи), затвердженого на-

казом Міністерства юстиції України від 7 лютого 2002 р. № 7/5, державній реєстрації підлягає право власності тільки на об'єкти нерухомого майна, будівництво яких закінчено та які прийняті в експлуатацію в установленому порядку, за наявності матеріалів технічної інвентаризації, підготовлених тим бюро технічної інвентаризації, яке проводить реєстрацію права власності на ці об'єкти. Тимчасові споруди та споруди, не пов'язані фундаментом із землею, не підлягають реєстрації.

У матеріалах справи відсутні правовстановлюючі документи, що підтверджують державну реєстрацію такої нерухомості.

Заперечуючи проти пред'явлених позовних вимог ТОВ, представники Міськради та ОСББ вказували на те, що на майдані Незалежності у м. Дубно розташована мала архітектурна форма — кіоск, що відповідно до державних будівельних норм виконується із полегшених конструкцій і встановлюється тимчасово без улаштування фундаменту, який встановлений без належного дозволу, отримання якого передбачено Типовими правилами розміщення малих архітектурних форм для здійснення підприємницької діяльності, затвердженими наказом Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 13 жовтня 2000 р. № 227, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 27 жовтня 2000 р. за № 755/4976.

Суди першої та апеляційної інстанцій, неповно з'ясувавши обставини, що мають значення для правильного вирішення спору, не встановили, чому право власності ТОВ на кіоск «Сніжинка» не зареєстровано згідно з чинним законодавством.

Вищий господарський суд України, переглядаючи у касаційному порядку судові рішення та перевіряючи правильність застосування судами норм матеріального й процесуального права, не звернув увагу на допущені судами першої та апеляційної інстанцій порушення вимог матеріального й процесуального права та сам допустив порушення вимог статей 111⁷, 111¹⁰ ГПК, залишивши в силі постанову Львівського апеляційного господарського суду від 30 червня 2009 р. та рішення Господарського суду Рівненської області від 21 квітня 2009 р., висновки яких не підтверджені матеріалами справи.

З огляду на наведене Судова палата у господарських справах Верховного Суду України, керуючись статтями 111¹⁷—111²⁰ ГПК, касаційну скаргу Міськради задовольнила: постанови Вищого господарського суду України від 5 листопада 2009 р. і Львівського апеляційного господарського суду від 30 червня 2009 р. та рішення Господарського суду Рівненської області від 21 квітня 2009 р. скасувала, а справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Звільнення на підставі ст. 48 КК України від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки особи, яка перевищувала свої службові повноваження та умисно не виконала ряд судових рішень, а в судовому засіданні не визнала своєї вини у вчиненні інкримінованого їй злочину, визнано необґрунтованим, оскільки суд у постанові не зазначив, у чому саме виявилася зміна обстановки, внаслідок якої особа обвинуваченого чи вчинене ним діяння перестали бути суспільно небезпечними

УХВАЛА

*колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 23 лютого 2010 р.*

(в и т я з)

Святошинський районний суд м. Києва постановою від 25 лютого 2009 р. звільнив Т.Т. від кримінальної відповідальності за дії, передбачені ч. 1 ст. 365 і ч. 1 ст. 382 КК, а провадження у кримінальній справі закрав.

Органи досудового слідства обвинувачували Т.Т. в тому, що, обіймаючи з жовтня 1996 р. посаду генерального директора спільного підприємства (далі — СП), будучи службовою особою, перевищив службові повноваження, чим заподіяв істотну

шкоду правам та інтересам громадян. Крім того, він умисно не виконував рішення господарського суду, які набрали законної сили.

27 червня 1991 р. виконавчий комітет районної ради народних депутатів надав Я.О. ордер на право зайняття гаража у гаражному кооперативі. 23 березня 2000 р. Я.О. отримав свідоцтво про право власності на цей гараж.

26 лютого 1996 р. цей виконавчий комітет надав ордер на право зайняття гаража у зазначено-

му кооперативі за тією ж адресою Т.Г., який цей гараж надалі приватизував.

Із 1996 р. гаражі охоронялися СП, генеральним директором якого був Т.Т. Останній, перевищуючи службові повноваження, надав начальнику автостоянки й охоронцям розпорядження не пропускати до гаражів осіб, які відмовились укласти із СП договори про охорону транспортних засобів та оплачувати послуги СП.

Так, у 1999 р. Т.Г. відмовився оплачувати послуги СП, через що Т.Т. наказав начальнику автостоянки В. заборонити в'їзд та виїзд автомобіля Т.Г. з автостоянки, й охоронці перестали пропускати його автомобіль, а у березні 1999 р. за наказом Т.Т. працівники автостоянки заварили ворота гаража Т.Г.

Також із 1996 р. охорона автостоянки за наказом Т.Т. періодично не пропускала автомобіль Я.О. до гаража, оскільки той відмовився укласти договір з СП, а 29 вересня 2003 р. за наказом Т.Т. підлеглі йому працівники завалили ворота гаража Я. кам'яною брилою і, таким чином, повністю унеможливили користування гаражем.

Із червня 1998 р. до грудня 2002 р. між СП і групою осіб були укладені договори про інвестування останніми будівництва автогаражного комплексу.

Після завершення будівництва зазначених гаражів Т.Т. на порушення законодавства не передав ці гаражі зазначеним вище особам у власність, а дозволив їм ними користуватися.

Із 2001 р. СП здійснювало охорону гаражів. При цьому така послуга надавалася частково з укладенням, а частково без укладення договорів.

Так, з 23 листопада 2001 р. і по 12 грудня 2002 р. були підписані договори про зберігання автомобілів у гаражах між СП і М.В., О.Ю., П.Л., Г., Є. та П.О.

Власники автомобілів Т.А., М.К., Н.С., Н.А., Ф. відмовились укласти такі договори, але оплачували послуги СП.

Із 2005 р. деякі власники автомобілів у зв'язку із значним підвищенням розміру місячних платежів за зберігання транспортних засобів і невиконанням СП своїх зобов'язань відмовились оплачувати послуги підприємства.

12 липня 2005 р. Т.Т., перевищивши службові повноваження, видав наказ, яким зобов'язав начальника автогаража заборонити в'їзд і виїзд транспортних засобів зазначених осіб і на виконання якого охоронці автогаража перестали пропускати автомобілі цих осіб.

4 серпня 2005 р. Т.Т. у зв'язку з тим, що О.Ю. не сплатив послуг з охорони гаража, збив з воріт його гаража замок та навів свій, чим унеможливив подальше користування гаражем, а пізніше за наказом Т.Т. працівники СП заварили ворота гаража О.Ю.

Т.Т., знаючи про те, що користувачі автогаражів не сплачують послуг зі зберігання їх автомобілів упродовж 2005—2006 рр., погрожував перешкоджати їм у користуванні цими гаражами.

Такими незаконними діями Т.Т. заподіяв істотну шкоду охоронюваним законом правам та інтересам громадян.

Крім того, Т.Т. як службова особа, виконуючи організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські обов'язки, умисно не виконав рішення Господарського суду м. Києва від 20 лютого 2007 р. у справі № 3/101, від 15 березня 2007 р. у справі № 35/70, від 15 березня 2007 р. у справі № 35/69, від 17 квітня 2007 р. у справі № 4/34, від 17 квітня 2007 р. у справі № 4/25 і від 17 квітня 2007 р. у справі № 4/36, які набрали законної сили.

Цими рішеннями Господарський суд м. Києва зобов'язав генерального директора СП Т.Т. звільнити земельні ділянки, розташовані у Святошинському районі м. Києва, та передати їх Київській міській раді.

На виконання цих рішень Господарський суд м. Києва видав відповідні накази, згідно з якими відділ державної виконавчої служби Святошинського районного управління юстиції у м. Києві відкрив виконавчі провадження та зобов'язав СП виконати зазначені рішення суду.

Однак Т.Т. умисно не виконав зазначені рішення суду та вимоги Святошинського районного управління юстиції у м. Києві.

У касаційному поданні заступник прокурора м. Києва просив постанову суду скасувати, а справу направити на новий судовий розгляд. При цьому прокурор зазначив, що суд, звільняючи Т.Т. від кримінальної відповідальності, не взяв до уваги, що зміни обстановки в цьому випадку не відбулися, вчинені ним діяння не втратили суспільної небезпеки. Крім того, звернув увагу на те, що згідно зі ст. 48 КК може бути звільнено від кримінальної відповідальності особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, тоді як Т.Т. обвинувачувався у вчиненні двох злочинів за багатьма епізодами, що виключає можливість такого його звільнення.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи касаційного подання, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України визнала, що подання підлягає задоволенню з таких підстав.

Статтею 48 КК передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, якщо буде визнано, що на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною.

Статтею 7 КПК встановлений порядок такого звільнення.

Тобто застосування цих норм законодавства можливе лише за наявності двох обов'язкових умов — вчинення злочину вперше і цей злочин є невеликої або середньої тяжкості. Ці дві обставини є передумовами, які у поєднанні з іншими даними можуть свідчити про втрату суспільної небезпечності діянням або особою внаслідок зміни обстановки.

Суд, розглядаючи справу, зазначив про те, що Т.Т. вперше вчинив злочин середньої тяжкості, позитивно характеризується, не чинить перешкод у користуванні гаражами, звернувся до Київської міської ради з проханням прийняти земельну ділянку і не заперечував проти закриття справи. Це суд розцінив як правильну оцінку ним своєї поведінки та вірогідність невчинення ним злочинів у майбутньому.

Враховавши наведене і керуючись статтями 7, 7¹ КПК та ст. 48 КК, суд звільнив Т.Т. від кримінальної відповідальності й закриття справи за ч. 1 ст. 365 і ч. 1 ст. 382 КК.

При цьому суд усупереч вимогам закону, звільняючи Т.Т. від кримінальної відповідальності, своє рішення нічим, крім наведеного вище, не мотивував, у постанові чітко не навів підставу такого звільнення, не зазначив, у чому конкретно вияви-

лася зміна обстановки, унаслідок якої особа обвинуваченого чи вчинене ним діяння перестали бути суспільно небезпечними.

Відповідно до матеріалів справи Т.Т. протягом періоду з 1996 по 2006 рр., перевищуючи службові повноваження, порушував права громадян — чинив їм різні перешкоди у користуванні гаражами, а також з 2007 р. умисно не виконав шість судових рішень, ігноруючи судові накази і вимоги державної виконавчої служби про примусове виконання цих рішень.

Протягом досудового слідства і розгляду справи в суді Т.Т. не визнавав своєї вини.

Наведені обставини залишилися без належної оцінки і дослідження з боку суду.

Крім того, Т.Т. обвинувачувався органами досудового слідства у вчиненні декількох злочинних діянь, які становлять два окремі склади злочинів, передбачених ч. 1 ст. 365 і ч. 1 ст. 382 КК, що виключає можливість звільнення його від кримінальної відповідальності як особи, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України скасувала постанову Святошинського районного суду м. Києва від 25 лютого 2009 р. стосовно Т., а справу направила на новий судовий розгляд.

Відповідно до ст. 64 КК України довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк.

Вирок суду змінено, оскільки рішення про призначення засудженому довічного позбавлення волі суд помилково мотивував такою обставиною, що обтяжує покарання, як настання смерті потерпілого, що є обов'язковою ознакою злочину, передбаченого ст. 115 КК України

УХВАЛА

колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України

від 19 січня 2010 р.

(в и т я г)

Апеляційний суд Одеської області вирокком від 29 квітня 2009 р. засудив Б. за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК до довічного позбавлення волі.

Б. засуджено за те, що він 17 вересня 2008 р. у період з 13 до 18 год. у камері слідчого ізолятора як особа, що раніше вчинила умисне вбивство, під час сварки з К., який утримувався у цій же камері, на ґрунті особистих неприязних стосунків вчинив умисне вбивство останнього, задушивши його зашморгом зі шматка тканини, який затягнув на шиї потерпілого. Потім подушкою перекрив К. доступ повітря, унаслідок чого той помер від механічної асфіксії.

У касаційному поданні прокурор, який брав участь у розгляді справи, просив вирок щодо Б. змінити, виключити з мотивувальної частини вироку обтяжуючу обставину — настання тяжких наслідків.

У касаційній скарзі засуджений Б. просив постановлений щодо нього вирок скасувати, посилячись на те, що злочину він не вчиняв і його вину не доведено, а під час досудового слідства та судового розгляду справи не перевірені всі обставини, які можуть мати значення для її правильного вирішення.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи касаційного подання і касацій-

ної скарги, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що подання прокурора слід задовольнити, а скаргу засудженого слід задовольнити частково з таких підстав.

Висновки суду щодо винності Б. у вчиненні злочину, за який його засуджено, обґрунтовані сукупністю доказів, які у встановленому законом порядку зібрані, належно досліджені та оцінені судом, і є правильними.

Під час досудового слідства Б. не заперечував своєї причетності до вбивства К. і давав показання щодо мотивів умисного вбивства та обставин, за яких його було вчинено.

Ці показання підтверджуються іншими доказами у справі, зокрема показаннями свідка, який пояснив, що 17 вересня 2008 р. він разом з іншою особою розносили їжу ув'язненим. Обід у камері отримували Б. і К. Коли принесли вечерю, то Б. відмовився брати їжу, а К. лежав на ліжку.

Інші свідки дали аналогічні показання і, крім того, пояснили, що упродовж дня, 17 вересня 2008 р., у камеру, де утримувалися Б. і К., співробітники слідчого ізолятора та сторонні особи не заходили. Після того як К. не отримав вечерю і не піднявся з ліжка, під час перевірки інспектор сказав Б. розбудити К., але він відмовився. Працівники слідчого ізолятора, які зайшли до камери, виявили, що К. мертвий.

Згідно з даними висновку судово-медичної експертизи смерть К. настала від механічної асфіксії внаслідок задушення зашморгом, про що свідчать виявлені тілесні ушкодження — замкнена странгуляційна борозна на шії з ознаками прижиттєвості, масивні за площею крововиливи у поверхневі та глибинні м'язи шії, неповний прямий перелом переднього верхнього хряща гортані, крововиливи у м'які тканини носа, слизову оболонку рота і кінчика язика.

При огляді місця події у камері, де знаходився труп К., було виявлено шматки тканини, відірвані від простирадла. Згідно з даними висновку судово-медичної криміналістичної експертизи не виключається можливість задушення К. саме цими шматками тканини, звитими у джгут.

Під час судово-цитологічного дослідження піднігтьового вмісту зрізів з правої і лівої рук Б. були виявлені епітеліальні клітини та білок людини, походження яких можливо від нього і від К.

Суд правильно обґрунтував обвинувачення Б. наведеними доказами, зокрема його показаннями на досудовому слідстві, оскільки вони узгоджуються між собою, не містять суперечностей і не викликають сумнівів у їх достовірності.

Таким чином, доводи касаційної скарги Б. про те, що він не вбивав К., а останній міг померти

від тілесних ушкоджень, завданих йому раніше, визнані необґрунтованими.

У справі достовірно встановлено, що К. помер від механічної асфіксії. Настання смерті від цього не може бути відтерміноване від моменту заподіяння тілесних ушкоджень, пов'язаних з перекриттям чи ушкодженням органів дихання, і в цей час, тобто 17 вересня 2008 р., у період з 13 год. і до моменту виявлення трупа К., інших осіб, крім Б. та самого К., у камері не було.

Необґрунтованими визнані також доводи касаційної скарги Б. про застосування до нього незаконних методів ведення слідства, унаслідок чого він обмовив себе у вчиненні злочину. Як убачається з матеріалів справи, таких заяв під час досудового слідства та судового розгляду справи він на робив. Перед допитом Б. як підозрюваного та обвинуваченого йому були роз'яснені всі права, передбачені Конституцією України та відповідними статтями КПК, зокрема і право на захист, право відмовитись від дачі показань та відповідати на запитання, а також право не свідчити проти себе. Б. було призначено захисника, проти участі якого він також не заперечував і у присутності якого (тобто в умовах, що виключали незаконний вплив на нього) дав показання про обставини вбивства К. У цих показаннях він повідомляв такі деталі, які могли бути відомі лише виконавцю злочину.

Суд належним чином дослідив ці та інші докази у справі, детально виклав їх зміст у вирокі і дав їм належну оцінку. Докази у справі узгоджуються між собою, не містять суперечностей і не викликають сумнівів щодо їх достовірності, а тому суд правильно обґрунтував ними обвинувачення Б.

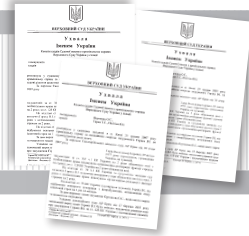
Порушень кримінально-процесуального закону під час розслідування справи та її судового розгляду, які б ставили під сумнів висновки суду щодо винуватості Б. у вчиненні злочину, не встановлено.

Дії Б. за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК кваліфіковані правильно.

Однак, обираючи покарання Б., суд не дотримав вимог статей 65—67 КК.

Відповідно до вимог закону щодо загальних засад призначення покарання, обираючи покарання, суд повинен врахувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання. Санкція ч. 2 ст. 115 КК є альтернативною і тому суд в обов'язковому порядку має навести мотиви про необхідність призначення винній особі покарання у виді довічного позбавлення волі, а також навести обставини, за яких підвищується ступінь суспільної небезпечності особи винного і вчиненого ним злочину, що позбавляє суд можливості призначити йому покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

(Продовження на с. 29)

Практика застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання та досудового слідства *

Відповідно до плану роботи Верховного Суду України Судова палата у кримінальних справах й управління вивчення та узагальнення судової практики вивчили практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання та досудового слідства.

Стаття 29 Конституції України регламентує право кожної людини на свободу та особисту недоторканність. Заарештовувати або тримати під вартою особу можна лише за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом 72 год. повинен перевірити суд. Затриману особу негайно звільняють, якщо протягом 72 год. з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Відповідно до ст. 148 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) запобіжні заходи застосовуються до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого з метою запобігти спробам ухилитися від дізнання, слідства або суду, перешкодити встановленню істини у кримінальній справі або продовжити злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень. Такі заходи застосовуються за наявності достатніх підстав вважати, що зазначені особи будуть намагатися ухилитися від слідства й суду або від виконання процесуальних рішень, перешкоджатимуть встановленню істини у справі або продовжуватимуть злочинну діяльність.

Положення щодо застосування запобіжних заходів визначені у гл. 13 КПК.

Пленум Верховного Суду України у постанові від 25 квітня 2003 р. № 4 «Про практику застосуван-

ня судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства» (зі змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму Верховного Суду України № 10 від 11 червня 2004 р. та № 15 від 24 жовтня 2008 р.; далі — постанова Пленуму № 4) надав судам роз'яснення щодо вирішення справ цієї категорії.

На рівні міжнародно-правових актів приділяється значна увага захисту таких цінностей, як свобода та недоторканність особи. Цілий комплекс важливих гарантій їх дотримання прямо закріплено у загальних актах, міжнародних пактах, конвенціях та договорах:

- Загальній декларації прав людини і громадянина (1948 р.);
- Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.);
- Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979 р.);
- Основних принципах застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку (1990 р.);
- Керівних засадах, що стосуються ролі осіб, які здійснюють судове переслідування (1990 р.);
- Мінімальних стандартних правилах ООН поводження з в'язнями (1955 р.);
- Декларації про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (1975 р.);
- Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (1984 р.);
- Зводі принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі (1988 р.);
- Мінімальних стандартних правилах ООН щодо заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням («Токійські правила»; 1990 р.);
- Основних принципах поводження із в'язнями (1990 р.);

* Узагальнення підготували суддя Верховного Суду України **С.М. МІЩЕНКО**, начальник відділу узагальнення судової практики управління вивчення та узагальнення судової практики **Л.В. ГАВРИЛОВА** та головний консультант цього управління **В.В. АНТОШУК**.

- Мінімальних стандартних правилах ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»; 1985 р.);
- Конвенції про права дитини (1989 р.);
- Правилах ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі (1990 р.);
- Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.; далі — Конвенція);
- Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи (65)11 від 9 квітня 1965 р. «Взяття під варту»;
- Рекомендації R (80) 11 від 27 червня 1980 р. «Про взяття під варту до суду»;
- Європейській Конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (1987 р.);
- Паризькій хартії для нової Європи (1990 р.) тощо.

Аналіз статистичних даних

Згідно зі статистичними даними Державної судової адміністрації України у 2009 р. на розгляд до судів надійшло 45,3 тис. подань органів досудового слідства про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, що на 1,7 % більше порівняно з 2008 р. Суди розглянули 45,1 тис. подань, що на 1,3 % більше, ніж у 2008 р., з яких задоволено 39,1 тис., або 86,7 % [у 2008 р. — 86,3 %]¹ від кількості розглянутих подань про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. У тому числі кількість подань органів досудового слідства про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту стосовно неповнолітніх осіб, що надійшли до судів порівняно з 2008 р. зменшилася на 14,4 % і становила 1,2 тис. Суди задовольнили 977 таких подань, або 81,2 % [80,1 %] від кількості розглянутих.

Крім того, у 2009 р. суди розглянули 3,4 тис. подань про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту осіб, які перебували на волі. Із них задоволено 2,9 тис. подань (суди надали дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого і доставку до суду під вартою відповідно до положень ч. 4 ст. 165² КПК), або 87,3 % від кількості розглянутих таких подань.

Також на розгляд до судів надійшло 12,7 тис. подань органів досудового слідства про продовження строків тримання під вартою, що на 9,1 % більше порівняно з 2008 р. Суди розглянули 12,6 тис. таких подань, що на 8,7 % більше; із них задоволено 12,2 тис., або 97,1 % [97,1 %].

Минулого року на розгляд до апеляційних судів надійшло 4,6 тис. апеляцій на постанови місцевих судів про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, що на 16 % більше порівняно з

2008 р. Розглянуто 4,3 тис. апеляцій обвинувачених та їх захисників на постанови судів про застосування цього запобіжного заходу, що на 16,8 % більше; задоволено 674 таких подання, або 1,7 % [1,6 %] від кількості винесених місцевими судами постанов про взяття під варту.

На постанови місцевих судів про відмову в обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту на розгляд до апеляційних судів надійшло 3,7 тис. апеляцій, що на 19,6 % більше порівняно з 2008 р. Розглянуто 3,6 тис. таких апеляцій, що на 19,9 % більше; задоволено 914 апеляцій, або 15,2 % [14 %] від кількості винесених місцевими судами постанов про відмову в обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

До апеляційних судів у 2009 р. також надійшла 901 апеляція на постанови місцевих судів про продовження строків тримання під вартою, що на 20,5 % більше порівняно з 2008 р. Розглянуто 850 таких апеляцій; задоволено 78 апеляцій, або 0,6 % [0,7 %] від кількості винесених місцевими судами постанов про продовження строків тримання під вартою. На постанови місцевих судів про відмову в продовженні строків тримання під вартою надійшло 65 апеляцій, що на 5,8 % менше порівняно з 2008 р. Розглянуто 63 такі апеляції; задоволено 30 апеляцій, або 8,1 % [8,8 %] від кількості винесених місцевими судами постанов.

За результатами розгляду справ суди взяли під варту 7,7 тис. осіб, що на 10,3 % більше порівняно з 2008 р. Водночас кількість осіб, звільнених з-під варті, зменшилася на 9,3 % і становила 6,1 тис., у тому числі 3,8 тис. осіб, або 62,6 % [65 %], — у зв'язку із засудженням особи до інших видів покарання, не пов'язаних із позбавленням волі на певний строк; 37 осіб [49] — у зв'язку із постановленням стосовно особи виправдувального вироку.

За результатами розгляду кримінальних справ в апеляційному порядку було звільнено з-під варті 511 осіб [653]; судом касаційної інстанції — 23 особи [53].

Подання органів досудового слідства, прокурорів про обрання запобіжних заходів

Відповідно до ч. 1 ст. 155 КПК та роз'яснень, що містяться у п. 3 постанови Пленуму № 4, взяття під варту на стадіях дізнання і досудового слідства застосовується лише в справах про злочини, за які законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад три роки та коли є достатні підстави вважати, що особа може ухилитися від слідства й суду або виконання процесуальних рішень, перешкоджати встановленню істини у справі чи продовжувати злочинну діяльність.

¹ Тут і далі у квадратних дужках наведено дані за 2008 р.

У виняткових випадках цей запобіжний захід може бути застосовано у справах про злочини, за які законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше трьох років, при цьому винятковість має бути обґрунтована у поданні про обрання запобіжного заходу і в постанові суду.

Якість та обґрунтованість вивчених подань органів досудового слідства і дізнання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту не у всіх випадках відповідали вимогам статей 148, 150 КПК. Основними їх недоліками були неповні дані про підозрювану чи обвинувачену особу, про судимість, не повно зазначалися відомості про злочин, був відсутній протокол затримання особи, не вказані дата й час затримання, недостатня мотивація та обґрунтованість подання.

Окрім того, є випадки, коли у поданні наводяться дані та підстави, що не відповідають дійсності.

Так, слідчий слідчого відділу Новгородківського районного відділу УМВС України в Кіровоградській області звернувся до суду з поданням про обрання щодо Р., підозрюваного у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 190 КК, запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, мотивуючи це тим, що підозрюваний ніде не працює, веде кочівний спосіб життя, тому може ухилитися від слідства й суду. Проте в судовому засіданні було встановлено, що Р. має постійне місце роботи, зареєстрований та за тією ж адресою постійно проживає, хворіє на туберкульоз, має на утриманні двох неповнолітніх дітей, позитивно характеризується. Крім того, слідчий не взяв до уваги, що ч. 1 ст. 155 КПК передбачає застосування міри запобіжного заходу — взяття під варту до особи підозрюваної (обвинуваченої) у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше трьох років, у виняткових випадках, однак виняткові обставини у поданні зазначені не були.

У зв'язку з наведеним Новгородківський районний суд Кіровоградської області постановою від 15 липня 2008 р. у задоволенні подання відмовив.

Поширеними також є випадки, коли органи досудового слідства і дізнання у поданнях про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту зовсім не наводять мотивів на обґрунтування того, що особа, перебуваючи на волі, може перешкоджати встановленню істини у справі, ухилитися від слідства й суду.

Наприклад, слідчий Овруцького районного відділу УМВС України в Житомирській області звернувся до суду з поданням від 11 січня 2008 р. про обрання міри запобіжного заходу у вигляді взяття під варту стосовно С., яка підозрювалась у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 185 КК, максимальна межа санкції якої передбачає позбавлення волі на строк до трьох років. При цьому слідчий не зазна-

чив підстави для обрання запобіжного заходу та у чому полягає винятковість цього випадку.

У разі отримання на розгляд необґрунтованих подань органів дізнання чи досудового слідства, судді, відповідно до вимог ст. 165² КПК, вимушені продовжувати строк затримання осіб до 10 (15) діб для отримання необхідних матеріалів, що, таким чином, призводить до порушення конституційних прав осіб, підозрюваних, обвинувачених у вчиненні злочинів.

Відповідно до ч. 3 ст. 165² КПК подання про обрання запобіжного заходу має бути розглянуто протягом 72 год. з моменту затримання підозрюваного чи обвинуваченого. Проте поширеними є випадки, коли в поданні відсутні дані про те, о котрій годині було проведено затримання.

Також непоодинокі випадки, коли подання про обрання запобіжного заходу направляються до суду безпосередньо перед закінченням 72-годинного строку, що позбавляє суд можливості ретельно вивчити матеріали справи, перевірити наявність підстав для обрання підозрюваному (обвинуваченому) запобіжного заходу.

Так, подання від 31 жовтня 2008 р. слідчого слідчого відділу Кіровоградського районного відділу УМВС України в Кіровоградській області про обрання щодо Г., обвинуваченого за ч. 3 ст. 185 КК, запобіжного заходу у вигляді взяття під варту надійшло до Кіровоградського районного суду Кіровоградської області за 30 хв. до закінчення строку його затримання.

За змістом ст. 165² КПК матеріали кримінальної справи надають судді для вивчення безпосередньо орган дізнання, слідчий, прокурор. Ці матеріали в суді не реєструються, а вивчатися суддею вони мають у режимі, що забезпечує нерозголошення даних досудового слідства. Ознайомлення в цьому випадку з кримінальною справою підозрюваного, обвинуваченого, їхніх захисників чи законних представників у суді законом не передбачено.

Наявні випадки, коли слідчі звертаються до суду з поданнями про обрання запобіжних заходів у вигляді взяття під варту, але на порушення вищезазначених вимог закону не надають на вимогу суду матеріалів кримінальних справ або надають тільки копії деяких процесуальних документів. Суду у такому разі відповідно до п. 6 постанови Пленуму № 4 повертають їх прокуророві без розгляду.

Відповідно до ч. 2 ст. 165³ КПК подання про продовження строку тримання особи під вартою до чотирьох місяців повинно бути подане до суду не пізніше як за п'ять діб до закінчення строку тримання особи під вартою.

Органи досудового слідства не завжди дотримуються зазначених вимог закону і звертаються до судів із відповідними поданнями з порушенням передбачених законом термінів.

Наприклад, 26 травня 2008 р. слідчий слідчого відділу Кіровського районного відділу Кіровоградського міського відділу УМВС України у Кіровоградській області звернувся до Кіровського районного суду м. Кіровограда з поданням про продовження К. строку тримання під вартою, який закінчився 19 травня 2008 р. У той же день суд розглянув подання і продовжив до трьох місяців строк тримання К. під вартою. Таким чином, з 19 по 26 травня обвинувачений утримувався в СІЗО безпідставно.

З цього приводу суд виніс окрему постанову на адресу прокурора Кіровоградської області.

Згідно з вимогами статті 434 КПК взяття під варту як запобіжний захід може застосовуватися до неповнолітнього лише у виняткових випадках, коли це зумовлено тяжкістю злочину, у вчиненні якого обвинувачено неповнолітнього, за наявності підстав та в порядку, передбачених статтями 106, 148, 150, 155 КПК, а також якщо є підстави вважати, що менш суворі запобіжні заходи можуть не забезпечити виконання обвинуваченим процесуальних обов'язків, які випливають із ч. 2 ст. 148 КПК, і його належної поведінки.

У таких випадках подання мають бути обґрунтованими і містити достатні підстави вважати ймовірними можливість ухилитися від слідства й суду, виконання процесуальних рішень, перешкоджати встановленню істини у справі чи продовжувати злочинну діяльність. У зв'язку з наведеним до обрання неповнолітньому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту треба підходити особливо виважено.

Аналіз якості та обґрунтованості подань органів дізнання, слідчих, прокурорів про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту щодо неповнолітніх свідчить про те, що зазначені подання у більшості випадків достатньо обґрунтовані й надходять у виняткових випадках. Проте мають місце й випадки, коли на розгляд судів такі подання вносяться формально, належним чином не обґрунтовані, у них здебільшого звертається увага на тяжкість вчиненого злочину, однак не наводяться докази того, що підозрюваний, обвинувачений має намір ухилитися від слідства чи перешкоджати встановленню істини.

Так, Червонозаводський районний суд м. Харкова постановою від 16 січня 2008 р. відмовив у задоволенні подання слідчого слідчого відділу Червонозаводського районного відділу Харківського міського відділу ГУМВС України у Харківській області про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту стосовно неповнолітнього Х., який обвинувачувався у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 186, ч. 3 ст. 15, ч. 2 ст. 186 КК. Зазначене рішення було прийнято після встановлення додаткових, не вказаних у поданні слідчого, даних про особу обвинуваченого та дослідження його ха-

рактеристик з місця проживання і навчання, які не були слідчим витребуваними та долученими до справи, до того ж суд узяв до уваги клопотання педагогічного колективу ліцею, де навчався підліток, про передачу неповнолітнього на поруки.

Згідно з матеріалами кримінальної справи за обвинуваченням неповнолітнього Х. у подальшому він не ухилився від явки до суду і вироком від 19 червня 2008 р. був засуджений до позбавлення волі та звільнений від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК.

Згода прокурора на внесення подання органів дізнання та досудового слідства до суду — одна з форм прокурорського нагляду, передбаченого п. 3 ст. 121 Конституції. Відповідно до вимог ст. 165² КПК питання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту своїм поданням порушує орган дізнання чи досудового слідства за згодою прокурора або ж сам прокурор. В обох випадках прокурор зобов'язаний ознайомитися з усіма матеріалами, що дають підстави для взяття особи під варту, перевірити законність та обґрунтованість подання, зокрема законність одержання доказів, їх достатність для обвинувачення. Однак ці вимоги закону виконуються не завжди.

Таким чином, суди не повинні брати до провадження подання, внесені відповідно до ст. 165² КПК, якщо на порушення ч. 2 цієї статті вони не були погоджені з прокурором, або той із ними не погодився, або з подання незрозуміло, який саме прокурор (його посада і прізвище) дав згоду.

Суди всупереч зазначеним вимогам приймають до провадження такі подання, які не були погоджені з прокурорами.

Наприклад, Харківський районний суд Харківської області постановою від 26 листопада 2008 р. відмовив у задоволенні подання слідчого про обрання щодо Б., підозрюваного у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК, запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, оскільки до суду було направлено ксерокопію раніше поданого подання, затвердженого Харківським міжрайонним прокурором та за яким 19 листопада 2008 р. було винесено постанову про продовження строку його затримання в порядку ст. 115 КПК. У зв'язку з тим, що нове подання слідчого складено не було, не погоджене із прокурором, він не був ознайомлений з матеріалами, які долучені до кримінальної справи після 19 листопада 2008 р., не перевіряв законність одержання доказів, їх достатність для обвинувачення, з рішенням районного суду погодився й Апеляційний суд Харківської області.

Інший приклад. Слідчий прокуратури Волинської області вніс до Любомльського районного суду Волинської області подання про продовження до трьох місяців строку тримання під вартою обвинуваченого Р., яке не було погоджено з прокурором.

Суд постановою від 7 вересня 2008 р. відклав розгляд цього подання, хоча повинен був не брати до провадження таке подання, а повернути його слідчому для належного оформлення.

Судовий розгляд подань про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою

Керуючись статтями 165¹ та 165² КПК суди повинні вимагати від органу дізнання, слідчого чи прокурора, щоб подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту містило необхідні реквізити (найменування органу, який вносить подання; дані про погодження подання з прокурором (у разі внесення його органом дізнання чи слідчим); прізвище, ім'я та по батькові особи, щодо якої вноситься подання; дату й місце її народження); посилання на обставини, зазначені у ст. 150 КПК; дані про злочин, у вчиненні якого особа підозрюється, обвинувачується, та його кримінально-правову кваліфікацію; підстави для обрання запобіжного заходу. Водночас не завжди суди та відповідні органи дотримуються зазначених вимог закону.

Постанови про обрання запобіжного заходу та продовження строків тримання під вартою з урахуванням вимог статті 62 Конституції та п. 2 ст. 6 Конвенції мають бути викладені у формулюваннях, які забезпечують дотримання принципу невинуватості особи. При розгляді подання про взяття під варту суддя не вправі досліджувати докази і давати їм оцінку чи в інший спосіб перевіряти доведеність вини підозрюваного, обвинуваченого, розглядати й вирішувати питання, які повинен вирішувати суд під час розгляду справи по суті обвинувачення. Проте поширеними є випадки, коли в постановах про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту суди наперед зазначають, що вина осіб щодо яких внесено подання, повністю підтверджується матеріалами справи та навіть є випадки, коли суди в таких постановах визнають кваліфікацію дій підозрюваних правильною.

Так, Попільнянський районний суд Житомирської області постановою від 10 жовтня 2008 р. обрав щодо підозрюваного у вчиненні злочину Ч. запобіжний захід у вигляді взяття під варту. Із зазначеної постанови убачається, що суд визнав Ч. винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 289 КК, та навів докази його вини, чим грубо порушив вимоги ст. 62 Конституції та п. 2 ст. 6 Конвенції щодо дотримання принципу невинуватості осіб.

У розгляді подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту участь прокурора,

а також підозрюваного, обвинуваченого, щодо якого надійшло подання, є обов'язковою.

Участь у судовому засіданні прокурора має важливе значення для повного, об'єктивного й оперативного розгляду подань про обрання запобіжних заходів, оскільки суддя приймає рішення, вислухавши його думку. Проте трапляються випадки неявки прокурорів у судові засідання для розгляду подань про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Наприклад, прокурор Старовижівського району Волинської області не з'явився в судові засідання для участі в розгляді подання про обрання щодо обвинуваченого О. запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. Старовижівський районний суд Волинської області 5 грудня 2008 р. на порушення вимог ч. 5 ст. 165² КПК розглянув подання та виніс постанову про відмову в його задоволенні.

А Погребищенський районний суд Вінницької області постановою від 6 червня 2008 р. змінив стосовно Ш., обвинуваченого за ч. 2 ст. 190 КК, запобіжний захід з підписки про невиїзд на взяття під варту. Подання слідчого суд на порушення вимог ст. 165² КПК розглянув без участі обвинуваченого та його захисника. Крім того, матеріали справи не містять даних, які б свідчили, що Ш. був повідомлений про виклик його до слідчого та не з'явився для допиту. У постанові також не наведені факти, які давали б підстави для зміни запобіжного заходу.

Апеляційний суд Вінницької області ухвалою від 7 липня 2008 р. поновив строк на оскарження постанови районного суду та скасував її з направленням на новий судовий розгляд.

Неявка захисника чи законного представника підозрюваного, обвинуваченого, крім захисника, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 45 КПК, не перешкоджає розгляду подання, якщо їм було повідомлено про його час і місце.

Разом з тим є факти недотримання судами зазначених вимог.

Також суди на порушення вимог ч. 1 ст. 45 КПК допускають випадки розгляду подань про обрання запобіжних заходів щодо неповнолітніх осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, без участі захисників.

Наприклад, Кіровський районний суд м. Макіївки Донецької області постановою від 23 листопада 2008 р. обрав стосовно обвинуваченої неповнолітньої Ч. запобіжний захід у вигляді взяття під варту. Судове засідання на порушення вимог ст. 45 КПК було проведене без участі захисника, який раніше вже брав участь під час проведення слідчих дій та при вирішенні питання про продовження строку затримання підозрюваної Ч.

Відповідно до вимог ч. 3 ст. 165¹ КПК постановою про застосування, скасування чи зміну запо-

біжного заходу негайно оголошуються під розписку особі, щодо якої вона винесена. Одночасно особі роз'яснюються порядок і строки оскарження постанови або ухвали. Проте суди не у всіх випадках виконують зазначені вимоги.

Зокрема, такі недоліки мали місце під час винесення Баранівським районним судом Житомирської області постанови від 23 травня 2008 р. про застосування щодо М., який підозрювався у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК, запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Суддя вправі продовжити строк затримання або затримати підозрюваного, обвинуваченого в порядку, передбаченому ч. 9 ст. 165² КПК, лише з метою додаткового вивчення даних про його особу чи для з'ясування інших обставин, які мають значення для обрання запобіжного заходу та за наявності підстав для його застосування. Таке затримання може застосовуватися в разі, коли є сумніви щодо необхідності обрання стосовно особи запобіжного заходу у вигляді взяття під варту або з метою надання підозрюваному, обвинуваченому та іншим особам можливості внести визначену судом заставу.

Постанова судді, ухвалена в порядку, передбаченому ч. 9 ст. 165² КПК, має бути мотивована. У ній обов'язково має бути зазначено, які саме дані про особу чи інші обставини слід додатково з'ясувати, які конкретні дії і ким саме мають бути вчинені тощо.

Узагальнення засвідчило, що деякі постанови не відповідають зазначеним вимогам. Зокрема, суди в таких постановках не конкретизують, на якій підставі продовжується строк затримання, зазначаючи лише про невиконання усіх необхідних процесуальних дій, та при цьому не вказують яких саме, або не вказують які саме дані про особу необхідно з'ясувати.

Так, Нововоронцовський районний суд Херсонської області постановою від 8 грудня 2008 р. продовжив до 10 діб строк затримання Ч., підозрюваного у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК. Однак суд у постанові не зазначив, які саме дані про особу підозрюваного чи обставини треба додатково з'ясувати, які дії процесуального та іншого характеру і ким саме мають бути вчинені.

Відповідно до ч. 9 ст. 165² КПК суд лише за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого вправі продовжити строк затримання до 15 діб для з'ясування обставин, які мають значення для прийняття рішення щодо обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Однак на порушення цих вимог закону Куйбишевський районний суд м. Донецька постановою від 23 червня 2008 р. продовжив строк затримання підозрюваного М. до 15 діб. При цьому в матеріалах справи є лише згода останнього на продовження затримання, а не клопотання про це.

Як вимагає кримінально-процесуальний закон, судам необхідно дотримуватися передбаченої ч. 3 ст. 165³ КПК процедури розгляду подання слідчого чи прокурора про продовження строку тримання під вартою. Розглядаючи таке подання, суд повинен не тільки з'ясувати обставини, з якими закон пов'язує можливість обрання цього запобіжного заходу (статті 148, 150, 155, 165² КПК), а також умови, за яких продовження строку є можливим (ст. 156 КПК), та що строки проведення досудового слідства продовжені відповідно до ст. 120 КПК (п. 19 постанови Пленуму № 4).

Разом з тим трапляються випадки, коли суди залишають вищезазначені положення поза увагою та задовольняють подання слідчих органів без ретельного і повного з'ясування цих обставин.

Так, Буринський районний суд Сумської області постановою від 22 травня 2008 р. задовольнив подання слідчого слідчого управління УМВС України у Сумській області та продовжив строк тримання під вартою обвинуваченого С. до чотирьох місяців. При цьому ні з матеріалів подання, ні із судового рішення неможливо встановити через відсутність копій відповідних процесуальних документів чи посилення на них, коли обвинувачений був затриманий та яким органом і коли стосовно нього був обраний запобіжний захід у вигляді взяття під варту, коли спливає термін перебування С. під вартою (ч. 4 ст. 156 КПК).

Запобіжний захід скасовується або змінюється, коли зникає необхідність у запобіжному заході або в раніше обраному запобіжному заході. Встановивши підстави для зміни або скасування запобіжного заходу, суд своєю постановою відмовляє у продовженні строку тримання під вартою і може змінити (скасувати) цей запобіжний захід, обравши інший. У такому випадку в мотивувальній частині постанови обґрунтовується застосування саме цього заходу, а в результативній частині зазначається, який захід застосовано, а також наводиться перелік обов'язків, які в зв'язку з цим покладаються на підозрюваного, обвинуваченого.

Суди у постановках про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту не завжди зазначають про початок строку тримання осіб під вартою, через що виникають певні проблеми при виконанні таких постанов.

Такий недолік при виконанні постанови Іванчівського районного суду Волинської області від 3 жовтня 2008 р. про взяття під варту обвинуваченого Г. спонукав начальника Луцького СІЗО направити до суду листа з проханням роз'яснити, з якого часу починається відлік строку тримання зазначеної особи під вартою.

Найбільш поширеними підставами для скасування судових рішень, ухвалених місцевими судами в порядку статей 165², 165³ КПК, є недотри-

мання судами вимог ст. 165¹ КПК щодо змісту постанови та не дослідження обставин, які згідно зі статтями 148, 150 КПК підлягають обов'язковому з'ясуванню для прийняття обґрунтованого та об'єктивного рішення.

Відповідно до ст. 150 КПК при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу, крім обставин, зазначених у статті 148 цього Кодексу, враховуються тяжкість злочину, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа, її вік, стан здоров'я, сімейний і матеріальний стан, вид діяльності, місце проживання та інші обставини, що її характеризують.

Як засвідчило узагальнення, у багатьох випадках суди не враховують такі вимоги закону: ні з протоколів судових засідань, ні з постанов судів не вбачається, що при обранні запобіжних заходів враховувалися обставини, зазначені у ст. 150 КПК. Це також ставало підставою для скасування таких постанов апеляційними судами.

Так, Іванівський районний суд Херсонської області постановою від 17 листопада 2008 р. обрав щодо Ш. запобіжний захід у вигляді взяття під варту. Однак в матеріалах зазначеної справи є тільки подання слідчого про обрання запобіжного заходу обвинуваченому, протокол судового засідання та постанова суду. З протоколу судового засідання не убачається, що суд при розгляді цього подання вивчив усі необхідні матеріали.

Апеляційний суд Херсонської області скасував цю постанову суду як незаконну.

Непоодинокі випадки невиконання як судами, так і органами досудового слідства вимог закону при вирішенні питання про взяття під варту у разі, коли особа підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання на строк не більше трьох років позбавлення волі. Винятковість застосування такої міри запобіжного заходу має бути належним чином обґрунтована в постанові суду, а на підставі наявних у справі фактичних даних із певною вірогідністю можна стверджувати, що інші запобіжні заходи не забезпечать належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого.

Наприклад, Скадовський районний суд Херсонської області постановою від 7 листопада 2008 р. обрав запобіжний захід у вигляді взяття під варту щодо Л., обвинуваченої у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 190 КК, санкцією якої передбачено позбавлення волі до трьох років та інші більш м'які види покарань. Проте ні у поданні слідчого про обрання запобіжного заходу, ні у постанові районного суду не зазначені виняткові обставини, які б давали підстави для взяття обвинуваченої під варту.

Апеляційний суд Херсонської області ухвалою від 10 листопада 2008 р. змінив постанову районно-

го суду, обравши обвинуваченій Л. запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд.

Не завжди суди враховують вимоги статей 84, 87 КПК, якими передбачено обов'язкове ведення протоколу в судових засіданнях суду першої інстанції, а також роз'яснення п. 9 постанови Пленуму № 4 про те, що він ведеться і під час розгляду подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Так, Личаківський районний суд м. Львова 22 серпня 2008 р. розглянув справу про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту щодо В., в якій міститься постанова про обрання запобіжного заходу, а протокол судового засідання відсутній.

Велике значення для своєчасного поновлення порушених прав затриманої особи має оперативність здійснення правосуддя, у тому числі розгляду апеляцій на постанови суду, винесені в порядку, передбаченому статтями 165², 165³ КПК, які подаються протягом трьох діб з дня винесення постанови. Тому суди повинні невідкладно витребувати необхідні для розгляду апеляції матеріали та вживати заходів для негайного перегляду цих справ.

* * *

1. Аналіз статистичних даних свідчить про зростання кількості осіб, щодо яких обрано та продовжено запобіжний захід у вигляді взяття під варту, в тому числі й взятих під варту за наслідками розгляду кримінальних справ. Водночас дещо знизилась якість розгляду судами справ цієї категорії.

2. Проведене узагальнення засвідчило, що якість та обґрунтованість подань органів досудового слідства і дізнання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту не у всіх випадках відповідають вимогам статей 148, 150 КПК. Основними їх недоліками є неповні дані про підозрювану чи обвинувачену особу, відомості про судимість, не повно вказуються відомості про злочин, відсутні протоколи затримання особи, дата й час затримання, недостатня мотивація та обґрунтованість подання.

3. Органи дізнання, досудового слідства та прокурори вносять на розгляд судів не обґрунтовані належним чином зазначені подання. У таких поданнях здебільшого звертається увага на тяжкість вчиненого злочину та не наводяться докази того, що підозрюваний, обвинувачений має намір ухилитися від слідства чи перешкоджати встановленню істини у справі.

4. Поширеними є випадки, коли органи досудового слідства чи дізнання направляють до суду подання про обрання запобіжних заходів безпосе-

редньо перед закінченням встановленого законом строку, що позбавляє суд можливості ретельно вивчити матеріали справи, перевірити наявність підстав для обрання підозрюваному (обвинуваченому) запобіжного заходу.

5. Суди помилково беруть до провадження подання органів дізнання та досудового слідства, якщо вони на порушення вимог ч. 2 ст. 165² КПК не були погоджені з прокурором, або той із ними не погодився, або з подання не зрозуміло, який саме прокурор (його посада і прізвище) дав згоду.

6. У деяких випадках суди при розгляді подань про взяття під варту неправомірно досліджують докази і дають їм оцінку, перевіряють доведеність вини підозрюваного (обвинуваченого), вирішують ті питання, які повинен вирішувати суд під час розгляду справи по суті обвинувачення.

7. Поширеними є факти розгляду подань про обрання запобіжних заходів у вигляді взяття під варту за відсутності захисників чи законних представників підозрюваних, обвинувачених, а також за відсутності даних щодо їх повідомлення про час і місце розгляду.

8. Також суди на порушення вимог ч. 1 ст. 45 КПК допускають окремі випадки розгляду подань про обрання запобіжних заходів щодо неповнолітніх осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, без участі їх захисників.

9. Суди не у всіх випадках конкретизують підстави, за наявності яких продовжують строк затримання, а у постановках лише зазначають про невиконання процесуальних дій, при цьому не вказують, яких саме, або не зазначають які саме дані про особу необхідно з'ясувати.

10. Суди у постановках про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту не завжди зазначають про початок строку тримання осіб під вартою, через що виникають певні труднощі при виконанні таких постановок.

11. Суди, обираючи запобіжні заходи у вигляді взяття під варту особам підозрюваним або обвинуваченим у вчиненні злочинів, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше трьох років, належним чином не обґрунтовують винятковість цього запобіжного заходу.

12. Не завжди суди враховують вимоги статей 84, 87 КПК, а також роз'яснення п. 9 постанови Пленуму № 4, якими передбачено обов'язкове ведення протоколу в судових засіданнях під час розгляду подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

З метою усунення виявлених під час узагальнення у роботі судів недоліків і поліпшення якості розгляду справ зазначеної категорії вирішено направити витяг із узагальнення місцевим судам і з метою поліпшення стану справ з якістю та обґрунтованістю подань органів досудового слідства і дізнання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою направити відповідного листа до Генеральної прокуратури України.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

(Закінчення. Початок ухвали на с. 20)

У вирокі щодо Б. при призначенні найбільш суворого покарання суд зазначив, що враховує стан його здоров'я і настання тяжких наслідків у виді смерті потерпілого. На інші обставини, що характеризують особу засудженого та за якими підвищується ступінь суспільної небезпечності його або вчиненого ним злочину, для обґрунтування висновку про обрання виду покарання суд не послався.

Колегія суддів вважає, що таке формулювання висновку суду про необхідність обрання Б. покарання у виді довічного позбавлення волі не ґрунтується на законі, оскільки настання смерті потерпілого є ознакою складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 115 КК, а стан здоров'я винної особи не може бути підставою для обрання їй найбільш суворого покарання.

Враховуючи наведене, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України ухвалила змінити вирок Апеляційного суду Одеської області від 29 квітня 2009 р. щодо Б.: виключити з вирокі посилання суду при призначенні йому покарання на настання тяжких наслідків у виді смерті потерпілого; пом'якшити Б. покарання за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК до 15 років позбавлення волі.

На підставі ч. 2 ст. 71 КК за сукупністю вироків шляхом часткового складання призначеного покарання та невідбутої частини покарання за вироком Іллічівського міського суду Одеської області від 18 квітня 2005 р. призначила Б. остаточне покарання у виді позбавлення волі строком на 20 років.

Л.М. Москвич,
докторант кафедри організації судових та правоохоронних органів Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

Критерії оцінювання ефективності судової системи

Активне реформування судової системи України, її наближення до європейських стандартів здійснення судочинства та функціонування в цілому потребує нового підходу до оцінювання її ефективності. Водночас вихід України на якісно новий рівень політичного та правового розвитку викликає появу нових політичних та професійних проблем, пов'язаних з ефективністю судочинства. Об'єктивна оцінка стану сучасної судової системи (або її окремих структурних елементів) з точки зору успішності застосування засобів, що застосовуються для забезпечення виконання покладених на неї функцій, дасть змогу визначити реальний ступінь судового захисту в державі.

В Україні не провадилось жодного фундаментального дослідження щодо оцінювання якості судової системи, за даними якого можна було б зробити висновок про неефективність зазначених інституцій та надати науково обґрунтовані пропозиції щодо їх оптимізації

Summary
The article studies genesis of the institute of evaluation of court efficiency, the author proposes system of criteria and indicators of judiciary efficiency that will, in particular, promote creation of perfect judicial system

Нині в Україні жваво обговорюються питання, що стосуються реформування судової системи держави. Авторі численних пропозицій щодо удосконалення функціонування судової влади обґрунтовують свої ідеї неефективністю існуючих інститутів вирішення правових спорів. Але звідки з'явилась теза про неефективність національної судової системи? Неефективною є вся система, чи лише окремі її складові? Адже в Україні не провадилось жодного фундаментального дослідження щодо оцінювання якості судової системи, за даними якого можна було б зробити висновок про неефективність зазначених інституцій та надати науково обґрунтовані пропозиції щодо їх оптимізації. На жаль, усі розробки в галузі судової реформи сфокусовані на пропозиціях «удосконалити» структуру судової системи, а не на оцінюванні результатів діяльності судів (тобто не на вимірі успішності функціонування суду як інституту, на який покладається обов'язок оперативного, об'єктивного та справедливого вирішення правових спорів, що виникають між членами суспільства), і на потребах суддів і працівників апарату суду, а не безпосередньо на потребах осіб, які звертаються до суду.

У СРСР проводилися певні наукові дослідження, в яких робилися спроби визначитися, що саме слід розуміти ефективністю суду і за якими критеріями можна її оцінювати. У більшості з них науковці підходили до визначення ефективності як ступеня досягнення поставлених перед судом цілей

і завдань¹. Пізніше у визначенні змісту поняття «ефективність судової системи» пропонувалось враховувати затрати, спрямовані на досягнення мети судочинства². Такий підхід дає змогу підійти до пізнання сутності ефективності як способу (шляхів) максимального досягнення наміченої цілі з найменшими витратами сил і засобів. Співвідношення результату не тільки з метою, але й із витратами ресурсів на її досягнення істотно розширює значення поняття «ефективність». Але слід зазначити, що, дотримуючись такого підходу, важливо чітко розуміти зміст та розрізняти такі поняття, як «досягнення цілей» і «засоби досягнення цілей». Витрати можуть бути значними, але виправданими, оптимальними щодо забезпечення досягнення намічених цілей. Тому витрати, на наш погляд, повинні оцінюватись не тільки з урахуванням створення найбільш сприятливих умов для ефективного досягнення цілей, але й з урахуванням інтересів суспільства в цілому. Наприклад, як зазначали Т.Г. Морщакова і І.Л. Петрухін, держава могла б підвищити ефективність правосуддя, різко збільшивши витрати на нього, але якщо це буде зроблено за рахунок асигнувань з інших сфер життєдіяльності, то це може істотно знизити їхню ефективність, що, зрештою, не відповідатиме інтересам суспільства³.

Поняттям «ефективність судової системи» закріплюється її певна внутрішня властивість, а точніше — її спроможність здійснити реальний благотворний вплив на певні правовідносини, внаслідок чого вирішується соціальний конфлікт та досягається соціальна справедливість

Недоліком існуючої за радянських часів концепції ефективності судової системи, на наш погляд, є ототожнення ефективності судової системи з ефективністю правосуддя.

Ціль і результат правосуддя об'єктивно є суттю такого явища, як ефективність судової системи, але вони не охоплюються безпосередньо його змістом. Ефективність є певною властивістю судової системи. Ціль та результат ніколи не можуть стати внутрішньою властивістю судової системи. Ціль завжди спрямовує, а результат отримується. Вже з цієї причини ефективність не можна розглядати одночасно і як властивість судової системи, і як

співвідношення між її цілями та результатом. Співвідношення цілі та результату — це не суть ефективності судової системи, а можливий шлях її зміни.

В Україні досі немає наукової концепції оцінювання якості роботи суду. Фактично використовуються лише ті підходи, що застосовувалися ще за радянських часів: оцінка роботи суддів та судів за кількістю скасованих чи змінених рішень, скарг чи дисциплінарних проваджень тощо

Таким чином, поняттям «ефективність судової системи» закріплюється її певна внутрішня властивість, а точніше — її спроможність здійснити реальний благотворний вплив на певні правовідносини, внаслідок чого вирішується соціальний конфлікт та досягається соціальна справедливість. Тому варто розрізняти верхню і нижню межі ефективності судової системи: верхня — повне узгодження між результатами її функціонування і поставленою ціллю (в такому випадку можна вести мову про оптимально діючу судову систему), але це практично неможливо через вплив різних протидіючих факторів (пояснюється, в першу чергу, відкритістю судової системи); і нижня — такий поріг ефективності, за яким судова система втрачає свою оптимальність, стає менш керованою і, зрештою, втрачає сенс свого існування. Коли судова система наближається до «нижнього порогу ефективності», тоді доцільно ставити питання про її реформування.

У зв'язку з цим актуалізується завдання визначення ступеня ефективності судової системи. Зрозуміло, що зробити це можна лише за допомогою певних критеріїв. Опрацювання такої системи критеріїв та методики її застосування буде кроком до науково обґрунтованого підходу до проведення судової реформи в Україні.

Термін «критерій» походить від грецького слова *kriterion* і означає «підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось, мірило»⁴. Але, на жаль, в Україні досі немає наукової концепції оцінювання якості роботи суду. Фактично використовуються лише ті підходи, що застосовувалися ще за радянських часів: оцінка роботи суддів та судів за кількістю скасованих чи змінених рішень, скарг чи дисциплінарних проваджень тощо⁵. Ще тоді такий підхід було піддано жорсткій критиці⁶ та вносилися пропозиції використовувати як кількісні, так і якіс-

¹ Див. напр.: Анашкин Г.З., Петрухін І.Л. Эффективность правосудия и судебные ошибки // Сов. государство и право. — 1968. — № 8. — С. 58—61; Петрухін І.Л., Батуров Г.П., Морщакова Т.Г. Теоретические основы эффективности правосудия. — М., 1979. — С. 168; Кудрявцев В.Н. Эффективность системы уголовной юстиции // Соц. законность. — 1971. — № 7. — С. 12—19 та ін.

² Див.: Цихоцкий А.В. Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам / Цихоцкий А.В. — Новосибирск, 1997. — С. 145.

³ Див.: Морщакова Т.Г., Петрухін І.Л. Социологические аспекты изучения эффективности правосудия // Право и социология. — М., 1973. — С. 241—267.

⁴ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпін, 2002. — С. 465.

⁵ Див.: Морщакова Т.Г., Петрухін І.Л. Знач. праця. — С. 241—267.

⁶ Див.: Алексеев А.М., Роша А.Н. Латентная преступность и эффективность деятельности правоохранительных органов. — Вопросы борьбы с преступностью. — М., 1973. — Вып. 19. — С. 41—43; Ларин А.М. Управление расследованием и измерение его эффективности // Сов. государство и право. — 1979. — № 10. — С. 85.

ні показники⁷. Вважаємо, що при оцінюванні ефективності судової системи дійсно необхідно враховувати як кількісні показники (наприклад, для аналізу ефективності соціальних витрат, що спрямовані на досягнення результативності такого державно-правового явища, як судова система, кількісні показники дозволять відобразити результативність досягнення цілей та витрати на її забезпечення), так і якісні показники (дають змогу сформулювати загальні положення ефективності, на основі яких можна отримати уявлення про характер та тенденції в галузі розвитку окремих сфер правової діяльності). Але в цьому контексті доцільно визначитись зі змістом понять «критерій» та «показник».

Опрацювання та формування системи критеріїв для оцінювання ефективності суду, розробка механізму їх застосування стане реальним кроком в напрямі побудови досконалої судової системи, здатної забезпечити реалізацію конституційного права на судовий захист

Аналіз наукових досліджень з питань оцінювання ефективності дає підстави для висновку, що у більшості робіт поняття «критерій» і «показник» ефективності ототожнюються. Хоча між ними й існує зв'язок, що характеризується науково обґрунтованим вибором критерію, який, у свою чергу, зумовлює правильність обраної системи показників. Однак якість конкретного показника визначається повнотою й об'єктивністю характеристики на основі взятого для цієї мети критерію. Тому ми поділяємо точку зору тих авторів, які наголошують на необхідності розрізнити поняття «критерій» і «показник» ефективності.⁸ Водночас між критерієм і показником наявний тісний взаємозв'язок.

Критерієм як визначником ефективності судової системи розуміється постійна, стійка величина, яка в ідеалі відображає умови для найбільш ефективного її функціонування. Тобто змістом критерію ефективності судової системи є певні стандарти якості функціонування судової системи, які уособлюють оптимальні умови, за яких досягається мета, для досягнення якої була створена судова система. **Показники** ж — це ті кількісні та якісні відомості, за якими можна судити про ступінь досягнення цілей, поставлених перед судовою системою.⁹ Показник конкретизує критерій, дає можливість його виміряти та визначити наскільки він вияв-

ляється, а також усвідомити наявність проблем в реалізації цілей. Показник може мати різну форму: питання анкети, статистичні дані, вид поведінки, частота події, наявність чи відсутність якихось фактів тощо. При обраному одному критерію може бути ціла система показників, однак їх кількість не може бути надмірною.

Опрацювання та формування системи критеріїв для оцінювання ефективності суду, розробка механізму їх застосування стане реальним кроком в напрямі побудови досконалої судової системи, здатної забезпечити реалізацію конституційного права на судовий захист.

Якщо критерії ефективності судової системи відображають стандарти якості її функціонування, то, напевно, для визначення їх системи доцільно спершу сформулювати основні засади. На думку К.Ф. Скворцова, критерії ефективності мають:

1) стимулювати досягнення цілей органу (діяльності); 2) давати кількісну та якісну характеристику; 3) створювати умови для об'єктивного оцінювання; 4) бути універсальними, але не суперечливими; 5) бути повними та охоплювати всі сторони процесу¹⁰. Вважаємо, що ці положення можуть бути покладені й в основу опрацювання основних засад критеріїв ефективності судової системи.

Пропонуємо виокремлювати чотири групи критеріїв ефективності судової системи:

- ті, що відображають стандарти організації судової системи;
- критерії, які дають змогу оцінити якість роботи судової системи та пов'язані з досягненням позитивних цілей правосуддя;
- ті, що відображають стандарти професіоналізму суддів та працівників суду;
- критерії, що дозволяють оцінити рівень легітимності інституту суду у суспільстві.

Розглянемо докладніше наведену систему критеріїв.

1. Критерії, що відображають стандарти організації судової системи. До цієї групи належить система критеріїв, які розкривають адміністративну якість зазначеної інституції. Вони пов'язані зі стандартами, засобами контролю та політиками, що використовуються у судах для поліпшення ефективності та продуктивності роботи. Зокрема, до цієї групи належать такі критерії.

а) доступність судової системи. Цей критерій охоплює стандарти реального забезпечення можливості безперешкодного звернення до суду за захистом своїх прав, відсутність при цьому невинуватих

⁷ Див.: Пашкевич П.Ф. Процессуальный закон и эффективность уголовного судопроизводства. — М., 1984. — С. 14—19.

⁸ Див. напр.: Давиденко Л.М. Проблеми оцінки та вимірювання ефективності діяльності прокуратури (теоретичний аспект) / Питання конституційно-правового статусу прокуратури України та удосконалення її діяльності: Зб. наук. праць. — Х., 1999. — С. 67—81; Смирнов А.Ф. К вопросу о критериях оценки организации и деятельности органов прокуратуры // Актуальные проблемы регулирования правового государства. — Х., 1990. — С. 98—250; Шарилло Н.П. К вопросу разработки методики оценки эффективности участия прокурора в разбирательстве гражданских дел в суде // Научная информация по вопросам борьбы с преступностью. — М., 1996. — С. 90—93.

⁹ Див.: Петрухин И.Л., Батуров Г.П., Морщакова Т.Г. Знач. праця. — С. 261.

¹⁰ Див.: Скворцов К.Ф. Исследование проблем эффективности прокурорского надзора // Вопросы теории и практики прокурорского надзора: Сб. науч. трудов. — Ч. 1. — М., 1975. — С. 3—12.

них правових і фактичних ускладнень. Оцінити рівень забезпечення цього критерію можна за допомогою таких трьох показників: 1) показник фізичної доступності (чи територіально наближені суди до населення; чи є відкритими судові процедури або інформація про функціонування суду; чи зручні та безпечні приміщення суду; чи доступна інформація про місце розташування та режим роботи суду); 2) показник фінансової доступності (чи справедливий і розумний розмір судових витрат; чи запроваджено процесуальний механізм відстрочення або часткового чи повного звільнення від оплати судових витрат на користь держави; чи діє інститут надання кваліфікованої юридичної допомоги на пільгових умовах вразливим верствам населення); 3) показник процесуальної доступності (чи не надто ускладнена (формалізована) процедура доступу до суду за захистом прав і свобод; чи передбачені зразки документів (заяв, клопотань тощо); чи діє інститут правової допомоги; чи забезпечена процедура вільного доступу до судових рішень; чи доступна інформація щодо порядку подання документів, порушення провадження, руху судової справи тощо).

б) *незалежність суду*. Судова система повинна утверджувати й підтримувати власний статус незалежного органу влади. Незалежність судових органів є передумовою забезпечення верховенства права та основною гарантією справедливого вирішення справи в суді. Реальна незалежність суду абсолютно виключає будь-який вплив політичних партій, громадських рухів чи їх лідерів на судову владу. Рівень незалежності суду може бути визначений за такими показниками: 1) показник інституційної незалежності судів (порядок утворення та ліквідації судів; порядок добору суддівських кадрів; механізм призначення на адміністративні посади в судах); 2) показник фінансової незалежності (чи пропорційно поділені бюджетні кошти на утримання органів державної влади; чи достатній рівень фінансового забезпечення судів; чи самостійно судові установи розпоряджаються виділеними бюджетними коштами; чи немає економічного впливу на суд); 3) показник правової легалізації незалежності суду (чи нормативно визначена судова незалежність; чи передбачена відповідальність за втручання в судову діяльність; чи передбачені правові та соціальні заходи захисту суддів).

в) *спеціалізація судової системи*. Запровадження спеціалізації судів спрямоване на удосконалення професійної якості розгляду правових спорів, а значить і на підвищення ефективності судової діяльності. Оцінити судову систему за цим критерієм вимірювання ефективності можливо за такими показниками: 1) показник зовнішньої спеціалізації (чи запроваджена в країні спеціалізація судів; яке навантажен-

ня на суди спеціалізованої юрисдикції; який відсоток змінених або скасованих рішень спеціалізованих судів Верховним Судом України); 2) показник внутрішньої спеціалізації (чи запроваджено в судах інститут внутрішньої спеціалізації; діє усталена чи мобільна форма спеціалізації; чи провадиться робота з поглиблення спеціалізації суддів).

г) *єдність судової практики*. Цей критерій дає змогу оцінити єдність судової системи як єдиного уповноваженого юрисдикційного органу щодо вирішення правових питань, що мають юридичні наслідки. Цей критерій є комплексним і містить як єдині принципи організації судової системи, так і професійний рівень суддів, які, вирішуючи судові справи, формують правову культуру суспільства. Як показники пропонуємо такі: 1) показник сталості судової практики (кількість змінених і скасованих судових актів найвищою судовою інстанцією; чи запроваджено в країні інститут самостійного виправлення судових помилок найвищим судом; чи забезпечено судовий контроль за якістю судових рішень; чи передбачено механізм формування єдиного праворозуміння суддів тощо).

Аналіз норм чинного процесуального законодавства України дає підстави визначити ціль судової системи — створення умов справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення судових справ

2. Критерії, які дають змогу оцінити якість роботи судової системи, пов'язані з досягненням її позитивних цілей. Ґрунтуючись на аналізі конституційних норм, можна зробити висновок, що ціль судової системи — забезпечити розгляд та вирішення спорів, що мають правовий характер. Зазначене положення повторюється і конкретизується в процесуальному законодавстві. Зокрема, аналіз норм чинного процесуального законодавства України дає підстави визначити ціль судової системи — створення умов справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення судових справ. Тому до цієї підсистеми слід віднести такі критерії оцінки ефективності судової системи:

а) *Справедливість судового розгляду*. Стандарти справедливості судової системи були закладені ще в ХХ ст., а саме в Загальній декларації прав людини (1948 р.), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.; далі — Конвенція), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.). Основними показниками справедливості судового розгляду як критерію ефективності судової системи є, на наш погляд: 1) показник рівності (чи не встановлюється якихось обмежень для осіб за якими-небудь ознаками (майновий ценз, освіта, мова, належність до певної соціальної групи) у разі звернення їх до суду; чи користуються громадяни в суді однаковими процесуальними правами; чи застосовуються до них

чинні норми матеріального права й однакові правила судочинства; чи користуються принципом рівного доступу до суду як громадяни України, так і іноземці й особи без громадянства); 2) показник об'єктивності (чи забезпечено суб'єктивну безсторонність складу суду; чи гарантовано об'єктивну неупередженість суду; чи запроваджено інститут відсторонення судді від справи у випадку виникнення сумніву в його незацікавленості у результатах розгляду справи); 3) показник чесності (чи застосована належна судова процедура; чи мали учасники судового розгляду рівний доступ до судової інформації; чи додержано принцип публічності судового процесу тощо).

б) *неупередженість судового розгляду*. Стандарт неупередженості суду передбачає, по-перше, склад суду має бути суб'єктивно безстороннім, тобто жоден його член не повинен мати будь-яку особисту зацікавленість або упередженість у справі, що слухається; по-друге, суд повинен бути неупередженим з об'єктивного боку, тобто він повинен надати достатні гарантії, які б виключали будь-які сумніви стосовно цього. Тому вважаємо за необхідне виокремити такі показники: 1) показник суб'єктивної неупередженості (чи передбачено інститут відводу судді; чи передбачені законом вимоги щодо несумісності судді); 2) показник об'єктивної неупередженості (чи запроваджено в суді автоматизований розподіл справ; чи запроваджено інститут оскарження судового рішення).

Головною фігурою судової системи є суддя. Саме від його професійного досвіду, знань, навичок, індивідуальних особистісних характеристик, правової культури, праворозуміння залежить якість судового рішення: наскільки воно буде правовим і справедливим

в) *своєчасність судового розгляду*. Більшість правових спорів у суді мають соціальну природу, а в умовах швидкоплинних процесів розвитку суспільних відносин оперативність розгляду правового спору має велике значення. Несвоєчасність судових дій може призвести до серйозних наслідків для тих, кого це безпосередньо стосується, до зниження рівня довіри до суду, негативно позначитися на іміджі судової влади в цілому. Пропонуємо такі показники своєчасного судового розгляду: 1) показник тривалості підготовки справи до слухання (чи передбачені законодавством строки для підготовки справи до слухання; чи трапляються випадки необґрунтованого затягування дати початку слухання справи; чи передбачена відповідальність за зловживання правом внаслідок чого затягується початок слухання справи); 2) показник тривалості слухання справи (чи передбачено законодавством строки, протягом яких повинно бути винесено рішення у справі; чи є ці строки розумними; чи передбачені процедури

здійснення спрощеного судочинства; чи передбачена відповідальність за зловживанням правом внаслідок чого затягується винесення рішення у справі); 3) показник набуття судовим рішенням законної сили (чи передбачені процесуальні фільтри для оскарження судового рішення; чи передбачені строки для перегляду судового рішення; чи немає організаційних перешкод для звернення судового рішення до виконання); 4) показник виконання судових рішень (чи передбачені строки для виконання судових рішень; чи передбачено механізм контролю за своєчасністю та повнотою виконання судових рішень; чи діє механізм спрощеної процедури звернення до виконання судового рішення).

3. Критерії, що відображають стандарти професіоналізму суддів та працівників суду. Вважаємо безспірною тезу: наскільки б не була оптимальною структура судової системи, наскільки б «ідеальною» з правової точки зору не була би судова процедура — вони все одно не гарантували би справедливого, чесного, неупередженого правосуддя. Головною фігурою судової системи є суддя. Саме від його професійного досвіду, знань, навичок, індивідуальних особистісних характеристик, правової культури, праворозуміння залежить якість судового рішення: наскільки воно буде правовим і справедливим. Саме судді безпосередньо формують імідж судової системи, як інституту, здатного вирішити будь-який правовий спір.

Працівники апарату суду також є важливою ланкою в організації ефективної роботи судової системи. Тому вважаємо за можливе виокремити такі критерії якості в зазначеній

підсистемі критеріїв:

а) *професіоналізм суддів*. В інтересах судової системи, суспільства, держави в цілому необхідно, щоб посади суддів займали найдосвідченіші правники. Тому мають бути передбачені інститути жорсткого добору кандидатів на посади суддів за єдиним важливим критерієм — рівнем їх професіоналізму, а також оперативного очищення суддівського корпусу від осіб, які не справляються з цією роботою. Показниками такого критерію, як професіоналізм суддів можуть бути: 1) показник якісного добору кандидатів на посади суддів (чи передбачені ефективні механізми оцінювання професійних якостей кандидатів; чи запроваджені конкурсні засади в процедуру добору суддівських кадрів; чи проводиться психодіагностичне дослідження особистості кандидатів на посаду судді; чи існує інститут професійної підготовки суддів); 2) показник рівня кваліфікації суддів (чи запроваджено інститут спеціалізації суддів; чи передбачено обов'язок судді підвищувати свою кваліфікацію; чи діє меха-

нізм контролю за рівнем кваліфікації судді; чи передбачено інститут позбавлення статусу судді внаслідок низької кваліфікації).

б) професіоналізм працівників апарату суду. Працівники суду виконують значний обсяг роботи з організації процедури судового розгляду, підготовки справи до слухання, у ході судового процесу і подальшого руху справи. Вони безпосередньо контактують із відвідувачами суду, сторонами процесу, і від їх професійних дій залежить як хід судового процесу, так і уявлення громадян про судову установу. Оцінити рівень професіоналізму працівників апарату можна за такими показниками: 1) показник компетентності працівника апарату суду (чи передбачені якісь кваліфікаційні вимоги при заміщенні вакантної посади працівника суду; чи передбачені конкурсні засади добору працівників апарату суду; чи створено механізм контролю за рівнем кваліфікації працівників суду); 2) показник професійної культури працівника апарату суду (чи розроблені правила етичної поведінки працівника суду; чи є можливість оскаржити дії таких працівників).

4. Критерії, що дають змогу оцінити рівень легітимності інституту суду у суспільстві. Стан судової системи України сьогодні характеризується зростанням недовіри громадян до судових установ, причиною чого найчастіше є нездатність судової системи своєчасно надати громадянину правовий захист. Саме тому назріла потреба оцінити ефективність правового захисту найбільш об'єктивно.

До цієї групи критеріїв слід віднести стандарти, засоби контролю та політики, що реалізуються для розробки та підтримки ключових цінностей, як-от справедливості, своєчасності, незалежності тощо, у сфері ставлення до суб'єктів звернення за судовим захистом прав та ступеня їх задоволеності результатом такого звернення. Дані емпіричного дослідження свідчать, що схвальне ставлення до інституту суду не зводиться лише до міри задоволення позовних вимог у судовому рішенні. Суб'єкти-учасники судового розгляду оцінюють об'єктивність, неупередженість, своєчасність судового розгляду, професіоналізм суддів та працівників апарату суду. Також на становлення авторитету суду впливає реальність, своєчасність виконання судового рішення. І хоча безпосередньо виконання судових рішень займається виконавча влада, суспільство оцінює результативність судового розгляду саме з точки зору реального виконання постановленого судового рішення. Ми виокремлюємо в цій підсистемі такі критерії оцінки ефективності судової системи:

а) легітимність суду. Легітимність суду є обов'язковою умовою його ефективності та пов'язана з його місцем в національному політико-правовому вимірі, а також відповідністю між його діяльністю та уявленням більшості населення держави про правовий порядок та справедливість, існуючим ідеалам духовної, економічної та політичної свободи людини і суспільства. Показниками легітимності суду можуть бути: 1) кількісний показник звернень до суду за захистом прав; 2) кількісний показник виконаних судових рішень силою державного примусу.

Сприйняття судової влади як незалежного, самостійного інституту з вирішення спорів, усвідомлення обов'язковості виконання судових рішень сприятиме становленню й утвердженню в Україні дійсно ефективної судової системи

б) авторитет суду. Стандарт авторитетності суду дозволить оцінити статус судової влади в умовах трансформації суспільства. Сприйняття судової влади як незалежного, самостійного інституту з вирішення спорів, усвідомлення обов'язковості виконання судових рішень сприятиме становленню й утвердженню в Україні дійсно ефективної судової системи. Цей критерій може бути оцінений за: 1) показником юрисдикції суду (чи визнано суд єдиним органом, здатним постановити остаточне рішення у правовому спорі; чи обмежена сфера юрисдикції суду; чи підлягає рішення суду перегляду іншим державним органом; чи є рішення суду обов'язковим для осіб, яких воно стосується); 2) показником альтернативності врегулювання правових спорів (чи існує в країні інститут альтернативного врегулювання спорів; яка питома вага спорів, вирішених альтернативними інститутами врегулювання правових спорів; яке співвідношення між виконанням судових рішень і рішеннями, винесеними за допомогою альтернативних способів врегулювання спорів).

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що реформування органів судової влади потребує системного науково-обґрунтованого підходу до опрацювання критеріїв ефективності судової системи. Досі юридична наука досліджувала лише принцип ефективності судового процесу. Тому поки немає чіткого визначення, за якими загальними критеріями можна було б оцінювати ефективність конкретної судової системи. Вирішення цього питання дало б змогу підвищити ефективність здійснюваної судової реформи, визначити складові системного підходу до удосконалення діючої системи судочинства з врахуванням співвідношення між кожним елементом в механізмі ефективної судової системи.

О.О. Смуригін,
старший слідчий прокуратури Чернігівського району Чернігівської області, здобувач кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

Summary
The author proposes ways of settlement of some problems, which arise in trial during evaluation of evidence. He argues reasonability to renew rights of the court to summon new witnesses at its own discretion, obtain on demand items and documents (evidence), assign judicial examination

Проблеми з оцінкою доказів у судовому засіданні

Практика застосування кримінально-процесуального законодавства, що регламентує оцінку доказів, у тому числі і в судовому засіданні, підтверджує необхідність його істотного вдосконалення як на законодавчому, так і на правозастосовному рівнях.

Метою цієї статті є визначення спірних питань, що виникають під час оцінки доказів у судовому засіданні, та надання пропозицій, спрямованих на вдосконалення відповідних положень кримінально-процесуального законодавства.

Деякі аспекти оцінки доказів як одного з елементів процесу доказування висвітлювались у публікаціях Ю.П. Аленіна, В.Д. Арсеньєва, А.Р. Белкіна, Р.С. Белкіна, Г.Ф. Горського, Ю.М. Грошового, Н.В. Жогіна, Ц.М. Каз, Л.М. Корнеєвої, Є.Г. Коваленко, П.А. Лупінської, М.М. Міхеєнко, Ю.К. Орлова, Г.М. Резніка, С.М. Стахівського, Л.Т. Ульянової, Ф.Н. Фаткулліна, С.А. Шейфера та інших авторів.

Відповідно до ч. 3 ст. 323 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК) докази суд оцінює за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному й об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом. Проте у ст. 22 КПК серед суб'єктів, на яких покладений цей обов'язок, не зазначений суддя (суд) у зв'язку з тим, що межі дослідження ним обставин справи зумовлені позицією обвинувачення і захисту, а в деяких випадках суд не може самостійно змінювати ці межі (наприклад, у ситуації, коли, на думку суду, необхідно змінити обвинувачення не на користь підсудного, а прокурор із цим не згоден, або коли необхідно притягнути до кримінальної відповідальності іншу особу чи пред'явити додаткове обвинувачення).

Всебічність розгляду обставин справи полягає у багатосторонньому з'ясуванні юридично значущих обставин і належних доказів. Її реалізують шляхом висунення та перевірки всіх об'єктивно можливих версій, що стосуються події злочину, цілей і мотивів його вчинення, особи обвинуваченого, всіх обставин, як пом'якшуючих, так і обтяжуючих покарання тощо¹. Про-

¹ Див.: Уголовно-процессуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Под ред. В.Т. Маляренко, Ю.П. Аленина. — Х., 2007. — С. 88—89.

те, враховуючи положення ч. 3 ст. 323 КПК, суд позбавлений можливості це зробити.

По-перше, згідно зі ст. 275 КПК розгляд справи провадиться тільки щодо підсудних і тільки в межах пред'явленого їм обвинувачення. Таким чином, суд не може вийти за межі пред'явленого обвинувачення, притягнути до відповідальності нових осіб, які раніше не були притягнуті до кримінальної відповідальності, доповнити або змінити обвинувачення. У таких випадках відповідно до статей 276—278 КПК суд повідомляє про це прокурора або направляє провадження у справі для проведення досудового слідства чи дізнання.

Розгляд справи на підставі принципу змагальності сторін не перетворює суд на стороннього спостерігача, і в судовому засіданні саме суд (суддя) вживає усіх заходів для того, щоб були зібрані, досліджені й оцінені всі докази, необхідні для прийняття правильного законного та обґрунтованого рішення

По-друге, через зміни, внесені у ст. 296 КПК Законом від 21 червня 2001 р. № 2533-III «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» під час проведення в Україні так званої малої судової реформи, суд самостійно не може викликати і допитувати нових свідків, витребувати чи приєднувати до справи нові докази, призначити експертизу. Виконання цих процесуальних дій у суді можливе лише за клопотанням сторін. Однак незрозуміло із чого виходив у цьому випадку законодавець. Можливо це була спроба забезпечити принцип змагальності у суді, уникнути обвинувачувального ухилу. Але, на жаль, як свідчить практика, це ще більше ускладнило оцінку доказів судом, оскільки тепер він фактично позбавлений можливості належним чином досліджувати докази, перевіряти їх і як наслідок — правильно оцінити. Сторони також не здатні це зробити належним чином. Особливо якщо враховувати, що у місцевих судах захисники беруть участь у розгляді не всіх кримінальних справ (сторона захисту представлена одним підсудним). Перелік кримінальних справ, в яких участь захисника (адвоката) обов'язкова, порівняно невеликий (ст. 45 КПК), а у випадках, коли він все ж таки присутній — його діяльність часто зводиться до того, щоб заперечити докази сторони обвинувачення, не досліджуючи їх і не даючи їм належної оцінки. За таких умов центральною фігурою у суді, безумовно, є прокурор, який володіє всією повнотою знань і процесуальних можливостей для дослідження й оцінки доказів. Хіба у цьому не вбачається обвинувачувальний ухил? Чи можна за таких умов говорити про істину, чи можна її встановити лише на підставі й за допомогою активності сторін? У зв'язку з цим Ю.П. Аленін також слушно порушує питання про те, чи можна вести мову про рівність прав сторін і рівні можливості для участі у

доказуванні за наявності у судовому засіданні прокурора та відсутності захисника?²

Таким чином, неспроможність суду і сторін судового розгляду правильно та повністю оцінити докази, що є у справі, підвищує значення й роль стадії досудового розслідування. За таких обставин саме на цій стадії може бути забезпечена повнота оцінки доказів, оскільки в органів дізнання і слідчого є для цього реальні процесуальні можливості.

Відповідно до статей 367, 368 КПК однією з підстав для скасування або зміни судових рішень при розгляді справи в апеляційному суді є односторонність і неповнота судового слідства. Проте, враховуючи зазначене, не зрозуміло, як суд може її забезпечити. Пленум Верховного Суду України у п. 9 постанови від 11 лютого 2005 р. № 2 «Про практику застосування судами України законодавства, що регулює по-

вернення кримінальних справ на додаткове розслідування» роз'яснив, що оскільки суд має змогу усунути виявлені недоліки досудового слідства під час судового розгляду справи шляхом більш ретельного допиту підсудного, потерпілого, свідків, виклику й допиту нових свідків, проведення додаткових чи повторних експертиз, витребування документів, давання судових доручень у порядку, передбаченому в ст. 315¹ КПК, вчинення інших процесуальних дій, а також шляхом поновлення порушених під час розслідування справи процесуальних прав учасників процесу, направлення справи на додаткове розслідування є неприпустимим.

Які ж реальні можливості суду? Розгляд справи на підставі принципу змагальності сторін не перетворює суд на стороннього спостерігача, і в судовому засіданні саме суд (суддя) вживає усіх заходів для того, щоб були зібрані, досліджені й оцінені всі докази, необхідні для прийняття правильного законного та обґрунтованого рішення. На думку В.Т. Мальяренка, як у чинному КПК, так і в тому, який буде створений на основі Конституції України, повинна міститися вимога до суду вживати всіх можливих заходів для повного, всебічного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи з тим, щоб забезпечувалася законність і обґрунтованість кожного вироку, або іншого судового рішення³.

Оцінка доказів судом першої інстанції базується на принципі безпосередності (ч. 1 ст. 257 КПК). Розглядаючи справу, суд повинен безпосередньо дослідити докази у справі: допитати підсудних, потерпілих, свідків; заслухати висновки експертів; огля-

² Див.: Кримінально-процесуальне право України: Підручник / За заг. ред. Ю.П. Аленіна. — Х., 2009. — С. 287.

³ Див.: М а л я р е н к о В.Т. Про змагальність сторін у кримінальному судочинстві та становище суду // Законодавство України. — 2003. — № 2. — С. 5.

нути речові докази; оголосити протоколи та інші документи. Лише в результаті оцінки доказів, які безпосередньо дослідив суд, він може прийняти обґрунтоване, законне і правильне рішення. У виняткових випадках суд може звільнити від явки у судові засідання потерпілого або свідка, стосовно яких вживаються заходи із забезпечення безпеки, та обмежитись письмовим підтвердженням ними своїх показань, які вони давали раніше. Такі показання повинні бути оголошені у судовому засіданні (ч. 2 ст. 292, ст. 306 КПК). Проте підпункт д п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) 1950 р. передбачає, серед інших, право обвинуваченого у вчиненні злочину допитувати свідків сторони обвинувачення або вимагати їх допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків сторони захисту на тих же умовах, що і сторони обвинувачення.

Ратифікувавши Конвенцію, Україна повністю визнала на своїй території дію підпункту д п. 3 ст. 6 Конвенції щодо права підсудного на виклик і допит свідків (статті 263, 303 КПК), а щодо права підозрюваного та обвинуваченого — тільки у частині права заявляти клопотання про виклик і допит свідків та проведення з ними очної ставки відповідно до статей 43, 43¹, 142 КПК. Отже, чинний КПК у цій частині не відповідає вимогам Конвенції і повинен бути приведений у відповідність із європейськими стандартами

Це право обвинуваченого (підозрюваного, підсудного) у західноєвропейській правовій традиції визначається як право конфронтації. Воно — один із показників принципу рівності способів, який, у свою чергу, впливає із принципу справедливого судового розгляду⁴. Проте, ратифікувавши Конвенцію, Україна повністю визнала на своїй території дію підпункту д п. 3 ст. 6 Конвенції щодо права підсудного на виклик і допит свідків (статті 263, 303 КПК), а щодо права підозрюваного та обвинуваченого — тільки у частині права заявляти клопотання про виклик і допит свідків та проведення з ними очної ставки відповідно до статей 43, 43¹, 142 КПК. Отже, чинний КПК у цій частині не відповідає вимогам Конвенції і повинен бути приведений у відповідність із європейськими стандартами.

Суд також вправі визнати недоцільним дослідження й оцінку доказів, якщо проти цього не заперечує жодна зі сторін (стосовно тих фактичних обставин справи і розміру цивільного позову, які ніким не оспорується; ч. 3 ст. 299 КПК). Проте цією можливістю не слід зловживати.

Так, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України розглянула у судовому засіданні 30 серпня 2005 р. касаційне подання прокурора, який брав участь у розгляді спра-

ви судом апеляційної інстанції на вирок Кіровоцького районного суду м. Донецька від 12 липня 2004 р., і на ухвалу Апеляційного суду Донецької області від 29 жовтня 2004 р., згідно з яким Р. засуджено за ч. 2 ст. 307 КК до п'яти років позбавлення волі. У касаційному поданні прокурор порушив питання про скасування судових рішень із направленням справи на новий судовий розгляд у зв'язку з тим, що суд першої інстанції безпідставно розглянув справу відповідно до ст. 299 КПК. Колегія суддів задовольнила це подання, оскільки суд першої інстанції, приймаючи рішення про недоцільність дослідження доказів згідно зі ст. 299 КПК обмежив встановлення фактичних обставин справи допитом підсудного і закінчив судові слідство.

Із матеріалів справи вбачається, що Р. частково визнав себе винним в інкримінованому йому злочині, а в своїх показах не виклав усіх обставин, установлених у справі. Так, він заперечував отримання винагороди від П. Отже, суд безпідставно обмежив дослідження фактичних обставин справи допитом підсудного і закінчив судові слідство, грубо порушивши кримінально-процесуальний закон⁵.

Для суду оцінка доказів, що здійснюється у ході розслідування кримінальної справи, має попередній характер. У процесі судового розгляду суд повинен не тільки перевірити правильність висновків, викладених в обвинувальному висновку, але й безпосередньо оцінити та дослідити представлені докази, і на основі розглянутих доказів зробити остаточний висновок у справі. Оцінку доказів, яку проводить суд, не можна звести тільки до завершальної оцінки у нарадчій кімнаті. Суд перевіряє кожен доказ, представлений слідчими органами і сторонами, кожне твердження сторін обвинувачення і захисту.

Не дивлячись на те, що, як уже зазначалося, втратили чинність частини 5, 6 ст. 296 КПК у 2001 р., відповідно до яких суддя міг самостійно викликати нових свідків, витребувати нові докази, самостійно призначити нову експертизу. Пізнання суддями фактів у суді відбувається не у формі пасивного їх споглядання, а у процесі активної діяльності з дослідження доказів, і саме в процесі цієї діяльності, а не відірвано від неї, проводиться оцінка доказів.

Прокурор і захисник, виконуючи у суді різні функції, користуються рівними процесуальними правами заявляти відвід судді і подавати клопотання, представляти докази, брати участь в їх

⁴ Див.: Аленін Ю.П. Процессуальные особенности производства следственных действий. — Одесса, 2002. — С. 150.

⁵ Див.: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/D815256F6C354ADCC32570C1002A29B77?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=D815256F6C354ADCC32570C1002A29B77&Count=500&>

дослідженні та доказувати про їх переконливість, виступати у судових дебатах, оскаржувати процесуальні рішення суду. Слід зауважити, що відповідно до п. 4 ст. 129 Конституції і ч. 5 ст. 16¹ КПК сторони не тільки користуються рівними правами, але і свободою у наданні доказів. Це означає, що сторони самі вирішують, які докази представити суду, і суд, за загальним правилом, не повинен відмовляти сторонам у прийнятті доказів, у допиті тих свідків, про яких просять сторони ⁶.

Оцінка доказів судом першої інстанції полягає у визначенні їх достовірності й значення для встановлення фактів, що належать до предмету дослідження у кримінальній справі, який обмежений межами судового розгляду

Оцінка доказів, яку дають прокурор і захисник, не вирішальна. Виступаючи під час судових дебатів, прокурор і адвокат висловлюються з приводу достовірності й значення кожного доказу для справи і на основі сукупності доказів, розглянутих під час судового слідства, формулюють висновки по суті пред'явленого обвинувачення. При цьому висвітлення одних і тих же фактів із різних позицій полегшує завдання суду щодо винесення правильного вироку у справі.

Оцінка доказів судом першої інстанції полягає у визначенні їх достовірності й значення для встановлення фактів, що належать до предмету дослідження у кримінальній справі, який обмежений межами судового розгляду.

Оцінці у суді підлягають як кожен окремих доказ, так і вся сукупність зібраних у справі доказів.

Передумовою виконання вимоги оцінки доказів у їх сукупності є повне, всебічне та об'єктивне виявлення і дослідження доказів у справі. Необхідна сукупність доказів формується у ході судового слідства. Тому суд повинен ретельно досліджувати всі докази у справі: і ті, що викривають, і ті, що виправдовують підсудного. Недослідження будь-якого доказу, що має істотне значення для з'ясування фактів, як зазначає Л.Т. Ульянова, означає порушення принципу оцінки доказів у їх сукупності, тому що в цьому випадку відсутня ознака сукупності — поєднання всіх доказів у справі ⁷.

При цьому найбільш поширеною помилкою, яку допускають судді при оцінці доказів у їх сукупності, є ігнорування яких-небудь обставин, установлених у справі.

Так, Апеляційний суд Одеської області вироком від 5 листопада 2004 р. засудив Б. за ст. 15, ч. 4 ст. 152 Кримінального кодексу України (далі — КК) і під-

пунктами 10, 12 ч. 2 ст. 115 КК до 14 років позбавлення волі, Ц. за ст. 15, ч. 4 ст. 152 КК і підпунктами 10, 12 ч. 2 ст. 115 КК до 12 років позбавлення волі.

У касаційних скаргах Б. та Ц. та їх захисники посилалися на те, що вина за вчинення інкримінованих їм злочинів не доведена, до вчинення цих діянь вони не причетні, а обмовили себе в результаті застосування до них незаконних методів розслідування, просили вирок відмінити, а справу закрити згідно з ч. 2 ст. 213 КПК у зв'язку з відсутністю доказів їх участі у вчиненні злочину.

При розгляді цієї справи колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок Одеського апеляційного суду скасувала, а справу направила на додаткове розслідування через невиконання судом першої інстанції вимоги про всебічний, повний і об'єктивний розгляд усіх обставин справи (не були встановлені обставини, які мають істотне значення для вирішення цієї справи).

В основу обґрунтування вини Б. і Ц. суд поклав їх явку з повинною і свідчення Ц., дані ним на досудовому слідстві. Засуджені Ц. і Б. не визнали себе винними, а Ц. свідчив про те, що явку з повинною і свої свідчення на досудовому слідстві він дав через застосування до нього незаконних методів розслідування і вони не відповідають дійсності.

Через такі обставини суд повинен був згідно з клопотанням учасників судового розгляду справи у порядку, передбаченому ст. 315¹ КПК, дати доручення прокуророві ⁸ перевірити заяву про застосування до Ц. незаконних методів ведення слідства, відклавши розгляд справи до закінчення перевірки. Зазначені обставини мають істотне значення для правильного вирішення кримінальної справи, так як вина Б. обґрунтована лише первинними свідченнями Ц. Також суд, дійшовши висновку про винність Ц. і Б., за свідченнями першого, які він дав на початку досудового слідства, зокрема під час відтворення обстановки і обставин події, не звернув уваги на те, що ці свідчення були отримані без участі захисника. А це — порушення ст. 45 КПК, в якій зазначено, що його участь при провадженні дізнання і досудового слідства обов'язкова, коли санкція статті, за якою кваліфікується злочин, передбачає довічне позбавлення волі. Відсутність захисника під час затримання і допиту Ц. та проведення за його участю інших слідчих дій можуть бути розцінені як порушення його права на захист, що тягне визнання вказаних доказів недопустимими ⁹.

⁶ Див.: Уголовно-процессуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Под ред. В.Т. Малиаренко, Ю.П. Аленина. — С. 577.

⁷ Див.: Ульянова Л.Т. Оценка доказательств судом первой инстанции. — М., 1959. — С. 82.

⁸ Слід звернути увагу, що Верховний Суд України не зовсім точно сформулював це положення, адже відповідно до ст. 315¹ судові доручення суд має право надати органу, який проводить розслідування, а не прокурору.

⁹ Див.: Рішення у кримінальних справах // Вісник Верховного Суду України. — 2006. — № 1. — С. 26—27.

Таким чином, оцінка доказів суддями в їх сукупності відіграє важливу роль у формуванні суддівського переконання у справі. Внутрішнє переконання суддів виробляється в результаті уважного вивчення і ретельної оцінки всіх матеріалів кримінальної справи.

У процесі оцінки доказів у судовому засіданні у суддів з'являються нові версії на основі фактів, які підлягають встановленню у справі. Але ці факти не остаточні, оскільки можуть неодноразово змінюватись під впливом оцінки інших доказів, які будуть надані суду. Одні з цих доказів можуть підтверджувати версії, що раніше висувалися, про обставини кримінальної справи, інші — ставити їх під сумнів, треті — цілком їх заперечувати. Такі докази впливають на внутрішнє переконання судді, примушуючи його знову і знову перевіряти зроблені раніше висновки. Внаслідок такого складного процесу оцінки кожного доказу у зв'язку з іншими доказами у суддів формується внутрішнє переконання¹⁰.

Оцінка доказів суддями в їх сукупності відіграє важливу роль у формуванні суддівського переконання у справі. Внутрішнє переконання суддів виробляється в результаті уважного вивчення і ретельної оцінки всіх матеріалів кримінальної справи

Вимога ч. 1 ст. 67 КПК загальна для всіх стадій кримінального судочинства, проте оцінка доказів як на досудових, так і на судових стадіях кримінального процесу, має свої особливості, які зумовлені, перш за все, завданнями, що вирішуються тим або іншим суб'єктом на кожній із зазначених стадій і специфікою здійснення у них процесуальної діяльності. Проте, оскільки оцінка доказів пронизує всю систему процесуальних дій, здійснюваних суб'єктами кримінального процесу, принципи і мета оцінки доказів на всіх стадіях залишаються ті ж самі.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що питання, пов'язане з оцінкою доказів у судовому засіданні, безпосередньо пов'язане з питанням щодо місця і ролі самого суду на цій стадії кримінального процесу.

Становище суду як суб'єкта доказування характеризується процесуальними умовами, в яких він діє, а саме: гласністю, усністю, безпосередністю, безперервністю і змагальністю судового роз-

гляду. Суд всебічно досліджує обставини справи і вирішує її, тобто збирає, перевіряє і оцінює докази, обґрунтовуючи ними вирок (ст. 323 КПК). Після надходження кримінальної справи до суду всім наявним у справі доказовим матеріалом розпоряджається тільки суд. Усі особи, які беруть участь у справі, діють лише з дозволу і під контролем суду. Керівна роль суду у доказуванні виявляється і в тому, що суд, вислухавши думку учасників судового розгляду, встановлює порядок дослідження доказів, що найбільше відповідає інтересам досягнення істини (ч. 2 ст. 299 КПК). Допит підсудних, свідків і потерпілих здійснює суд; після цього учасникам судового розгляду надається можливість ставити питання з дозволу і під контролем суду (статті 300, 303, 308 КПК). Формулюючи питання експертові, суд також не обмежений характером питань, представлених учасниками судового розгляду (ст. 311 УПК).

Таким чином, очевидно, що суд у цьому випадку — основний суб'єкт доказування¹¹. Як відомо, обов'язок доказування покладений на того суб'єкта, який на певній стадії зобов'язаний прийняти певне процесуальне рішення. Отже саме на суд покладено обов'язок доказування під час судових стадій кримінального процесу. Невиконання цього обов'язку тягне настання процесуальних санкцій, передбачених у ст. 367 КПК, адже, як слушно зазначає Н.В. Жогін, обов'язок доказування є різновидом юридичного обов'язку і його невиконання суб'єктами, на яких покладено обов'язок доказування, тягне, зокрема, настання і процесуальної відповідальності¹². Проте реальних процесуальних можливостей якісно здійснити доказування, і в тому числі, оцінку доказів у суду немає. Ми вважаємо, що слід було б зберегти право суду самостійно витребувати докази, викликати нових свідків, призначати експертизу (раніше це було передбачено ч. 5, 6 ст. 296 КПК) так, як думка законодавця, що активний суд за сьгоднішніх умов спрямовуватиме свою діяльність у бік обвинувачення, не підтверджується на практиці. Переконані також, що виключення із прав суду зазначених повноважень суттєво обмежує суд у засобах оцінки доказів, а це позначається на її якості.

¹⁰ Див.: Не д б а й л о П. О. Внутреннее убеждение судей и социалистическая законность // Дальнейшее развитие советской демократии и укрепление социалистической законности. — М., 1958. — С. 33—57.

¹¹ При цьому доказування розуміємо як діяльність уповноважених органів, спрямовану на збирання, перевірку та оцінку доказів, що здійснюється з метою правильного вирішення кримінальної справи.

¹² Див.: Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая / Под ред. Н.В. Жогина и др. — М., 1966. — С. 470—472.

Зустрічний позов як цивільна процесуальна форма захисту інтересів відповідача

С.С. Бичкова,
кандидат юридичних наук

Згідно із принципом диспозитивності цивільного судочинства особи, які беруть участь у справі, розпоряджаються своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд. При цьому слід враховувати, що, реалізуючи одні права, сторона «нападає», реалізуючи інші — «захищається».

Однією з процесуальних форм захисту інтересів відповідача є реалізація права на пред'явлення зустрічного позову. Хоча відповідне спеціальне право й закріплене у Цивільному процесуальному кодексі України (далі — ЦПК), його юридична природа ще й досі по-різному оцінюється процесуалістами. Зокрема, деякі вчені (М.Т. Арапов, М.А. Гурвич, К.С. Юдельсон та ін.) визначають юридичну сутність права на пред'явлення зустрічного позову як самостійне розпорядче повноваження відповідача, а на думку інших (Г.Д. Васильєвої, М.М. Васильченка, О.Ф. Клеймана, В.І. Тертишнікова), — це похідне право, яке насамперед виконує функцію захисту інтересів сторони.

Одним із спеціальних прав відповідача, яке водночас є процесуальною формою захисту його інтересів, згідно з цивільним процесуальним законом визначено право відповідача пред'явити зустрічний позов

Приєднаємося до цієї дискусії і ми. Метою нашого дослідження буде аналіз наукових поглядів щодо юридичної природи права відповідача пред'явити зустрічний позов; формування власної концепції з приводу відповідного повноваження; розроблення пропозицій з оптимізації цивільного процесуального законодавства України.

Отже, одним із спеціальних прав відповідача, яке водночас є процесуальною формою захисту його інтересів, згідно з цивільним процесуальним законом визначено право відповідача пред'явити зустрічний позов.

Як ми вже зазначали, процесуалісти по-різному оцінюють юридичну природу зустрічного позову (права на його пред'явлення). Більшість із них вважають, що такий позов має самостій-

ний характер¹. Інші акцентують увагу на тому, що зустрічний позов є засобом захисту інтересів відповідача². На думку ж деяких із них, зустрічний позов має самостійну юридичну природу і водночас є засобом захисту інтересів відповідача проти позивача³. Дехто з авторів відстоює позицію, відповідно до якої цей позов слід визнавати видом об'єднання позовів⁴.

Видається, що всі наведені погляди щодо юридичної природи зустрічного позову є тією чи іншою мірою раціональними.

Пред'являючи зустрічний позов, відповідач має на меті встановити, змінити чи припинити свої правовідносини з первісним позивачем (у такому випадку зустрічний позов має самостійний характер, адже відповідач прагне отримати певне благо, що передбачено суб'єктивним правом, яке йому належить і було порушено позивачем) або захистити свої права, свободи та законні інтереси, виходячи із зазначених вище мотивів. Отже, розглядати зустрічний позов тільки як засіб захисту проти первісного позову, ми вважаємо, неправильно: зустрічний позов є одночасно і засобом захисту, і самостійною вимогою відповідача.

Навряд чи зустрічний позов відповідача до позивача можна кваліфікувати і як вид об'єднання позовів. Відповідна класифікація не тільки не ви-

¹ Див.: Абрамов С.Н., Чапурский В.П., Шкундин З.И. Гражданский процесс / Под общ. ред. С.Н. Абрамова. — М., 1948. — С. 177; Арапов Н.Т. Встречный иск в советском гражданском процессуальном праве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Томск, 1965. — С. 9; Гурвич М.А. Лекции по советскому гражданскому процессу: Пособие для студентов-заочников / Под ред. В.Н. Бельдюгина. — М., 1950. — С. 96.

² Див.: Васильєва Г.Д. Защита ответчика против иска в гражданском судопроизводстве. — Красноярск, 1982. — С. 83; Васильченко М.М. Заперечення проти позову: Учб. посібник. — Х., 1973. — С. 36; Тертишніков В.І. Цивільний процес України (лекції): Навч.-практ. посібник. — Х., 2006. — С. 118.

³ Див.: Добровольский А.А., Иванова С.А. Основные проблемы исковой формы защиты права. — М., 1979. — С. 120; Орлова Л.М. Права сторон в гражданском процессе. — Минск, 1973. — С. 119; Пятилетов И.М. Защита интересов ответчика в советском гражданском процессе. — М., 1990. — С. 51.

⁴ Див.: Швейцер Д. Встречный иск // Социалистическая законность. — 1957. — № 1. — С. 39.

значена законодавчо, її немає навіть у теорії цивільного процесуального права. Прихильники такої позиції помилково ототожнюють підстави для об'єднання позовів з видами об'єднання позовів (яких, на нашу думку, не існує). Вбачається, що в зазначеному контексті можна говорити лише про класифікацію підстав для об'єднання позовів, у тому числі зустрічного позову з первісним позовом позивача до відповідача. Адже згідно з ч. 3 ст. 123 ЦПК вимоги за зустрічним позовом ухвалою суду об'єднуються в одне провадження з первісним позовом.

Зустрічний позов — це самостійні вимоги відповідача, пред'явлені ним до позивача у порядку і строки, встановлені законом, для спільного їх розгляду з первісним позовом у межах одного і того самого провадження у цивільній справі

Враховуючи викладене вище, ми поділяємо позицію тих авторів, які вважають, що зустрічний позов має самостійну юридичну природу і водночас є засобом захисту інтересів відповідача.

Таким чином, зустрічний позов — це самостійні вимоги відповідача, пред'явлені ним до позивача у порядку і строки, встановлені законом, для спільного їх розгляду з первісним позовом у межах одного і того самого провадження у цивільній справі.

Ознаками зустрічного позову є: 1) самостійний характер вимоги; 2) виконання функції захисту проти первісного позову; 3) одночасний розгляд в одному провадженні з основним позовом⁵.

Умовами прийняття судом зустрічного позову для спільного розгляду з первісним позовом, окрім пред'явлення цього позову у встановлений законом строк і з дотриманням вимог, передбачених у статтях 119, 120 ЦПК, є взаємопов'язаність первісного і зустрічного позовів між собою та доцільність їх спільного розгляду

Надання відповідачеві у випадках, передбачених законом, можливості пред'явити зустрічний позов створює для останнього низку переваг, які забезпечують найбільш зручний та своєчасний захист його прав та інтересів. Ці переваги полягають насамперед у тому, що відповідач має змогу в одному провадженні ліквідувати всі спірні правовідносини між ним та позивачем. Одночасний розгляд основного та зустрічного позовів також звільняє відповідача від необхідності задовольняти вимоги позивача, навіть і обґрунтовані, за умови, що такі вимоги підлягають зарахуванню, у зв'язку з тим, що позивач не виконує іншого зобов'язання, по-

рушуючи цим права та інтереси відповідача⁶. Крім того, поєднання в одному провадженні основного та зустрічного позовів сприяє реалізації принципу процесуальної економії: для розгляду спору використовується менше часу та засобів, взаємовідносини сторін з'ясовуються глибше та правильніше, виключається можливість ухвалення суперечливих рішень⁷.

Право на звернення із зустрічним позовом обмежене у часі. Так, відповідач може пред'явити зустрічний позов лише після відкриття провадження у справі й до початку розгляду справи по суті.

Умовами прийняття судом зустрічного позову для спільного розгляду з первісним позовом, окрім пред'явлення цього позову у встановлений законом строк і з дотриманням вимог, передбачених у статтях 119, 120 ЦПК, є взаємопов'язаність первісного і зустрічного позовів між собою та доцільність їх спільного розгляду.

Ці умови вважаються дотриманими, зокрема, якщо:

1) первісний та зустрічний позови впливають із одних і тих самих правовідносин. У такому разі слід враховувати, що вимоги, які становлять зміст цих позовів, можуть зараховуватися, або задоволення зустрічного позову може виключити повністю або частково задоволення первісного позову.

Наприклад, при пред'явленні позикодавцем позову про повернення позичальником грошових коштів (позики) та сплату відсотків відповідно до умов договору позики позичальник має право пред'явити зустрічний позов про оспорювання договору позики на тій підставі, що грошові кошти взагалі не були ним одержані. У наведеному прикладі первісний та зустрічний позови впливають з одного і того самого правовідношення — договору позики. Крім того, у разі задоволення зустрічного позову автоматично виключається і задоволення первісного позову, адже не можна стягнути грошову суму за договором позики, який не був укладений.

Також, виходячи із зазначених правовідносин, відповідач може пред'явити до позикодавця зустрічний позов іншої спрямованості, зокрема позов про повернення визначеної суми сплачених ним відсотків у зв'язку з помилкою у первісних розрахунках. У такому випадку вимоги, що становлять зміст первісного та зустрічного

⁵ Див.: Пятилетов И.М. Защита интересов ответчика в советском гражданском процессе. — М., 1990. — С. 53.

⁶ Див.: Там само. — С. 49.

⁷ Див.: Клейн Н.И. Встречный иск в суде и арбитраже. — М., 1964. — С. 11.

позовів, впливають з одного правовідношення і можуть бути зараховані;

2) вимоги за позовами можуть зараховуватися. При цьому суд має керуватися положенням ч. 1 ст. 601 Цивільного кодексу України (далі — ЦК), відповідно до якої зарахування зустрічних однорідних вимог допускається, якщо настав строк їх виконання або якщо строк їх виконання не встановлений чи визначений моментом пред'явлення вимоги.

Окрім того, відповідно до ч. 1 ст. 603 ЦК у разі заміни кредитора боржник має право пред'явити проти вимоги нового кредитора свою зустрічну вимогу до первісного кредитора. Так, у разі пред'явлення позову новим наймодавцем до наймача про стягнення заборгованості з оплати за користування річчю останній може пред'явити зустрічний позов про зарахування до суми цієї плати вартості поліпшень об'єкта договору найму (оренди), що були зроблені ним за згодою первісного наймодавця і які не можна відокремити від речі.

Як зазначив В.Н. Щеглов, вимогою про зарахування відповідач не спростовує право позивача на позов у матеріальному розумінні, а намагається досягти нульового сальдо або присудження (повного чи часткового) на свою користь, а не на користь позивача⁸;

3) задоволення зустрічного позову може виключити повністю або частково задоволення первісного позову, зокрема, за таких умов:

– вимога в зустрічному позові спростовує або підриває підставу первісного позову (наприклад, зустрічний позов про визнання свідoctва про право на спадщину недійсним, коли позивач у первісному позові пред'явив вимогу про повернення майна на підставі цього свідoctва);

– зустрічна вимога виключає первісну вимогу через їх несумісність⁹ (наприклад, задоволення зустрічного позову про визнання особистою приватною власністю чоловіка автомобіля, набутого ним за час окремого проживання з дружиною, у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин, виключає можливість задоволення первісного позову дружини про поділ цього автомобіля як спільної сумісної власності).

Самостійний характер вимог зустрічного позову передбачає, що рішення щодо нього має бути ухвалено незалежно від того, чи буде прийнято рішення стосовно первісного позову. Тому суд має вирішити зустрічні позовні вимоги навіть у тому

разі, коли первісна позовна заява залишається без розгляду або закривається провадженням за первісним позовом і немає підстав чинити те саме щодо зустрічного позову¹⁰.

Водночас, оскільки зустрічний позов є самостійною вимогою, відповідач набуває щодо свого позову прав позивача, закріплених у ч. 2 ст. 31 ЦПК, у тому числі право впродовж усього часу розгляду справи збільшити або зменшити розмір позовних вимог, відмовитися від позову, а також до початку розгляду судом справи по суті — змінити підставу або предмет позову шляхом подання письмової заяви. Позивач при цьому отримує право визнати зустрічний позов повністю або частково протягом усього часу розгляду справи.

Зважаючи на це, в юридичній літературі було висловлено думку, що у разі прийняття судом зустрічного позову відповідача до позивача сторони перебувають у подвійному статусі: кожна з них є і позивачем, і відповідачем у справі¹¹.

Пред'явлення зустрічного позову не змінює первісного цивільного процесуального правового статусу сторін у справі, а тільки ускладнює його, додаючи окремі елементи процесуального статусу протилежної сторони

Вважаємо, що з пред'явленням зустрічного позову сторони не набувають подвійного цивільного процесуального правового статусу, адже це суперечить загальним правилам ЦПК (ч. 1 ст. 26, ч. 1 ст. 30, ч. 1 ст. 31 тощо). Дійсно, у зв'язку з пред'явленням зустрічного позову у сторін виникає комплекс спеціальних прав протилежної сторони, проте це не означає зміну їх первісного процесуального становища. Як слушно зауважили М.Й. Штефан та П.П. Заворотько, «природа зустрічного позову така, що в ньому немає додатково до існуючих ще й самостійних позивача й відповідача»¹². І з цим слід погодитися. У цивільному процесі лише дві сторони — позивач та відповідач. Пред'явленням відповідачем зустрічного позову ускладнює процесуальний статус сторін нашаруванням відповідних прав та обов'язків протилежної сторони, проте не змінює його. Позивач залишається позивачем, маючи процесуальні права та обов'язки відповідача щодо зустрічної вимоги, відповідач — відповідачем з нашаруванням процесуальних прав та обов'язків позивача щодо цієї самої вимоги. Отже, пред'явлення зустрічного позову не змі-

⁸ Див.: Щеглов В.Н. Защита ответчика в советском гражданском процессе // Права граждан СССР и их охрана в период развернутого строительства коммунизма. — Саратов, 1962. — С. 65.

⁹ Див.: Клейн Н.И. Значч. работа. — С. 38—39.

¹⁰ Див.: Цивільний процесуальний кодекс України: Наук.-практ. комент. / За заг. ред. С.С. Бичкової. — 2-ге вид., допов. і переробл. — К., 2010. — С. 317.

¹¹ Див.: Советское гражданское процессуальное право: Учебник / Под общ. ред. К.С. Юдельсона. — М., 1965. — С. 71.

¹² Заворотько П.П., Штефан М.Й. Особи, які беруть участь у справі позовного провадження: Учебний посібник з радянського цивільного процесуального права. — К., 1967. — Вип. 2. — С. 11.

нює первісного цивільного процесуального правового статусу сторін у справі, а тільки ускладнює його, додаючи окремі елементи процесуального статусу протилежної сторони.

У цивільному процесуальному законодавстві України немає відповіді на запитання, чи має право відповідач пред'явити зустрічний позов до третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, за її позовом. На думку деяких правознавців, оскільки зустрічний позов є засобом захисту інтересів відповідача, останній має право пред'явити зустрічний позов не тільки до позивача, а й до третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору¹³.

У відповідь на вимоги третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, відповідач (і позивач також) має право пред'явити зустрічний позов до них. У цьому випадку має місце застосування інституту аналогії процесуального закону (ч. 8 ст. 8 ЦПК)

Відповідно до ч. 1 ст. 34 ЦПК позов до відповідача можуть пред'явити треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Тож вбачається, що у відповідь на вимоги третіх осіб відповідач має право пред'явити зустрічний позов і до них. При цьому слід нагадати, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть пред'явити позов і до позивача. І хоча у ч. 1 ст. 123 ЦПК зазначено, що право на пред'явлення зустрічного позову належить відповідачеві, зустрічний позов у відповідь на вимоги третіх осіб, на нашу думку, може пред'явити і позивач (у відповідному контексті ми поділяємо позицію С.Я. Фурси¹⁴).

У цих випадках фактично має місце застосування інституту аналогії процесуального закону (ч. 8 ст. 8 ЦПК).

¹³ Див.: Гусаров К.В. Проблемы гражданской процессуальной правосубъектности: Дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 2000. — С. 130.

¹⁴ Див.: Фурса С.Я., Фурса Є.І., Щербак С.В. Цивільний процесуальний кодекс України: Наук.-практ. комент.: У 2 т. — К., 2006. — Т. 1. — С. 159.

Разом з тим, треті особи не мають права пред'явити зустрічний позов до сторін, оскільки він завжди повинен бути пов'язаний з первісним, а до третіх осіб цей позов не пред'являється¹⁵.

Дослідження юридичної природи однієї із процесуальних форм захисту інтересів відповідача, а саме — права на пред'явлення зустрічного позову, дозволило нам дійти таких висновків:

– зустрічним позовом слід вважати самостійні вимоги відповідача, пред'явлені ним до позивача у порядку і строки, встановлені законом, для спільного їх розгляду з первісним позовом у межах одного і того самого провадження у цивільній справі;

– умовами прийняття судом зустрічного позову для спільного розгляду з первісним позовом, окрім пред'явлення цього позову у встановлений законом строк і з дотриманням вимог, передбачених у статтях 119, 120 ЦПК, є взаємопов'язаність первісного і зустрічного позовів між собою та доцільність їх спільного розгляду;

– пред'явлення зустрічного позову не змінює первісного цивільного процесуального правового статусу сторін у справі, а тільки ускладнює його, додаючи окремі елементи процесуального статусу протилежної сторони;

– у відповідь на вимоги третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, відповідач (і позивач також) має право пред'явити зустрічний позов до них. У цьому випадку має місце застосування інституту аналогії процесуального закону (ч. 8 ст. 8 ЦПК).

Усі інші проблеми, пов'язані зі встановленням юридичної природи деяких розпорядчих прав відповідача (зокрема, визнання позову повністю або частково, подання письмових заперечень проти позову), які існують у теорії та на практиці, є перспективними напрямками подальших наукових розвідок.

¹⁵ Див.: Пятилетов И.М. Знач. праця. — С. 66.

Summary

The scientific article analyses one of forms of action to protect defendant's interests – right to counterclaim. Examines juridical nature of the said civil procedural power in the process of scientific reconnaissance; separates and theoretically motivates conditions and means to realize right to counterclaim by defendant

А.В. Лужанський,
науковий консультант
управління забезпечення
діяльності Судової палати
у цивільних справах
Верховного Суду України

Summary

The article examines constitutional principles of access to justice in Ukraine, explores its legal nature. The author validates point that right to access to justice in the context of constituent part of the right to judicial protection is guaranteed by the Basic Law; and stresses the necessity to fix the said positive legal right in the substantive constitutional norm

Конституційна природа права на доступ до правосуддя в Україні

Однією з особливостей судової влади є те, що остання реалізується єдиними та спеціально уповноваженими органами — судами, які наділені при-
таманними лише їм повноваженнями.

Специфіка судового захисту полягає у тому, що його ефективність є набагато вищою порівняно з іншими, несудовими засобами, оскільки: захист у позасудовому порядку фактично є проханням або пропозицією добровільно чи в порядку адміністративного контролю усунути порушення й ліквідувати його негативні наслідки і ґрунтується на презумпції належної та добросовісної поведінки правопорушника; судовий розгляд є єдиним остаточним законним засобом вирішення правового конфлікту; при розгляді конкретної справи суд має право на превентивний вплив у формі обов'язкових до виконання окремих ухвал (постанов) щодо запобігання надалі виникненню причин і умов, що призвели до порушення прав; судові рішення, які набрали законної сили, як правило, мають остаточний характер; виконання судового рішення щодо питань факту чи права забезпечене державним примусом.

З огляду на це правосуддя посідає особливе місце у системі гарантій захисту прав, свобод та законних інтересів, а доступ до нього є невід'ємною складовою права на звернення до суду та необхідною передумовою його реалізації.

Аспекти законодавчого та практичного забезпечення реалізації такого права були предметом досліджень багатьох науковців та юристів-практиків, зокрема: В.В. Городовенка, Ю.М. Грошевого, М.Л. Ентіна, В.М. Жуйкова, М.І. Козюбри, О.Р. Куйбіди, І.Є. Марочкина, О.М. Овчаренко, Д.М. Притики, Н.Ю. Сакари, Т.В. Сахнової, В.М. Сидоренка, Н.В. Сибільової, О.Г. Шило, В.І. Шишкіна, С.Г. Штогуна, В.В. Яркова та ін.

Однією з невіршених частин загальної проблеми, яким присвячується ця стаття, є недостатня дослідженість конституційних засад права на доступ до правосуддя в Україні.

Оскільки з'ясування конституційної природи того чи іншого права має надзвичайно важливе як теоретичне, так і практичне значення, зокрема й з точки зору запровадження і функціонування ефективних механізмів реалізації та захисту відповідного права, мета цього дослідження полягає у вивченні згаданих засад, виявленні їх характерних ознак.

Аналізуючи правову природу права на доступ до правосуддя, можна виокремити такі його складові:

- формально-правову, пов'язану з визнанням згаданого права і його реалізацією в межах дії позитивного права;
- змістову, яка пов'язана з нормативно-правовим закріпленням цього права та відповідних йому правових обов'язків;
- процесуальну, що регулює порядок реалізації цього права та порядок реалізації відповідних йому обов'язків.

У країнах Європи право на доступ до правосуддя, як правило, не закріплено безпосередньо в конституціях. Як виняток можна зазначити такі держави, як Молдова, Російська Федерація та Сан-Марино. Так, у ст. 20 Конституції Республіки Молдова передбачено, що будь-яка особа має право на ефективне поновлення у правах компетентними судами в разі порушення її прав, свобод і законних інтересів. Жоден закон не може обмежити доступ до правосуддя¹. Дещо вужчу (стосовно суб'єктного складу) гарантію містить Конституція Російської Федерації, у ст. 52 якої зазначено, що права потерпілих від злочинів та зловживань владою охороняються законом. Держава забезпечує потерпілим доступ до правосуддя та компенсацію заподіяної шкоди². Відповідно до ч. 3 ст. 15 Декларації прав громадян та основних принципів державного устрою Сан-Марино від 8 липня 1974 р. (яку умовно можна назвати конституцією згаданої республіки) закон забезпечує швидкість, економічну доступність та безсторонність суду, за винятком тих випадків, коли судді не можуть бути сан-маринськими громадянами³.

Попри те, що право на доступ до суду не закріплено на рівні Конституції України в буквальному розумінні, на наш погляд, про нього все ж таки можна і потрібно говорити як про право, гарантоване Основним Законом України, принаймні у контексті складового елемента права на судовий захист.

Підтвердженням цієї тези може слугувати системний аналіз положень конституційних норм, якими передбачено: гарантування звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції (ч. 3 ст. 8); захист прав і свобод людини і громадянина судом, гарантування кожному права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частини 1, 2 ст. 55); право кожного після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ч. 4 ст. 55); належність до частини національного законодавства України чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Ра-

дою України (ч. 1 ст. 9); що закріплені Конституцією права і свободи людини і громадянина не є вищепними (ч. 1 ст. 22).

Аналізуючи закріплені у Конституції вимоги верховенства права та правової держави, відомий український вчений М.І. Козюбра зазначає, що у її положеннях зафіксовано переважну більшість таких вимог, зокрема вимогу «неможливості відмовити у правосудді» (ч. 2 ст. 55, ч. 2 ст. 124 та ін.)⁴.

Перебуваючи в системі суб'єктивних конституційних прав та свобод, право на доступ до суду через його складові існує не автономно, а в системному взаємозв'язку з іншими суб'єктивними конституційними правами, які тісно взаємодіють

В юридичній літературі висловлювалася думка й про те, що право на судовий захист є конституційним правом, яке існує на підставі одного факту — визнання його Конституцією, водночас воно є і галузевим, оскільки механізм його реалізації визначається і регулюється саме процесуальним законодавством⁵.

Перебуваючи в системі суб'єктивних конституційних прав та свобод, право на доступ до суду через його складові існує не автономно, а в системному взаємозв'язку з іншими суб'єктивними конституційними правами, які тісно взаємодіють, зокрема:

– політичними (унаслідок реалізації політичних прав громадян встановлено та діє демократичний режим як запорука реалізації усіх конституційних прав та свобод);

– економічними (сприяння забезпеченню права на достатній життєвий рівень шляхом відстрочки і розстрочки виконання, зміни чи встановлення способу і порядку виконання судового рішення за наявності обставин, що утруднюють таке виконання (відсутність присудженого майна в натурі, хвороба боржника або членів його сім'ї тощо (ст. 373 Цивільного процесуального кодексу України));

– соціальними (сприяння забезпеченню права на достатній життєвий рівень шляхом надання пільг з оплати державного мита (статті 4, 5 Декрету Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93 «Про державне мито»); надання безоплатної правової допомоги, яка в деяких аспектах містить елементи соціального права; обов'язкове зупинення виконавчого провадження у випадку призначення тимчасової державної допомоги (п. 16 ст. 34 Закону від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження»);

¹ Див.: Конституції нових держав Європи та Азії / Упоряд. С. Головатий. — К., 1996. — С. 196.

² Див.: Коментарій к Конституции Российской Федерации / Под общ. ред. Л.В. Лазарева. 3-е изд., доп. и перераб. — М., 2009. — С. 309.

³ Див.: Конституции государств Европы: В 3 т. / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. — М., 2001. — Т. 3. — С. 102.

⁴ Див.: Козюбра М.І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог // Наукові записки. Юридичні науки. — 2007. — Том 64. — С. 6.

⁵ Див.: Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. — М., 2008. — С. 266.

– культурними (державна мова судочинства, процесуальні гарантії користування під час судового розгляду рідною, у цьому випадку — недержавною, мовою);

– екологічними (крізь призму положень Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 р. (Орхуська конвенція);

– особистими правами, свободами та обов'язками (зупинення виконавчого провадження у разі прохання боржника, який проходить строкову службу у складі Збройних сил України чи інших передбачених законом військових формувань; перебування боржника у тривалому службовому від'їзді; знаходження боржника на лікуванні у стаціонарному лікувальному закладі; знаходження боржника або стягувача у відпустці за межами на-

Право на доступ до правосуддя відповідає «духу» Конституції, і не будучи зафіксованим у ній de jure, є таким фактично

селеного пункту, де вони проживають (ст. 35 Закону «Про виконавче провадження»).

Загалом дуже часто реалізація та захист особою таких прав, як право на життя, повагу до її гідності, свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла тощо, є неможливими без права на доступ до правосуддя.

Будучи належним до юридичної сфери, згадане право тісно пов'язане з іншими правами цієї групи суб'єктивних конституційних прав — на судовий захист та судові оскарження, на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, на правову допомогу, презумпцію невинуватості, не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи визначеного законом кола близьких родичів, на захист тощо.

Суб'єктивне право визначають як створену і гарантовану державою через норми об'єктивного права особливу юридичну можливість діяти, що дозволяє суб'єкту вести себе відповідним чином, вимагати відповідної поведінки від інших осіб, користуватися зазначеним соціальним благом, у випадку потреби звертатися до компетентних органів держави за захистом з метою задоволення особистих інтересів і потреб⁶. Тому відповідні права потребують чіткого та недвозначного конституційного врегулювання, оскільки лише в такому випадку вони набувають базового, обов'язкового для всього законодавства, сенсу й допомагають виро-

бити «модель» конституційного процесу, а потім створити теорію цього процесу⁷.

Як висновок можна зазначити, що право на доступ до правосуддя відповідає «духу» Конституції, і не будучи зафіксованим у ній de jure, є таким фактично.

Хоч у сучасному праворозумінні право особи на доступ до правосуддя і стало аксіомою, разом з цим, остання, як і кожне правило, має бути нормативно зафіксована.

На наш погляд, існує необхідність у закріпленні такого позитивного юридичного права матеріальною конституційною нормою, яка мала б обумовлений правовою природою Конституції як Основного Закону установчий, а також загальнорегулятивний характер, оскільки встановлювала б передумови обов'язкового створення та відповідності Конституції всіх інших правових норм, що регулюють відповідні правовідносини. Така потреба зумовлена загальним характером конституційного регулювання основних прав і свобод людини і громадянина, правами інших суб'єктів правовідносин.

Це відповідним чином поклато б на державу обов'язок забезпечити всі умови для реалізації права на доступ до правосуддя, дало б змогу чітко та недвозначно виокремити це право як основне, конституційне, таке, що підлягає конституційній регламентації та конкретизації в інших галузях права. До того ж норми, що регулюють право на доступ до правосуддя, містяться в кримінально-процесуальному, цивільному процесуальному, господарському процесуальному, адміністративному законодавстві, в інших законах та підзаконних актах.

Існує необхідність у закріпленні такого позитивного юридичного права матеріальною конституційною нормою, яка мала б обумовлений правовою природою Конституції як Основного Закону установчий, а також загальнорегулятивний характер, оскільки встановлювала б передумови обов'язкового створення та відповідності Конституції всіх інших правових норм, що регулюють відповідні правовідносини

Належне до категорії основних прав право на доступ до правосуддя об'єктивно потребує процесуальних гарантій, які формалізують та упорядковують механізм його реалізації та правового захисту. У зв'язку з цим привертає особливу увагу класифікація регламентаційних процедур щодо основних прав, запропонована німецьким ученим К. Штерном. Наведемо такі її положення: основні права залежать від наявності певної організації чи дотримання певної процедури; вони впливають на про-

⁶ Див.: Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права. — Саратов, 1972. — С. 145.

⁷ Див.: Бородин В.В. Конституционный процесс: сравнительно-правовой анализ. Дис. ... д-ра юрид. наук. — СПб, 2000. — С. 19.

цесуальне право; організація та процес слугують інструментами безпосереднього здійснення основних прав; організаційне та процесуальне регулювання є засобом, що усуває суперечності в нормах конституційного права; із положень про основні права випливають особливі вимоги до процесуально-оформлення справ та участі громадян у процесі⁸.

На перший погляд, у ситуації, коли те чи інше право особи передбачене міжнародним договором, який є частиною національного законодавства, немає потреби у дублюванні такого права в конституції країни. Однак, на наше переконання, закріплення у такий спосіб відповідних прав надає їх суб'єктам додаткові гарантії реалізації цих прав, наприклад, з огляду на потенційну можливість держави денонсувати міжнародний договір.

Оскільки право на доступ до правосуддя є складовою інституту основних та невідчужуваних прав і свобод людини і громадянина, який становить основу правового статусу особи, воно має бути передбачене правовим актом найвищої юридичної сили та внаслідок цього автоматично отри-

мати додатковий фундаментальний захист, зокрема передбачені частинами 2, 3 ст. 22 Конституції гарантування та неможливість скасування конституційних прав і свобод, а також недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів.

Між іншим, Європейський суд з прав людини у п. 50 рішення від 25 лютого 1993 р. у справі «Функе проти Франції» зазначив, що «якість» внутрішніх правових норм у світлі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод залежить від точності, з якою законодавство та судова практика визначають обсяг і умови здійснення владних повноважень, виключаючи небезпеку сваволі⁹.

Що стосується перспективи подальших розвідок у напрямі цього дослідження, пошук нових шляхів удосконалення методів та механізмів забезпечення права особи на доступ до правосуддя має надзвичайно важливе значення, тому потребує додаткового вивчення як на теоретичному рівні, так і в практичній площині.

⁸ Див.: Государственное право Германии: В 2 т. / Ред. Б.Н. Топорин, Б.М. Лазарев, Ю.П. Урьяс. — М., 1994. — Т. 2. — С. 184.

⁹ Див.: Решение «Функе (Funke) против Франции» от 25 февраля 1993 г. // Европейский Суд по правам человека. Избранные решения: В 2 т. / Редкол.: Бард К., Владыченко А.И. и др. — М., 2001. — Т. 1. — С. 792.

До відома авторів

До розгляду у «Віснику Верховного Суду України» приймаються оригінали авторських статей/матеріалів обсягом не більше одного авторського аркуша (40 тис. знаків) українською мовою у друкованому та електронному вигляді (формат текстового файла .rtf або .doc, кегль шрифту 14 pt, інтервал між рядками 1.5). Рукописні оригінали не приймаються.

Оригінал має бути обов'язково підписаний автором (усіма співавторами). До нього додаються фото авторів (розмір 10x15 см), віддруковане на фотопапері без тиснення або записане на електронному носії (формат відповідного файлу .jрд, розподільна здатність зображення 300 dpi), а також короткі анкетні дані: повністю прізвище, ім'я та по батькові, місце роботи, посада, вчений ступінь, адреса (із зазначенням поштового індексу та адміністративного району, в тому числі у місті), контактні телефони, факс, адреса електронної пошти, ідентифікаційний номер. Ілюстрації (фотографії) до тексту також мають супроводжуватися відповідними підписами.

Відповідно до вимог ВАК наукові статті повинні мати такі необхідні елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких пропонується розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

До тексту статті долучається анотація (у середньому — 500 друкованих знаків) українською мовою, а також рішення кафедри вузу чи відділу наукової установи про рекомендацію статті до опублікування.

Якщо статтю або окремі її фрагменти (цитати, епіграф тощо) перекладено українською мовою з російської, англійської або іншої іноземної мови, необхідно подати ксерокопію оригіналу.

Автори мають дотримуватися таких вимог до оформлення посилань на літературні джерела: зазначити прізвища авторів, укладачів, відповідальних редакторів та ін., видавництво, рік і місце видання, загальну кількість сторінок або номер сторінки, з якої взято цитату. Бібліографічний опис іноземних джерел потрібно подавати мовою оригіналу, долучаючи до статті ксерокопії титульних сторінок цих видань. Нумерація виносков має бути єдиною для всієї статті (а не для кожної сторінки окремо), наводити їх слід на відповідних сторінках, а не в кінці статті.

При посиланні на нормативно-правовий акт необхідно зазначити його повну назву, дату прийняття, номер (для відомих — коли і ким затверджено), коли й за яким номером зареєстровано в Міністерстві юстиції України, а також офіційне джерело опублікування первісного тексту та змін і доповнень.

Автори не повинні передавати ці ж матеріали іншим виданням до вирішення питання про їх опублікування у «Віснику Верховного Суду України». Редакція може не поділяти думку авторів статей. Відповідальність за достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, точність посилань на нормативні акти й інші джерела несуть автори.

Рукописи повертаються лише в разі, коли буде визнано доцільним їх доопрацювання. Редакція має право редагувати, скорочувати надіслані матеріали та змінювати їхні назви з подальшим погодженням із автором.

Міжнародні зв'язки

23 вересня 2010 р. Верховний Суд України відвідала делегація Австрійської Республіки на чолі з Президентом Верховного суду Австрійської Республіки, Головою Асоціації голів верховних судів країн Євросоюзу пані Ірмгард Грісс.

До складу делегації входили голова Сенату Верховного Суду Австрійської Республіки Ільзе Губер та віце-президент Верховного суду Австрійської Республіки Рональд Рорер.

У зустрічі також взяв участь Надзвичайний і Повноважний Посол Австрійської Республіки в Україні Вольф Дітріх Хайм.

Вітаючи гостей, Голова Верховного Суду України Василь Онопенко зауважив, що нинішній приїзд австрійських колег є реалізацією Протоколу про наміри, підписаного у березні 2010 р. під час офіційного візиту Голови Верховного Суду України до Верховного суду Австрійської Республіки. І це свідчить про те, що Австрія й надалі бажає співпрацювати з Україною, надавати їй необхідну допомогу, ділитися досвідом.

Пані Ірмгард Грісс відзначила, що подібні візити до колег надзвичайно цінні тим, що дають можливість познайомитися і з новою країною, і з іншою правовою системою, обмінятися напрацюваннями. Судді будь-якої країни стикаються практично з однаковими проблемами, зазначила австрійська суддя, от тільки шляхи їх подолання дещо різняться — залежно від віку демократії в країні й дотримання її основоположних принципів.

Законодавчі зміни, що відбулися в Україні із прийняттям Закону «Про судоустрій і статус суддів», пані Грісс назвала екстремальними, і такими, що, без сумніву, вплинуть на подальший розвиток судочинства в країні. Зокрема, на переоконання судді з Австрії, позбавлення Верховного Суду України повноважень касаційної інстанції не може не звужити права і свободи громадян України, захист яких відтепер на найвищому судовому рівні залежатиме від бажання вищих спеціалізованих судів допустити чи не допустити справи до розгляду у Верховному Суді України.

На прохання австрійських колег заступник Голови Верховного Суду України Анатолій Ярема детально розповів їм про систему судоустрою та повноваження Верховного Суду України, про хід судової реформи в Україні.

Присутні на зустрічі голова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України Микола Короткевич, голова Судової палати у цивільних справах Андрій Гнатенко, судді Верховного Суду України Віктор Кривенко та Інна Берднік поінформували австрійських колег про навантаження на суддів Верховного Суду України, про категорії справ, що розглядає наразі найвища судова інстанція в Україні, про ті зміни, які торкнуться її діяльності відповідно до зміненого законодавства.

4 жовтня 2010 р. відбулася зустріч Голови Верховного Суду України Василя Онопенка і суддів Верховного Суду України з представниками Венеціанської Комісії та Спільної програми Ради Європи і Європейського Союзу «Прозорість та ефективність судової системи України».

Від Ради Європи у зустрічі взяли участь: Штефан Гасс — експерт Ради Європи, Джеймс Гамільтон — член Венеціанської Комісії, Шнутц Дурр та Амайя Убеда — представники Секретаріату Венеціанської Комісії, Оскар Аларкон — керівник Спільної програми Ради Європи та Європейського Союзу (далі — СПРЕ та ЄС) «Прозорість та ефективність судової системи України», Даймар Ліів та Карстен Манке — довгострокові експерти СПРЕ та ЄС, Ірина Зарецька та Олексій Гоцул — радники з правових питань СПРЕ та ЄС.

Метою зустрічі стало обговорення попередніх висновків Венеціанської Комісії на закони «Про судоустрій і статус суддів» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження» та з'ясування європейськими

експертами правильного розуміння змісту певних положень цих законів, правової зумовленості закріплення в них деяких положень, наслідків від практичної реалізації цих законів.

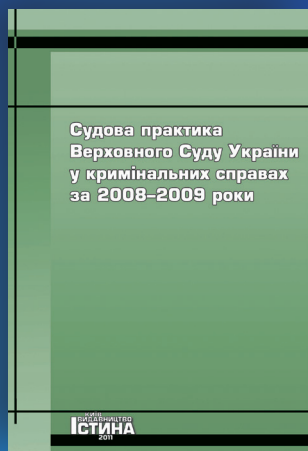
У своїх висновках експерти Ради Європи звернули увагу на істотні недоліки законів, невідповідність багатьох їх положень європейським стандартам та Конституції України.

Голова Верховного Суду Василь Онопенко зауважив, що бачення європейських експертів статусу та компетенції Верховного Суду України збігається з переконаннями суддів Верховного Суду, а також звернув їх увагу на необхідність повернути Верховному Суду повноваження із забезпечення єдності судової практики шляхом надання судам роз'яснень із питань застосування законодавства.

Судді Верховного Суду України відповіли на питання, що цікавили експертів Ради Європи, у тому числі щодо нового законодавчого регулювання процедури розгляду судами справ, статусу суддів, забезпечення їхньої незалежності, організації діяльності суддівського самоврядування.

Видавництво «Істина» пропонує:

Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах за 2008—2009 роки / За ред. П.П. Пилипчука. — К., 2011. — 736 с.

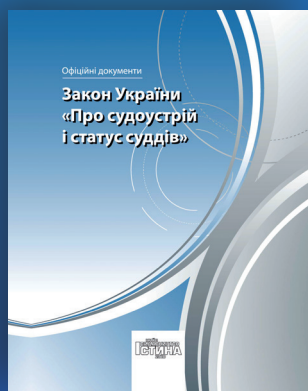
Видання засновано з метою інформування суддів та інших юристів про основні напрями судової практики і сприяння однаковому застосуванню всіма судами загальної юрисдикції кримінального та кримінально-процесуального законодавства.

До збірника включені витяги із судових рішень у кримінальних справах за 2008 та 2009 роки, розглянуті у касаційному порядку та в порядку виключного провадження.

Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами судової практики: Науково-практичне видання / За ред. П.Д. Пилипенка. — К., 2010. — 464 с.

У виданні міститься офіційний текст Кодексу законів про працю України і найпоказовіші справи з трудових спорів, розглянуті Верховним Судом України, апеляційними судами, а також деякі справи, що були вирішені місцевими судами і рішення яких набрали чинності. Крім того, відповідні статті зазначеного Кодексу супроводжуються положеннями постанов Пленуму Верховного Суду України та рішень Конституційного Суду України. Книга буде корисна суддям, адвокатам, працівникам прокуратури, а також іншим правникам, студентам і аспірантам юридичних навчальних закладів.

Закон про судоустрій і статус суддів. — К., 2010. — 174 с.

У книзі міститься офіційний текст Закону України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів».

Книги можна замовити у видавництві «Істина»:
04073, Київ 73, вул. Сирецька, 38
Телефони: (44) 468-3131, 468-0999, 468-5973
e-mail: istina_book@ukr.net
www.istina-books.com.ua